

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ, ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ»**

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:

**«ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ
ΕΠΑΝΑΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ
2004».**

**ΜΕΛΗ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ:
ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΔΕΚΤΟΡΑΣ ΧΑΛΚΙΑ Α.
ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘ. ΛΥΤΡΑΣ Α.
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΣΑΡΡΗΣ Ν.**

**ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΑ:
ΨΥΧΟΓΥΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑ
ΑΜ: 302Μ018**

ΑΘΗΝΑ 2004

«Ψήφος γυναικών

Ορισμένα τινά Ελληνικά θήλεα ζητούν να δοθή ψήφος εις τας γυναίκας. Σχετικώς με το ίδιον τούτο θέμα διαπρεπέστατος επιστήμων είχεν άλλοτε αναπτύξει από του βήματος της Βουλής το επιστημονικώς πασίγνωστον, άλλως τε, γεγονός ότι παν θήλυ διατελεί εις ανισόρροπον και έξαλλον πνευματικήν κατάστασιν ωρισμένας ημέρας εκάστου μηνός. Επειδή, εν τούτοις, αι ημέραι αύται δεν συμπίπτουν ως προς όλα τα θήλεα, είναι αδύνατον να ευρεθή ημέρα πνευματικής ισορροπίας και ψυχικής γαλήνης όλων των θηλέων, ώστε την ευτυχή εκείνη ημέραν να ορίζονται αι εκάστοτε εκλογαί. Η γυναικεία συνεπώς ψήφος είναι πράγμα επικίνδυνον, άρα αποκρουστέον»

(εφημερίδα Νέα Ημέρα, 20.03.1928)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ: ΜΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΣΧΕΣΗ.....	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΟΛΕΚΤΙΚΗΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ/ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΣΗΣ..	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ.....	18
• Θετικά μέτρα.....	20
• Οι ποσοστώσεις.....	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	
ΜΜΕ, ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	25
• Ποσοτική κάλυψη πολιτικών διαφορετικού φύλου από τα ΜΜΕ.....	29
• Τύπος κάλυψης γυναικών πολιτικών από τα ΜΜΕ.....	30
1. Γυναίκες πολιτικοί και προσωπική – οικογενειακή ζωή.....	32
2. Σύνδεση πολιτικών διαφορετικού φύλου με διαφορετικά θέματα....	34
3. Γυναίκες πολιτικοί και εμφάνιση.....	35
4. Γυναίκες πολιτικοί και συμπεριφορά.....	37
5. Γυναίκες πολιτικοί και γλώσσα.....	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	
• Εισαγωγή – Υποθέσεις.....	42
• Δείγμα.....	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	
• Ποσοτική ανάλυση.....	49
• Ανάλυση λόγου.....	53
1. Αναπαραστάσεις γυναικών πολιτικών σε σχέση με την εξωτερική εμφάνιση.....	53
α. γενική εμφάνιση.....	54
β. ένδυση.....	60

γ. ηλικία.....	63
2. Η σημασιολόγηση του φύλου των γυναικών πολιτικών	65
3. Στερεοτυπικά γυναικεία χαρακτηριστικά.....	69
4. Αναπαράσταση γυναικών πολιτικών και οικογενειακή κατάσταση/ προσωπικές σχέσεις.....	74
5. Η γυναίκα πολιτικός ως φορέας αλλαγής.....	77
6. Σύνδεση γυναίκας πολιτικού με διαφορετικά θέματα ενασχόλησης...79	
7. Υποτίμηση των πολιτικών ικανοτήτων υποψήφιων γυναικών πολιτικών.....	81
8. Μη στερεοτυπική συμπεριφορά της γυναίκας πολιτικού.....	85
9. Μεταφορικός λόγος.....	87
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.....	92
 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΑΡΘΡΩΝ.....	98
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	112

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες είναι νομικά κατοχυρωμένη η ισότητα των δύο φύλων, καθώς και η πολιτική ισότητα. Από όλα τα δυτικά κράτη θεωρείται, όχι μόνο επιθυμητή αλλά αναγκαία και απαραίτητη η πολιτική συμμετοχή των γυναικών, όχι πια μόνο ως ψηφοφόροι, αλλά κυρίως ως υποψήφιεσ. Για το λόγο αυτό, και προς ενίσχυση της ισότητας των φύλων στην πολιτική σκηνή, αφού έτσι ενδυναμώνεται η δημοκρατία των σύγχρονων δυτικών κρατών, έχει επιβληθεί ένα καθεστώς θετικών μέτρων για τις γυναίκες πολιτικούς, το οποίο βέβαια επεκτείνεται και σε όλες τις γυναίκες (γυναίκες – μητέρες, γυναίκες – επιχειρηματίες, γυναίκες – εργαζόμενες, κλπ). Ιδιαίτερα για την ενίσχυση της ισότητας των φύλων στην ενεργό πολιτική, έχει καθιερωθεί το μέτρο των ποσοτώσεων.

Παρ' όλα αυτά, σε αυτές τις κοινωνίες, αν και οι γυναίκες δεν αποκλείονται με άμεσο και διακριτό τρόπο από την πολιτική ζωή, παραμερίζονται από αυτήν με λανθάνουσες διαδικασίες και εκλαμβάνονται σαν μια διαφορετική ποιοτικά κατηγορία πολιτικών, που διαφέρει από τη νόρμα, που παραδοσιακά εκπροσωπείται από άνδρες. Ένας τρόπος αποκλεισμού τους από την ενεργό πολιτική ζωή είναι και η αναπαράστασή τους από τα ΜΜΕ ως γυναίκες πολιτικοί, αναπαραστάσεις που περιλαμβάνουν όλα τα στερεοτυπικά θηλυκά χαρακτηριστικά. Αυτές οι αναπαραστάσεις έχουν αντίκτυπο στις πολιτικές επιλογές των ψηφοφόρων και στο εκλογικό αποτέλεσμα, με συνέπεια να τίθεται ζήτημα υποαντιπροσώπησης των γυναικών και άρα ζήτημα δημοκρατίας.

Σκοπός της παρούσας εργασίας και έρευνας είναι η διερεύνηση, όχι της πολιτικής συμμετοχής των γυναικών, αλλά της αναπαράστασής τους μέσα από άρθρα του πολιτικού ρεπορτάζ των έντυπων ΜΜΕ στην Ελλάδα, κατά την προεκλογική περίοδο. Το κεντρικό σημείο μελέτης είναι ο τρόπος που αναπαριστάται η γυναίκα υποψήφια πολιτικός, και αν τα χαρακτηριστικά τα οποία της αποδίδονται είναι ικανά

να την αποκλείσουν από την ενεργό πολιτική ζωή, σαν ακατάλληλη εξαιτίας του φύλου της.

Η ανάλυση του λόγου των άρθρων του πολιτικού ρεπορτάζ εστιάζεται στην έννοια της κατασκευής του κοινωνικού φύλου και της κατασκευής της κοινωνικής πραγματικότητας μέσα από τα ΜΜΕ, καθώς και στα στερεότυπα που επιστρατεύονται και για τις δύο αυτές κατασκευές. Αυτές οι έννοιες δομούν, αλλά και εξηγούν τον λανθάνοντα αποκλεισμό των γυναικών από το δημόσιο βίο, και αποκαλύπτουν τα τρωτά της σύγχρονης δημοκρατίας.

Λέξεις – κλειδιά: γυναίκες, πολιτική συμμετοχή, ΜΜΕ, αναπαράσταση, στερεότυπα, κοινωνικό φύλο και κοινωνική πραγματικότητα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μειωμένη συμμετοχή των γυναικών σε κάθε έκφανση της σύγχρονης πολιτικής ζωής, μοιάζει να επιβεβαιώνει την αντίληψη που κυριαρχεί ότι γυναίκες και πολιτική είναι δύο έννοιες ασύμπτωτες. Οι γυναίκες θεωρείται ότι ανήκουν στην ιδιωτική σφαίρα της κοινωνικής ζωής, η οποία περιλαμβάνει προσωπικές και οικογενειακές σχέσεις, με αποτέλεσμα να αποκλείονται από την πολιτική δραστηριότητα που εντάσσεται στο δημόσιο χώρο (Παντελίδου – Μαλούτα, Μ., 1992, σ. 13).

Κι ενώ το εκλέγειν και εκλέγεσθαι είναι πλέον κεκτημένο δικαίωμα όλων των γυναικών των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών, ακόμα παρατηρείται οι γυναίκες να υποαντιπροσωπεύονται σε όλα τα επίπεδα της δημόσιας σφαίρας, και πιο συγκεκριμένα στην ενεργό πολιτική σκηνή, θέτοντας έτσι ζήτημα δημοκρατίας. Σε όλες της χώρες της δυτικής Ευρώπης τα ποσοστά των γυναικών που καταλαμβάνουν πολιτικές θέσεις είναι πολύ μικρότερα του 50%, πράγμα που πηγάζει, έτσι όπως εμφανίζεται και μέσα από την βιβλιογραφία, από το στερεότυπο που θέλει τη γυναίκα στον ιδιωτικό χώρο και τον άνδρα στο δημόσιο.

Η σύγχρονη βιβλιογραφία, ελληνική και ξένη, που εξετάζει το ζήτημά της πολιτικής υποαντιπροσώπευσης των γυναικών, εντοπίζει το πρόβλημα στην παράδοση για το φύλο και τα στερεότυπα που έχουν οι άλλοι για τους γυναικείους ρόλους, αλλά και οι ίδιες οι γυναίκες για τον εαυτό τους. Το αντίκτυπο αυτών των παραδόσεων και των στερεοτύπων για το φύλο, έχει ως αποτέλεσμα να αναπαριστώνται μέσα στα πλαίσια της ενεργούς πολιτικής, πολιτικοί πρώτης και

δεύτερης κατηγορίας. Σύμφωνα με την βιβλιογραφία, οι γυναίκες υποψήφιες πολιτικοί, αναπαριστώνται σαν πολιτικοί δεύτερης κατηγορίας, σε ένα χώρο που παραδοσιακά ανήκει στους άνδρες.

Όταν λέμε αναπαραστάσεις γυναικών πολιτικών, τίθενται τα ερωτήματα του πώς αυτές εκλαμβάνονται από τους πολίτες και ψηφοφόρους, με ποια κοινά χαρακτηριστικά και ιδιότητες, κι αν αυτά τα χαρακτηριστικά και ιδιότητες θεωρούνται ικανά για την άσκηση της πολιτικής. Ένας τρόπος για να μελετήσουμε τις αναπαραστάσεις των γυναικών πολιτικών είναι μέσα από τα ΜΜΕ. Δηλαδή, πώς τα ΜΜΕ παρουσιάζουν τις γυναίκες υποψήφιες πολιτικούς (θετικά – αρνητικά, κατάλληλες - ακατάλληλες), με ποια συχνότητα, αλλά και τι λόγο χρησιμοποιούν στο πολιτικό ρεπορτάζ (αντικειμενικό λόγο – λόγο διανθισμένο από στερεότυπα φύλου, σοβαρό λόγο – ειρωνικό λόγο).

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι να αναλύσει τις αναπαραστάσεις των γυναικών υποψηφίων πολιτικών στην Ελλάδα μέσα από τα έντυπα ΜΜΕ, και συγκεκριμένα μέσα από τα άρθρα του πολιτικού ρεπορτάζ τριών εφημερίδων, την περίοδο πριν από τις βουλευτικές εκλογές του 2004. Να διερευνηθεί, μέσα από τους «λόγους» των άρθρων αν πράγματι οι γυναίκες πολιτικοί αποτελούν μια ξεχωριστή κατηγορία πολιτικών και αν πράγματι χρησιμοποιούνται στερεότυπα βασισμένα στο φύλο, κατασκευάζοντας έτσι την πραγματικότητα και υπονομεύοντας την ενεργό πολιτική συμμετοχή των γυναικών.

Μέσα από την ανάλυση λόγου των άρθρων του πολιτικού ρεπορτάζ, γίνεται μια προσπάθεια να αναδυθεί η εικόνα που έχουν τα ΜΜΕ για τη σύγχρονη γυναίκα υποψήφια πολιτικό. Η εικόνα της γυναίκας υποψήφιας πολιτικού που προβάλλεται μέσα από τα ΜΜΕ είναι άξια μελέτης, μιας και αυτά (τα ΜΜΕ), αποτελούν το

βασικότερο μέσο, μέσα από το οποίο ενημερώνονται για τα πολιτικά δρώμενα και τα πολιτικά πρόσωπα οι πολίτες και ψηφοφόροι.

Οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα, έχοντας ως αντικείμενο τις αναπαραστάσεις των γυναικών υποψήφιων πολιτικών είναι ανύπαρκτες, μιας και ο μεγαλύτερος όγκος των ερευνών εστιάζει στην πολιτική συμμετοχή των γυναικών και όχι στις αναπαραστάσεις τους μέσα από τα ΜΜΕ. Αντίστοιχες έρευνες πάνω στις αναπαραστάσεις των γυναικών πολιτικών εμφανίζονται στην ξένη βιβλιογραφία, και τις εκθέτω στο τέταρτο κεφάλαιο, με τίτλο «ΜΜΕ, Φύλο και Πολιτική».

Θεώρησα απαραίτητο, πριν εξετάσουμε το ζήτημα των αναπαραστάσεων των γυναικών πολιτικών από τα ΜΜΕ, να εκθέσω σύντομα την πολιτική συμμετοχή των γυναικών και τον αποκλειστικό χαρακτήρα που έχουν ακόμα και αυτά τα ίδια θετικά μέτρα για την ισάριθμη συμμετοχή, αλλά και το μέτρο των ποσοστώσεων. Αυτά τα μέτρα συντελούν στο να αναπαριστώνται και να εκλαμβάνονται οι υποψήφιες γυναίκες πολιτικοί σαν μια ειδική κατηγορία, που χρήζει βοήθειας, σε αντίθεση με τους άνδρες υποψήφιους πολιτικούς.

Η μεθοδολογία της έρευνας είναι το περιεχόμενο του πέμπτου κεφαλαίου, όπου και αιτιολογείται η επιλογή της συγκεκριμένης μεθόδου -- τεχνικής, της ανάλυσης λόγου, ως απαραίτητης για την διερεύνηση των αναπαραστάσεων μέσα από τα άρθρα των εφημερίδων. Στο ίδιο κεφάλαιο, προσδιορίζεται το δείγμα των εφημερίδων, αλλά και οι γενικοί άξονες των υποθέσεων προς διερεύνηση. Εδώ, πρέπει να τονιστεί, ότι δεν αναλύθηκαν όλα τα άρθρα του δείγματος (δηλ. όλα τα άρθρα του πολιτικού ρεπορτάζ), αλλά μόνο όσα αναφέρονταν σε υποψήφιες γυναίκες πολιτικούς ή κρίνονταν σημαντικά για την αντιδιαστολή των γυναικών υποψήφιων πολιτικών με τους άνδρες.

Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζονται και αναλύονται αποσπάσματα από τα άρθρα, και επιχειρείται μια πρώτη απόπειρα να αναδειχθεί η αναπαράσταση της γυναίκας υποψήφιας πολιτικού στην Ελλάδα. Και τέλος, στο τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάζονται σύντομα οι συμπερασματικές παρατηρήσεις που προέκυψαν από τη συνολική ανάλυση των αποσπασμάτων των άρθρων του πολιτικού ρεπορτάζ του δείγματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ: ΜΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΣΧΕΣΗ

Η προβληματική σχέση της δημοκρατίας με το φύλο δεν αποτελεί απλώς εμπόδιο για μια κοινωνική κατηγορία, τις γυναίκες, αλλά συνιστά πρόβλημα για την ίδια την δημοκρατία, στο βαθμό που η δημοκρατική θεωρία αντιμετωπίζει την κατοχύρωση και την εξασφάλιση της ουσιαστικής ισότητας των πολιτών ως προϋπόθεση για τη δημοκρατική λειτουργία του πολιτικού συστήματος. (Παντελίδου – Μαλούτα, 2002, σ. 16-17). Πράγματι, κάθε δημοκρατικό πολίτευμα διακηρύττει την ισότητα και την ισονομία των πολιτών ανεξαρτήτου έθνους, φυλής, χρώματος ή φύλου. Πάραυτα είναι πολλές φορές φανερό ότι υπάρχουν διακρίσεις ρητές ή άρρητες σε βάρος κάποιων εθνοτικών ή φυλετικών ομάδων – κατηγοριών, με αποτέλεσμα τον υλικό, κοινωνικό και πολιτικό αποκλεισμό τους, κατάσταση η οποία δεν συνάδει με καμία δημοκρατική θεωρία, γιατί η δημοκρατία στοχεύει στην ακύρωση των ανισοτήτων που απορρέουν από τις ιδιαίτερες συνθήκες του κάθε πολίτη ως προς την πρόσβασή του στην πολιτική διαδικασία, ενώ παράλληλα χαρακτηρίζεται από σεβασμό της ατομικής ελευθερίας και της διαφορετικότητας.

Ακολουθώντας την παραπάνω λογική, ότι δηλαδή μέσα σε δημοκρατικά καθεστώτα, υπάρχουν ομάδες πολιτών δεύτερης κατηγορίας, που βιώνουν πολυεπίπεδο αποκλεισμό, σ' αυτές τις ομάδες πολιτών μπορούμε να εντάξουμε και τις γυναίκες, που αποκλείονται κοινωνικά και πολιτικά (ακόμη και υλικά), με μόνο γνώμονα το φύλο τους, απλά επειδή είναι γυναίκες. Και βέβαια, δεν είναι σίγουρο το κατά πόσο μπορούμε να μιλάμε για δημοκρατία (με την κυριολεκτική σημασία του

όρου) όταν, με οποιονδήποτε τρόπο, αποκλείεται ο μισός πληθυσμός που είναι γένους θηλυκού.

Είναι απαραίτητο να γίνει η διευκρίνιση ότι η λέξη «αποκλεισμός» υπονοεί την ύπαρξη περιορισμών στην πρόσβαση, είτε γίνονται ηθελημένα οι περιορισμοί είτε όχι. Όπως έχει επισημανθεί όμως (Room et al, 1991 στο ΕΚΚΕ, Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού, σ.53), η μη υλοποίηση των κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων μπορεί να οφείλεται στο ότι ο πολίτης δεν μπορεί να τα υλοποιήσει ή στο ότι επιλέγει συνειδητά να μην τα υλοποιήσει. Όταν όμως η αδυναμία υλοποίησης των δικαιωμάτων ή η επιλογή της μη υλοποίησης είναι αποτέλεσμα προηγούμενων αποκλεισμών, όπως από την παιδεία ή την πληροφόρηση ή είναι αποτέλεσμα στερεοτύπων που έχουν φυσικοποιηθεί, πρέπει να θεωρούνται σαν περιπτώσεις αποκλεισμού. Έτσι, και η για χρόνια απουσία ή περιορισμένη παρουσία των γυναικών στα πολιτικά δρώμενα, ή στα κέντρα λήψεως αποφάσεων μπορεί να θεωρηθεί αποκλεισμός από τη πολιτική, μέσω της οποίας υλοποιείται το αίτημα για δημοκρατία.

Το φύλο, παρόλο που είναι ένα ατομικό βιολογικό χαρακτηριστικό, περιέχει κοινωνικά συμφραζόμενα, που ιεραρχούν τα υποκείμενα και δημιουργούν εξουσιαστικές σχέσεις. Δεν μπορεί όμως να συνυπάρξει μια ουσιαστική δημοκρατία με ένα σύστημα εξουσιαστικών σχέσεων όπως είναι αυτό των φύλων. (Παντελίδου – Μαλούτα, 2002, σ.24). Όπως επίσης δεν μπορεί να συνυπάρξει μια ουσιαστική δημοκρατία, όταν αυτά τα κοινωνικά συμφραζόμενα παραπέμπουν στην ανδρική ταυτότητα για κάθε τι «πολιτικό». Για να υπάρξει ουσιαστική δημοκρατία, όσον αφορά το σύστημα σχέσεων των φύλων, προϋπόθεση είναι η κατάργηση του φύλου, με την έννοια βέβαια της κατάργησης των κοινωνικών συμφραζομένων που το συγκροτούν, ώστε το φύλο να πάψει να αποτελεί έναν κανόνα τον οποίο τα

υποκείμενα προσπαθούν να ενσαρκώσουν, και να γίνει ο τρόπος (ένας από τους πολλούς), με τον οποίο βιώνουν το σώμα τους. (Παντελίδου – Μαλούτα, 2002, σ.191).

Η σχέση του φύλου, και πιο συγκεκριμένα, η σχέση των γυναικών με τη δημοκρατία, μπορεί να διερευνηθεί και μέσω της ενεργής συμμετοχής των γυναικών στα πολιτικά δρώμενα, είτε ως ψηφοφόροι είτε ως υποψήφιεσ, αλλά και μέσω των αναπαραστάσεων για τις γυναίκες που ασχολούνται με τα κοινά, συγκεκριμένα τις γυναίκες πολιτικούς, οι οποίες αναπαραστάσεις ενυπάρχουν στην συνείδηση του καθενός και γίνονται εμφανείς στα ΜΜΕ. Αλλά για να πάρουμε τα πράγματα από την αρχή, σκόπιμο είναι να δούμε εν τάχη από πού πηγάζουν αυτές οι αναπαραστάσεις για τις γυναίκες που κατέχουν θέσεις εξουσίας στον δημόσιο βίο και ποια ήταν στο παρελθόν η σχέση των γυναικών με τη δημοκρατία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΟΛΕΚΤΙΚΗΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ / ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΣΗΣ

Κατά τον Μεσαίωνα, ο αστικός κώδικας δήλωνε πως ο λόγος της γυναίκας δεν γινόταν δεκτός στο δικαστήριο λόγω της αναξιοπιστίας της και ενώ της στερούσε τα πολιτικά δικαιώματα, όριζε ότι ο γάμος έδινε στον σύζυγο το δικαίωμα να διαχειρίζεται πλήρως την περιουσία που διέθετε η γυναίκα του τη στιγμή του γάμου. (De Reincourt, A. 2001. σ.413). Χαρακτηριστικά ο Καλβίνος διακήρυττε ότι:

«Η προώθηση μιας γυναίκας στην απόλυτη εξουσία, σε ανώτερη θέση, στην κυριαρχία ή στην διακυβέρνηση οποιουδήποτε βασιλείου, έθνους ή πόλης είναι αντίθετη προς τη Φύση, ύβρις προς το Θεό, μια ενέργεια εντελώς αντίθετη προς την εξ αποκαλύψεως θέληση και την παραδεδομένη εντολή Του. Και τελικά αποτελεί ανατροπή της ευνομίας, κάθε αισθήματος δικαίου και δικαιοσύνης... Γιατί ποιος μπορεί να αρνηθεί ότι είναι αντίθετο προς τη Φύση να ανατεθεί στον τυφλό να οδηγεί και να κατευθύνει εκείνους που βλέπουν; Στους αδύναμους, τους ασθενείς και τους ανίσχυρους να συντηρούν και να φροντίζουν τους δυνατούς; Και τέλος, στους ανόητους, τρελούς και σχιζοφρενείς να κυβερνούν τους συνετούς και να συμβουλεύουν τους σώφρονες; Και, σε ό,τι αφορά την άσκηση εξουσίας, τέτοιες είναι όλες οι γυναίκες σε σύγκριση με τους άνδρες... Ακόμη και στην απόλυτη τελειότητά της, η γυναίκα φτιάχτηκε για να υπηρετεί και να υπακούει τον άνδρα, όχι να τον κυβερνά και να τον διατάζει. Όπως εξηγεί και ο Απόστολος Παύλος στα Λεγόμενά του: 'δεν ανήκει ο άνδρας στη γυναίκα, αλλά η γυναίκα στον άνδρα'.». (Knox, J. 1854 στο De Reincourt 1974, σ.475).

Η φυσικοποίηση των κοινωνικών συμφραζομένων του φύλου ήταν τόσο βαθιά ριζωμένη, που η κοινωνική και πολιτική θέση της γυναίκας αποδίδονταν στη Φύση ή στο Θεό. Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο, και η νομοθεσία για τα πολιτικά δικαιώματα των γυναικών δεν θα μπορούσε να ήταν διαφορετική. Σκόπιμο είναι, πριν προχωρήσω, να εκθέσω πολύ σύντομα, πότε οι γυναίκες απέκτησαν πρώτη φορά νόμιμα την ιδιότητα του πολίτη, και τι αλλαγές επέφερε αυτό.

Στη Μεγάλη Βρετανία, το 1918, την περίοδο της πρωθυπουργίας του Ντέιβιντ Λόιντ Τζώρτζ, το Διάταγμα των Αντιπροσώπων του Λαού παραχώρησε το δικαίωμα ψήφου στις έγγαμες, τις γυναίκες που διαφέντευαν νοικοκυριά και τις απόφοιτες πανεπιστημίων άνω των 30 ετών. Η μεταρρύθμιση αυτή ολοκληρώθηκε το 1928, όταν το όριο της ηλικίας για την 'άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των γυναικών μειώθηκε στα 21 χρόνια, προκειμένου να εξασφαλιστεί απόλυτη ισότητα με τους άνδρες'. Οι Αμερικανίδες χρειάστηκε να περιμένουν μέχρι την τελική επικύρωση της 19^{ης} Τροποποίησης, το 1920, για να αποκτήσουν πλήρη πολιτικά δικαιώματα. Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης επέκτεινε το δικαίωμα ψήφου στις Γερμανίδες το 1919, ενώ το άρθρο 109 του Συντάγματός της επικύρωνε την ισότητα «όλων των Γερμανών, ανδρών και γυναικών» ενώπιον του νόμου. Με σχετικά ελάχιστες εξαιρέσεις (οι Γαλλίδες και οι Καναδέζες της Επαρχίας του Κεμπέκ αναγκάστηκαν να περιμένουν μέχρι το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου), το δικαίωμα ψήφου παραχωρήθηκε στις γυναίκες των δημοκρατικών κρατών της Δύσης, με την εν μέρει υποσυνείδητη ελπίδα πως η γυναικεία επιρροή θα αποδεικνυόταν πολιτικά επωφελής και θα συνέβαλε στην ειρήνη. Θεωρητικά, οι γυναίκες θα υποστήριζαν μια διακυβέρνηση διαφάνειας και ηθικής, νόμου και τάξης. Η μητρική επιρροή τους θα λειτουργούσε εκπολιτιστικά. (De Reincourt, 1974, σ. 609).

Αυτό που δεν ήξεραν, αλλά το ανακάλυψαν μετά από μισό αιώνα συμμετοχής στις διάφορες εκλογές, ήταν ότι τελικά δεν θα άλλαζε τίποτα. Σε μεγάλο βαθμό, οι γυναίκες ψήφιζαν όπως και οι άνδρες τους. Ελάχιστες διεκδίκησαν κάποιο πολιτικό αξίωμα σε οποιαδήποτε χώρα, κι ακόμη λιγότερες εκλέχθηκαν. Ο πολιτικός κόσμος παρέμενε σταθερά κάτω από ανδρικό έλεγχο, και μολονότι στις περισσότερες χώρες οι εγγεγραμμένες γυναίκες ψηφοφόροι υπερτερούσαν αριθμητικά των ανδρών, ποτέ δεν ψήφιζαν με γνώμονα το γένος τους.

Η άμεση πολιτική επιρροή των γυναικών έφτασε στο απόγειό της μόνο στο ζήτημα της παροχής του δικαιώματος ψήφου. Σύμφωνα με αξιόπιστες αμερικανικές δημοσκοπήσεις, που έγιναν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ποσοστό μικρότερο του 5% των γυναικών που συμμετείχαν στις δημοσκοπήσεις δήλωσαν ότι ψήφιζαν ανεξάρτητα από τους συζύγους τους, ενώ οι περισσότερες διευκρίνισαν ότι ακολούθησαν την επιλογή του άνδρα τους: η γυναικεία ψηφοφορία δεν ήταν παρά ένας 'πίνακας πολλαπλασιασμού'. Οι γυναίκες ασκούσαν κάποια επιρροή σε τοπικό, αλλά σπανίως σε εθνικό επίπεδο οποιασδήποτε χώρας -- παρεκτός κι αν κληρονομούσαν ως χήρες ή θυγατέρες, την πολιτική θέση και επιρροή του τέως συζύγου ή πατέρα τους αντιστοίχως. (De Reincourt, 1974, σ. 612-613).

Ειδικά στη χώρα μας, οι Ελληνίδες απέκτησαν καθυστερημένα σε σχέση με τις άλλες Ευρωπαίες, πλήρη πολιτικά δικαιώματα, μόλις το 1952, ενώ για πρώτη φορά ψήφισαν στις εθνικές εκλογές του 1956. Παράλληλα, η θεωρούμενη ως αναπόσπαστη για την προσωπικότητα και την πολιτική συμμετοχή ισότητα στον επαγγελματικό στίβο και στην οικογένεια, δηλαδή η εκρίζωση των θεσμικών -- νομικών φραγμών που διατηρούσαν τις Ελληνίδες στη θέση των πολιτών δεύτερης κατηγορίας, πραγματοποιήθηκε μόλις το 1983, ύστερα από τη ρητή επιταγή του Συντάγματος του 1975/86 -- άρθρο 4 παρ. 2 και 116 παρ. 2. (Lambiris -Dimakis, J.,

1995, Μόσχου – Σακορράφου, Σ., 1990 στο Καλτσόγια – Τουρναβίτη, 1997, σ. 36). Μέχρι την πλήρη όμως κατάργηση των θεσμικών – νομικών φραγμών, είχαν παγιωθεί οι κοινωνικές και πολιτικές δομές δύναμης και, είχαν φιλοσοφικά, ιδεολογικά, πολιτικά και κοινωνικά περιβληθεί με μύθους και στερεότυπα για τους «εκ φύσεως» ρόλους των δύο φύλων (Καλτσόγια – Τουρναβίτη, Ν. 1983 στο Καλτσόγια – Τουρναβίτη, Ν., 1997, σ. 37), ώστε ο διαπιστούμενος «σιδηρούς νόμος της ανδραρχίας» να αποτελεί συνθήκη αξεπέραστη και για τις πλέον ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές κοινωνίες (Delamont, D., 1986 στο Καλτσόγια – Τουρναβίτη, Ν., 1997, σ. 37), αλλά και για την Ελλάδα. Έτσι, διαμορφώθηκε μια συγκεκριμένη πολιτική κουλτούρα, η οποία λίγο –πολύ δεσπόζει μέχρι σήμερα, αλλά εκδηλώνεται με λιγότερο απόλυτους και εμφανείς τρόπους. Αυτή η πολιτική κουλτούρα ενυπάρχει στη συνείδηση του καθενός, γυναικών και ανδρών, και επηρεάζει τη δράση και τις αποφάσεις των υποκειμένων, αλλά και τις αναπαραστάσεις για αυτά τα υποκείμενα.

Λέγοντας βέβαια ‘πολιτική κουλτούρα’ εννοούμε τις κυρίαρχες αξίες και τη νοοτροπία απέναντι στο ρόλο των γυναικών στην κοινωνία και στην πολιτική ζωή. Όπου κυριαρχούν οι παραδοσιακές νοοτροπίες μπορεί να αναμένεται ότι οι γυναίκες θα διστάζουν να αναλάβουν μια πολιτική καριέρα, οι εκλέκτορες θα είναι διστακτικοί να τις επιλέξουν ως υποψήφιες, και τα κόμματα θα είναι απρόθυμα να προωθήσουν πολιτικές για την αποτελεσματική ισότητα των φύλων. Αντίθετα, σε πιο προοδευτικές κουλτούρες, θα περιμέναμε να μοιράζεται ομαδικά η προοπτική της ισότητας των φύλων, από όλα τα κόμματα του πολιτικού φάσματος. Είναι βέβαια δύσκολο να συγκρίνεις πολιτιστικές νοοτροπίες για τις σχέσεις των φύλων σε μια συστηματική βάση μέσα σε μια σύντομη επισκόπηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Η μειωμένη ενεργή πολιτική συμμετοχή των γυναικών στη διεκδίκηση πολιτικών θέσεων αποτελεί κεντρική ένδειξη της προβληματικής σχέσης δημοκρατίας και φύλου. Συγκεκριμένα, μόλις το 1994, οι γυναίκες στα Εθνικά Κοινοβούλια αποτελούσαν το 33.5% στη Σουηδία, το 21.1% στην Αυστρία, το 17.3%, στον Καναδά, το 13% στην Ιταλία και την Ισπανία, με τις τελευταίες θέσεις να τις κατέχουν η Πορτογαλία με ποσοστό 8.7%, το Ην. Βασίλειο με 7.4% ενεργής γυναικείας συμμετοχής, η Γαλλία με 5.7%, η Κύπρος με 5.4%, η Ρουμανία με 2.9% και η Τουρκία με 1.8%. Στην Ελλάδα, για το ίδιο έτος (1994), η γυναικεία παρουσία στο Εθνικό Κοινοβούλιο αποτελούσε το 6%. (Πηγή: Human Development Report, UNDP, Published for the United Nations Development Programme, N. York, Oxford University Press 1995, p. 84-5).

Μία δεκαετία αργότερα, το 2004, στην Ελλάδα το ποσοστό των γυναικών στη Βουλή δεν ξεπερνά το 12.3%, ποσοστό διπλάσιο από ό,τι ήταν μια δεκαετία πριν μεν, αλλά και πάλι πολύ μικρό για να μπορούμε να μιλάμε για ισότητα των φύλων στην πολιτική σκηνή. Στις εκλογές της 7^{ης} Μαρτίου του 2004, 37 γυναίκες εκλέχθηκαν στο Κοινοβούλιο, ενώ το ποσοστό των γυναικών στην Κυβέρνηση είναι 4.25%. Στα ελληνικά πολιτικά δρώμενα, και σύμφωνα με τα εκλογικά αποτελέσματα του 2004, το ΚΚΕ εμφανίζεται με το μεγαλύτερο ποσοστό εκλεγμένων γυναικών (25%),

ακολουθεί ο ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΣ με ποσοστό εκλεγμένων γυναικών 16.66%, το ΠΑΣΟΚ με 15.38%, και τελευταίο το κυβερνούν κόμμα με ποσοστό εκλεγμένων γυναικών 9.1%. (Πηγή: ΚΕΘΥ). Από τις γυναίκες που είναι στην Κυβέρνηση (4.25%), μία κατέχει το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (Γιαννάκου –Κούτσικου Μαριέττα), και μία είναι Υφυπουργός Πολιτισμού (Πετραλιά –Πάλλη Φάνη).

Όλα αυτά τα στοιχεία, βέβαια, δεν παρατίθενται έχοντας στόχο να κάνω μια έρευνα που θα εμπίπτει περισσότερο στην Πολιτική Επιστήμη, αλλά αποσκοπώντας να εξετάσω από κοινωνιολογικής απόψεως τον τρόπο που εμφανίζονται και παρουσιάζονται οι γυναίκες πολιτικοί, και πιο συγκεκριμένα οι γυναίκες πολιτικοί στην Ελλάδα, θεωρώ χρήσιμο να γνωρίζουμε την ποσοτική συμμετοχή και εν τέλει την πολιτική δύναμη των γυναικών στους επίσημους πολιτικούς θεσμούς. Όπως διαπιστώνουμε από τα παραπάνω ποσοστά, εκτός από τις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες, συγκεκριμένα στην Ελλάδα, τα ποσοστά των γυναικών στο εθνικό κοινοβούλιο, στα κόμματα και εν τέλει στην πολιτική, σε όλο το φάσμα της είναι από μικρά έως απογοητευτικά (κι όχι μόνο για τις φεμινίστριες αλλά για όλους όσους είναι υπέρμαχοι της δημοκρατίας).

Η μηδαμινή παρουσία γυναικών στα σώματα λαϊκής αντιπροσώπευσης εμφανίζεται σαν σύμπτωμα όχι μόνο του δυσμενούς συσχετισμού δυνάμεων που υφίσταται αυτή η κατηγορία, αλλά και του αποκλειστικού χαρακτήρα του ίδιου του πολιτικού συστήματος. (Βαρίκα, Ε. 1995, σ. 42). Η υποαντιπροσώπευση των γυναικών δεν είναι βέβαια τίποτε καινούργιο. Είναι μια σταθερά της πολιτικής ζωής από την εποχή της κατάκτησης της καθολικής ψήφου. Αν σήμερα αποκτά πολιτική ορατότητα είναι γιατί αποτελεί το πιο πρόδηλο σημάδι του αυξανόμενου χάσματος μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνωμένων, σε μια περίοδο όπου το πολιτικό σύστημα

αντιπροσώπευσης αντιμετωπίζει μια βαθιά κρίση νομιμοποίησης που οι ενδείξεις της πολλαπλασιάζονται μέρα με τη μέρα. Σ' αυτή τη συγκυρία, η άκρα περιθωριοποίηση των γυναικών, στα σώματα των εκλεγμένων αντιπροσώπων, φαίνεται όλο και περισσότερο σκανδαλώδης στα μάτια κάποιων στρωμάτων της κοινής γνώμης που μερικά χρόνια πριν τη θεωρούσαν αυτονόητη. (Βαρίκα, Ε. 1995, σ. 42).

- **Θετικά μέτρα**

Η χαμηλή συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψεως αποφάσεων στον οικονομικό και πολιτικό τομέα, σε τοπικό, εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο, αντικατοπτρίζει τα «δομικά και κοινωνικά προσδιορισμένα στερεότυπα» (attitudinal barriers), τα οποία πρέπει να αντιμετωπιστούν με θετικά μέτρα. (Καλτσόγια – Τουρναβίτη, 1997, σ. 24). Λέγοντας «θετικά μέτρα» εννοούμε την οργανωμένη προσπάθεια που πρέπει να γίνει από τους επίσημους κοινωνικούς και πολιτικούς φορείς, ώστε να αυξηθεί η γυναικεία συμμετοχή στα πολιτικά κόμματα αλλά και στο κοινοβούλιο. Έτσι, θα είναι (ή θα φαίνεται) πιο δημοκρατικό το δημοκρατικό πολιτικό σύστημα με τις συνακόλουθες δομές του, απ' τη στιγμή που θα υπάρξει ισόποση συμμετοχή των φύλων.

Οι οποιεσδήποτε όμως «ειδικές ρυθμίσεις», μέσα στα πλαίσια του αιτήματος για θετικά μέτρα, όταν δεν αφορούν ειδικές κατηγορίες του πληθυσμού, οι οποίες πράγματι χρήζουν ειδικής μεταχείρισης, τις υποβιβάζουν και νομιμοποιούν την υποτέλειά τους. Γιατί μέσω της αποδοχής της λογικής περί ειδικών δικαιωμάτων ή ρυθμίσεων για τις γυναίκες γενικά, νομιμοποιείται η αντίληψη ότι μόνο οι γυναίκες έχουν φύλο, το οποίο φέρουν ως σύμφωτο της μειονεξίας τους, αφού συνολικά «διαφέρουν» από το πρότυπο του ανθρώπου που είναι το ανδρικό. (Marshall, H. T.,

1995 στο Βαρίκα, Ε., 2000β,) και άρα μόνο για αυτές πρέπει να παρθούν ειδικά μέτρα, για να ξεπεράσουν την αδυναμία του φύλου τους. Επιπρόσθετα, με την αποδοχή της σχετικής λογικής, που θέλει τις γυναίκες να συναλλάσσονται με την πολιτεία «ως γυναίκες», νομιμοποιείται περαιτέρω μια κανονιστική, περιοριστική αντίληψη για την γυναικεία ταυτότητα ως δεδομένη και ενιαία. (Παντελίδου – Μαλούτα, 2002, σ. 87), σαν να μπορούσαμε να χωρέσουμε στην κατηγορία «γυναίκες», την ιδεολογία, την κοσμοαντίληψη, την πολιτική συνειδητότητα και τις ανάγκες όλων των γυναικών ανεξαιρέτως.

Και πράγματι, η αποδοχή θετικών μέτρων για τις γυναίκες είναι αποδοχή ότι πράγματι μειονεκτούν και πρέπει να θεσπιστούν διαφορετικά κριτήρια για αυτές έτσι ώστε να μπορέσουν να αντεπεξέλθουν. Οι θετικές διακρίσεις υπέρ των γυναικών μπορούν να έχουν διαμετρικά αντίθετα αποτελέσματα, και στη συνείδηση του καθενός, αφού θα εκλαμβάνεται σαν μια κατηγορία η οποία χρήζει βοήθειας και ανοχής, και στα ΜΜΕ αφού θα αναπαριστούν τις γυναίκες ως ειδική κατηγορία, αλλά και οι ίδιες οι γυναίκες θα αποδυναμώνονται βλέποντας τους εαυτούς τους με διαφορετικά κριτήρια από ότι τους άνδρες συναδέλφους τους. Με αυτό τον τρόπο όμως δεν ενδυναμώνεται η δημοκρατία, ούτε υπερκαλύπτεται το λεγόμενο ‘δημοκρατικό έλλειμμα’, αφού δεν θα υπάρχει και πάλι ισότητα στην ουσία, και όχι μόνο στους αριθμούς.

- **Οι ποσοστώσεις**

Ένα πολυσυζητημένο ‘θετικό μέτρο’ για την αύξηση των γυναικών στα εθνικά κοινοβούλια και γενικότερα για την αύξηση του αριθμού των γυναικών που ασχολούνται με τα κοινά είναι οι ποσοστώσεις. Η ισάριθμη αντιπροσώπευση (που

είναι ζητούμενο των ποσοστώσεων), εμφανίστηκε για πρώτη φορά στη Γαλλία με πρωτοβουλία των φεμινιστριών, στα ίχνη εναλλακτικών πολιτικών κινημάτων της δεκαετίας του '80 και προκάλεσε άμεση κινητοποίηση και απήχηση. (Gaspard, F. 1995, σ. 23-41). Η επιτυχία της έγκειται στο γεγονός ότι βασίζεται σε μια αρχή, αυτήν της ισότητας, και ότι επιτρέπει να θέσουμε το ερώτημα περί ισότητας και διαφοράς και να προσπαθήσουμε να το ξεπεράσουμε. Στην Ελλάδα το αίτημα των ποσοστώσεων προβλήθηκε στις εκλογές του 1989, χωρίς όμως αξιόλογο αποτέλεσμα, τουλάχιστον από τα δύο μεγάλα πολιτικά κόμματα, ΠΑΣΟΚ και ΝΔ.

Γενικότερα, το σύστημα των ποσοστώσεων είναι από πολλούς αποδεκτό, διότι θεωρούν ότι συντελεί στο να σπάσει η εικόνα ότι η πολιτική είναι ιδιαίτερος ανδρικός χώρος. (Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, 1989, στο Καλτσόγια – Τουρναβίτη, 1997, σ. 50). Η Cockburn (1988) αναλύει τις θέσεις της στη μελέτη 'On the Concept of Interest, Women's Interests, and the Limitations of Interest Theory', επιχειρηματολογώντας υπέρ των ποσοστώσεων, λέγοντας ότι δεν μπορούν να θεωρηθούν αντιδημοκρατικές ή αντισυνταγματικές οι ρυθμίσεις που θα ευνοούσαν οποιαδήποτε κοινωνική ομάδα. Αντίθετα θεωρεί νόμιμο να διεκδικείται τόσο η αναλογικότητα των φύλων στις βασικές δομές όσο και ειδικές δομές για τις γυναίκες, ως συμπληρωματικές στρατηγικές για την υλοποίηση του αιτήματος της αύξησης της γυναικείας συμμετοχής στα πολιτικά δρώμενα, και άρα την ενίσχυση της δημοκρατίας. (στο Καλτσόγια – Τουρναβίτη, 1997, σ. 52). Επίσης, το σύστημα των ποσοστώσεων έχει υποστηριχθεί ακόμη και από την Iris Marion Young, όπου στο βιβλίο της με τίτλο 'Δικαιοσύνη και η πολιτική του διαφέρειν' (1990), αναλύει την έννοια της κοινωνικής ομάδας, λέγοντας ότι οι κοινωνικές ομάδες διαφοροποιούνται μεταξύ τους μέσω πολιτιστικών τύπων, συνηθειών ή τρόπου ζωής. (Καλτσόγια – Τουρναβίτη, 1997, σ. 53), και άρα οι γυναίκες αποτελούν διαφορετική, ίσως και

αντικρουόμενη κοινωνική ομάδα από αυτή των ανδρών, με διαφορετικούς πολιτιστικούς τύπους, συνήθειες και τρόπους ζωής, και κατά συνέπεια, πρέπει και πολιτικά να εκπροσωπούνται ξεχωριστά, και αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω των ποσοστρώσεων.

Συνοπτικά, τα επιχειρήματα γι' αυτούς που είναι υπέρ των ποσοστρώσεων συνοψίζονται στα εξής:

Το πρώτο είναι ένα επιχείρημα για τη δικαιοσύνη. Αυτό είναι το επιχείρημα ότι ο σεξισμός είναι άδικος όπου κι αν εμφανίζεται, έτσι είναι άδικο οι γυναίκες να αποκλείονται από τις βασικές δραστηριότητες της πολιτικής σκηνής. Αυτό το θέμα της δικαιοσύνης βέβαια, δεν λέει τίποτα σχετικά με το τι θα κάνουν οι γυναίκες αν μπουν στην πολιτική. Το δεύτερο είναι ένα επιχείρημα όπου λέει ότι οι γυναίκες θα φέρουν στην πολιτική διαφορετικές αξίες, εμπειρίες και πρακτικές. Έτσι, οι γυναίκες θα εμπλουτίσουν την πολιτική ζωή, συνήθως προς την κατεύθυνση μιας πιο στοργικής και τρυφερής κοινωνίας. Αυτό το επιχείρημα στηρίζεται σε μια ενιαία κατηγορία της 'γυναίκας' και υποθέτει ότι με το να εγγυηθούμε τον αριθμό των γυναικών στην πολιτική σκηνή, μπορούμε να εξασφαλίσουμε και τις αξίες των γυναικών που θα εκλεχθούν. Το τρίτο, είναι ένα επιχείρημα που αφορά την αντιπροσώπευση. Αυτό το επιχείρημα υποθέτει ότι οι γυναίκες και οι άνδρες έχουν συγκρουόμενα (ή τουλάχιστον διαφορετικά) ενδιαφέροντα και είναι ανοησία να πιστεύουμε ότι οι γυναίκες θα αντιπροσωπευθούν από τους άνδρες. (Squires, J., 1996 στο Lovenduski, J., Norris, P. σ. 77).

Η λογική όμως της ισοτιμίας αποκλείει την τεχνική των ποσοστρώσεων, κι αυτό γιατί το θέμα δεν είναι να μεταχειριστούμε τις γυναίκες ως μια ειδική κοινωνική ομάδα, μια μειονότητα ή μια ομάδα ανήμπορων προσώπων, σε ένα υπάρχον πλαίσιο κυριαρχίας, αλλά το θέμα είναι να εξασφαλίσουμε ότι τα δύο φύλα 'ίσης αξίας και

σημασίας' κατέχουν μια ισοδύναμη θέση σε μια σχέση κατεστημένων δομών αλληλεξάρτησης. Κατά την Vogel – Polsky (1994), καμιά γνήσια δημοκρατία δεν θα εγκαθιδρυθεί στην Ευρώπη εάν η ισότητα συμμετοχής μεταξύ ανδρών και γυναικών δεν αντιμετωπιστεί σαν πολιτική προτεραιότητα... Η ισότιμη συμμετοχή είναι το νέο παράδειγμα της ισότητας (Καλτσόγια – Τουρναβίτη, 1997, σ. 41).

Η ισάριθμη αντιπροσώπευση, ή καλύτερα, η μεγαλύτερη κατά το δυνατόν συμμετοχή των γυναικών στα εθνικά κοινοβούλια και γενικότερα στα κέντρα λήψεως πολιτικών αποφάσεων είναι σαφώς κάτι θεμιτό, όχι όμως μέσα από θεσμούς και νομοθετικές ρυθμίσεις, που δεν μπορούν να αποτελέσουν λύση στο πρόβλημα της γενικότερης μειονεκτικής θέσης της γυναίκας. Το πρόβλημα της υποεκπροσώπησης των γυναικών, το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί εκτός από πολιτικό (δημοκρατικό έλλειμμα) και κοινωνικό, αφορά και είναι συνέχεια πολλών άλλων αποκλεισμών των γυναικών και άρα πρέπει να αντιμετωπιστεί πιο σφαιρικά. Αυτό που χρειάζεται, είναι η αποδόμηση της κοινωνικής κατηγορίας φύλο (Βαρίκα, Ε., 1995), με την έννοια της κατάργησης των κοινωνικών συμφραζομένων από τα οποία αποτελείται το κάθε φύλο και την καθιέρωση της έννοιας του πολίτη, ανεξαρτήτως φύλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΜΜΕ, ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Βέβαια, ο «ουδέτερος» ως προς το φύλο χαρακτήρας της ιδιότητας του πολίτη υποκρύπτει ενδογενή ανδροκεντρισμό (Παντελίδου – Μαλούτα, 2002, σ. 50), με αποτέλεσμα κάθε τι που εμπίπτει στο πολιτικό να μας παραπέμπει στην στερεοτυπικά ανδρική ταυτότητα, κάτι που συμβαίνει ασύνειδα στους περισσότερους και μπορεί να γίνει φανερό μέσα από τις εικόνες και τις αναπαραστάσεις γυναικών και ανδρών πολιτικών στα ΜΜΕ. Αυτά, (τα ΜΜΕ) διαποτίζονται από τις παλαιότερες προϋδεάσεις για το φύλο, τη «φύση» και τη σημασία του, προϋδεάσεις, οι οποίες παρά την όποια διαφοροποίηση στο λόγο που νομιμοποιούσε και νομιμοποιεί τον αποκλεισμό, πάντα ανάγονταν σε μια ουσιοκρατική λογική κατηγοριοποίησης των ιδιοτήτων γυναικών και ανδρών, με την συνοδευτική απαξίωση των πρώτων και συνεπώς περιθωριοποίηση των φορέων τους. (Παντελίδου – Μαλούτα, 2002, σ.50).

Μέσα στο πλαίσιο της απαξίωσης των γυναικών που μετέχουν στα κοινά, υπάρχουν διάχυτα κάποια στερεότυπα για αυτές τις γυναίκες, δηλαδή τις γυναίκες πολιτικούς, τα οποία αναπαράγονται και ενδυναμώνονται μέσα από τα ΜΜΕ. Γιατί τα ΜΜΕ έχουν σημαντική δύναμη στο να διαμορφώνουν την αντίληψή μας για τη δημόσια ζωή, να θέτουν την ατζέντα για τα πολιτικά θέματα και να επηρεάζουν την πολιτική διαδικασία (Keane, J., 1991, στο Sreberny, A. & Ross K., 1996 στο Lovenduski, J. & Norris, P., σ. 105), με τις επακόλουθες συνέπειες στη δημοκρατία, η οποία στη συγκεκριμένη περίπτωση αντικατοπτρίζεται και στην εκλογική διαδικασία.

και στο εκλογικό αποτέλεσμα, που με τη σειρά του επηρεάζεται από τις αναπαραστάσεις των υποψήφιων πολιτικών, ανδρών και γυναικών.

Οι εικόνες για το φύλο στα ΜΜΕ, και ειδικότερα για το φύλο των πολιτικών, μπορεί να επηρεαστούν από καθιερωμένες νόρμες και αξίες που διατηρεί το κοινό στην ευρύτερη κοινωνία. Η πολιτική κουλτούρα καθορίζει τις συνολικές αξίες και νόρμες στην κοινωνία, όπως τις νοοτροπίες απέναντι στο ρόλο της γυναίκας στην οικογένεια, στην εργασία και στο δημόσιο βίο. Από τη στιγμή που οι ειδήσεις παράγονται σ' ένα συγκεκριμένο χρόνο και χώρο, μπορούμε να αναμένουμε ότι η κάλυψη από τα ΜΜΕ της πολιτικής του φύλου θα αντανακλά γενικότερες κοινωνικές νοοτροπίες. (Norris, P., 1997, p. 7).

Η χρήση μιας διαμορφωμένης εικόνας, όπου το φύλο θεωρείται άσχετο με την περιγραφή των υποψηφίων, των θεμάτων ή των αρχηγών, μπορεί να βοηθήσει ή να παρακωλύσει τη γυναικεία συμμετοχή στην πολιτική. Αλλά η διαδικασία της ετικετοποίησης που περιέχεται στις εικόνες που διαμορφώνονται με βάση το φύλο είναι πιθανό να έχει σημαντικές επιπτώσεις στην κουλτούρα της πολιτικής. (Norris, P., 1997, p. 7). Σύμφωνα με την Gans (1979) μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι εικόνες ενυπάρχουν σε μια συγκεκριμένη κουλτούρα και είναι αποτέλεσμα μιας πολύπλοκης διάδρασης ανάμεσα στις πηγές, τα ΜΜΕ και το κοινό. (Norris, P., 1997, pp. 7).

Αυτές οι διαμορφωμένες εικόνες που χρησιμοποιούν τα ΜΜΕ στις περιγραφές τους εμπεριέχουν στερεότυπα φύλου για τους εκάστοτε πολιτικούς. Αυτό σημαίνει ότι αξιολογούν τα άτομα, στην συγκεκριμένη περίπτωση τους πολιτικούς, με βάση τα χαρακτηριστικά που υποτίθεται ότι διαθέτει όλη η κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκουν, άσχετα από τις προσωπικές ποιότητες του καθενός, τις ικανότητές του ή τις εμπειρίες του. (Norris, P., 1997, p. 8).

Για παράδειγμα, μια γυναίκα υποψήφια πολιτικός, μπορεί να θεωρηθεί από τους ψηφοφόρους και να αντικατοπτριστεί στα ΜΜΕ σαν πιο ειδική σε θέματα πολιτικής για την παιδική φροντίδα από ότι ένας άνδρας. Οι δημοσιογράφοι μπορεί να υποθέτουν ότι μία φεμινίστρια είναι κατά της οικογένειας. Μια γυναίκα πολιτικός μπορεί να θεωρείται σαν λιγότερο πεπειραμένη στην πολιτική, αλλά περισσότερο ειλικρινής από ότι ένας άνδρας συνάδελφός της. Μπορεί να αναμένουμε ότι μία γυναίκα Πρωθυπουργός θα είναι πιο διστακτική στο να χρησιμοποιήσει στρατιωτική δύναμη από ότι ένας άνδρας ηγέτης. (Norris, P., 1997, p. 8). Αυτά είναι μερικά παραδείγματα στερεότυπων φύλου που ενυπάρχουν στον καθένα μας, αλλά και χρησιμοποιούνται από τα ΜΜΕ.

Παρ' όλα αυτά, αυτά μπορεί να είναι τελείως λανθασμένες και ανακριβείς κρίσεις για τα άτομα. Μια γυναίκα πολιτικός μπορεί να έχει μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την στρατιωτική πολιτική και την εθνική άμυνα από ότι για την πολιτική παιδικής φροντίδας. Πολλές φεμινίστριες επικροτούν και υποστηρίζουν την οικογενειακή ζωή. Η Margaret Thatcher, η Golda Meir και η Indira Gandhi δεν δίστασαν καθόλου να χρησιμοποιήσουν στρατιωτική βία όταν το θεώρησαν αναγκαίο. Και υπάρχουν και άλλα παρόμοια παραδείγματα. (Norris, P., 1997, p. 8). Τα στερεότυπα φύλου μπορεί να αναδειχθούν ιδιαίτερος παράγοντας επιρροής εκεί όπου οι δημοσιογράφοι δεν έχουν λεπτομερείς γνώσεις και άμεση εμπειρία, γιατί παρέχουν μια περίληψη πληροφοριών. Επίσης, είναι αναμενόμενο ότι θα επαναπαύονταν για τις ειδήσεις στα στερεότυπα, γιατί αυτές οι γενικές αντιλήψεις παρέχουν μια πιο απλή και οικεία ιστορία για τους αναγνώστες.

Τα στερεότυπα φύλου συνδέονται και με θέματα πολιτικής και με τα προσωπικά χαρακτηριστικά των πολιτικών. (Norris, P., 1997, p. 8). Συγκεκριμένα, το στερεότυπα φύλου για τη «στοργικότητα» της γυναικείας φύσης και την

«επιθετικότητα» της ανδρικής, έχει οδηγήσει τους ανθρώπους να αναμένουν ότι οι άνδρες και οι γυναίκες έχουν διαφορετικούς χώρους ενασχόλησης μέσα στην πολιτική ζωή. (Kahn, Gordon & Iyengar, 1997 στο Norris, p. 8). Σύμφωνα με τους Huddy & Terkildsen, 1993b, Sapiro, 1981, Norris & Lovenduski 1995, οι εκλεγμένες γυναίκες θεωρούνται ότι είναι ειδικές σε θέματα παιδικής φροντίδας, φτώχειας, εκπαίδευσης, κοινωνικής πολιτικής και περιβαλλοντικών θεμάτων. Αντίθετα, οι εκλεγμένοι άνδρες θεωρούνται ότι ειδικεύονται σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, έξοδα άμυνας, διεθνές εμπόριο, σε θέματα εγκλήματος και οικονομίας (Norris, P., 1997, p. 9).

Στο εύλογο ερώτημα του γιατί ασχολούμαστε με τα στερεότυπα φύλου που αποδίδονται στους πολιτικούς μέσω των ΜΜΕ, την απάντηση έρχεται να τη δώσει η Khan (1994), στο άρθρο της «The Distorted Mirror: Press Coverage of Women Candidates for Statewide Office» (Jalalzai, 2001, σ. 2), όπου λέει ότι απ' τη στιγμή που ο μέσος άνθρωπος δεν βιώνει άμεσα την πολιτική, οι αναπαραστάσεις του για την πολιτική καθοδηγούνται και διαμορφώνονται από τα ΜΜΕ. Ο τύπος είναι αυτός από όπου οι περισσότεροι αντλούν τις πληροφορίες τους για τις επικείμενες εκλογές και κατά συνέπεια παίζει τον πρωταρχικό ρόλο στις εκλογές. Εάν τα ΜΜΕ καλύπτουν τους άνδρες και τις γυναίκες υποψηφίους διαφορετικά, αυτό μπορεί να επηρεάσει και την ψήφο των πολιτών, το εκλογικό αποτέλεσμα και τελικά την ίδια την δημοκρατία.

Πριν όμως περάσουμε στην επισκόπηση των αναπαραστάσεων στα ΜΜΕ των ανδρών και γυναικών πολιτικών, στον τύπο κάλυψης που έχει ο καθένας ανάλογα με το φύλο του, στην σύνδεση των υποψηφίων πολιτικών, διαφορετικού φύλου με διαφορετικά θέματα, καθώς και στη γλώσσα που χρησιμοποιείται για του πολιτικούς

διαφορετικού φύλου από τα ΜΜΕ, χρήσιμο θα ήταν να δούμε την ποσοτική κάλυψη που έχουν οι πολιτικοί από τα ΜΜΕ βάσει του φύλου τους.

- **Ποσοτική κάλυψη πολιτικών διαφορετικού φύλου από τα ΜΜΕ**

Η συστηματική παρακολούθηση της κάλυψης των γυναικών πολιτικών από τα ΜΜΕ είναι ένα σχετικώς πρόσφατο φαινόμενο, γιατί στην πραγματικότητα, απλά έχουν υπάρξει λίγες γυναίκες πολιτικοί σε θέσεις όπου θα είχαν συστηματική κάλυψη από τα ΜΜΕ. (Gindengil, E. & Everitt, J. 1999, p. 48). Γενικά όμως, υπάρχει μια τάση, κυρίως στα λαϊκίστικα ΜΜΕ, να ψάχνουν για μια ψυχολογική εξήγηση του γιατί οι γυναίκες πολιτικοί δεν εμφανίζονται με την ίδια συχνότητα στον τύπο σε σχέση με τους άνδρες συναδέλφους τους. (Havelkova, 1999, pp. 145-165), και κατά συνέπεια να αγνοείται η κοινωνική διάσταση αυτής της πραγματικότητας.

Η έρευνα των τελευταίων χρόνων, και στα έντυπα ΜΜΕ αλλά και στην τηλεόραση, έχει αποδείξει ότι οι γυναίκες είναι αόρατες. (Tuchman, 1978, στο Lovenduski, J., Norris, P. 1996, p.105). Η υπόθεση της Khan σύμφωνα με τη θεωρία της (1994), που αφορά το μέγεθος της κάλυψης των γυναικών υποψηφίων είναι ξεκάθαρη: αν οι γυναίκες αναλογικά έχουν μικρότερη κάλυψη από τους άνδρες, οι πιθανοί ψηφοφόροι είναι λιγότερο πιθανό να τις αναγνωρίσουν, πράγμα που αποτελεί εμπόδιο για τις υποψήφιες γυναίκες στο πρώτο στάδιο των εκλογών. (Jalalzai, 2001, p. 4). Τα ευρήματά της πράγματι υποδείκνυαν ότι οι γυναίκες απολάμβαναν μικρότερης δημοσιογραφικής κάλυψης από τους άνδρες συναδέλφους τους, σε μια ανάλυση περιεχομένου άρθρων από εφημερίδες από το 1982-1988 στις Η.Π.Α. (Khan 1994; 165).

Επίσης, σε σχέση με την ορατότητα των γυναικών υποψηφίων πολιτικών στα

MME έχουν καταλήξει σε ανάλογα συμπεράσματα με αυτά της Khan και ο Francois –Pierre Gingras (1995) όπου βρήκε ότι οι γυναίκες πολιτικοί λάμβαναν εμφανώς μικρότερη κάλυψη στις εφημερίδες της Οτάβα το 1991, σε σχέση με τον αριθμό τους (Gindengil, E & Everitt, J. 2003, p. 560), αλλά και η Pippa Norris (1997), όπου σύμφωνα με τα ευρήματά της οι γυναίκες ηγέτες παγκοσμίως αναφέρονταν σε εμφανώς λιγότερες ιστορίες στα διεθνή ειδησεογραφικά δελτία σε σχέση με τους άνδρες ηγέτες (βλ. επίσης Kahn & Goldenberg, 1991 στο Gindengil, E & Everitt, J. 2003, p. 560).

- **Τύπος κάλυψης γυναικών πολιτικών από τα MME**

Καθώς οι γυναίκες πολιτικοί γίνονται όλο και πιο ορατές, η προσοχή στράφηκε από την ποσότητα της κάλυψης, στο είδος της κάλυψης που είχαν οι γυναίκες. (Gidengil, E., Everitt, J. 1999, p. 49). Η Makhotha Kwamchetsi, 2003, επιχειρηματολογεί ότι παρόλο που στις αναπτυσσόμενες δημοκρατίες, η παρουσία γυναικών πολιτικών παίζει σημαντικό ρόλο στο να γίνει πράξη η αντιπροσωπευτική δημοκρατία, παρ' όλα αυτά, η παρουσία τους παραδοσιακά έχει θεωρηθεί σαν μη επίσημη, ώστε να τραβήξουν την προσοχή του κυρίως τύπου. Έτσι, τίθεται το ερώτημα, αν οι γυναίκες τραβούν την προσοχή του τύπου σαν φιγούρες εξουσίας ή σαν γυναίκες πολιτικοί. Επίσης, η Pippa Norris (1997, p.10), θέτει το ερώτημα, αν οι ειδήσεις και τα πολιτικά άρθρα, συνεχίζουν να υποδεικνύουν την γυναίκα πιο συχνά σαν σύζυγο, μητέρα και θύμα, αλλά σπάνια σαν έμπειρη πολιτικό και αρχηγό. Αν η παρουσίαση των γυναικών σε υψηλά ιστάμενες θέσεις επικεντρώνεται στην εμφάνιση από ότι στα επιτεύγματα, στην προσωπικότητα από ότι στην πολιτική τους ή στο φύλο τους από ότι στο status τους.

Φαίνεται ότι ο τύπος συχνά περιγράφει τις γυναίκες διαμέσου στερεοτυπικών και παραδοσιακών αξιών. Για παράδειγμα, έχει βρεθεί σε έρευνα στην Αυστραλία (Lawrence, C., 2003, p. 2) ότι τονίζονται οι συμπονετικές και μητρικές ιδιότητες της γυναίκας πολιτικού, ενώ στον άνδρα πολιτικό υπογραμμίζεται η ανταγωνιστικότητά του. Εάν υποθέσουμε ότι τα MME είναι ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα στο πολιτικό / δημόσιο και το ατομικό / ιδιωτικό, τότε η αναπαράσταση έχει σημασία. Η μη δίκαιη αναπαράσταση μέσω των MME μπορεί να είναι ένας παράγοντας για μη δίκαιες επιλογές των πολιτών και άρα μη δίκαιη πολιτική αντιπροσώπευση.

Πολλές φεμινίστριες από καιρό έχουν κάνει κριτική για την παραδοσιακή αναπαράσταση των γυναικών πολιτικών, επιχειρηματολογώντας ότι αυτό ενθαρρύνει τα στερεότυπα ρόλων του φύλου, και κατά συνέπεια οδηγεί στην πολιτική αποδυνάμωση των γυναικών. (Huddy & Terkilsen, 1993 στο Norris, P. 1997, σ. 12). Παραδοσιακά, αναμένεται η γυναίκα να είναι σύντροφος κάποιου πολιτικού. (van Zoonen, 1996. p.114).

Βέβαια, η πιο πρόσφατη εμπειρική έρευνα παρουσιάζει μια πιο περίπλοκη εικόνα. (Peake, 1997 στο Gidengil & Everitt, 1999, p. 49). Για παράδειγμα, η Pippa Norris στην έρευνα της (1997) για την κάλυψη από τον τύπο των γυναικών ηγετών παγκοσμίως, βρήκε λίγες αποδείξεις χρήσης στερεοτύπων φύλου. Ο Kevin B. Smith κατέληξε από την έρευνά του στα έντυπα σχετικά με την κάλυψη των προεκλογικών αγώνων στις Η.Π.Α. το 1994 ότι οι γυναίκες υποψήφιοι είχαν την ίδια μεταχείριση με τους άνδρες συναδέλφους τους (1997, στο Gidengil & Everitt, 1999, p. 49).

Απ' την άλλη, κοιτώντας συγκεκριμένα τον τρόπο που οι εφημερίδες σκιαγραφούν τις γυναίκες στα κείμενά τους, αποδεικνύεται ότι «οι γυναίκες παρουσιάζονται σε ένα μη κολακευτικό πλαίσιο ενώ οι άνδρες περιβάλλονται από σχόλια επαγγελματικής και πολιτικής επιτυχίας. Γενικά, η έρευνα στα έντυπα MME

δείχνει ότι χειρίζονται διαφορετικά τους άνδρες και τις γυναίκες πολιτικούς, τοποθετώντας τους σε διαφορετικές κατηγορίες, οι οποίες διέπονται από διαφορετικά στερεότυπα και φαίνεται ότι η διάκριση στο χειρισμό αυτών των κατηγοριών από τα ΜΜΕ πριμοδοτεί την διάκριση στην πράξη της». (Fowler, R. 1991 στο Lovenduski, J., Norris, P. 1996, p.112). Χρήσιμο όμως θα ήταν να δούμε πώς αναπαριστώνται οι γυναίκες πολιτικοί στα ΜΜΕ πιο εξειδικευμένα, και όσον αφορά την οικογένειά τους, την εξωτερική εμφάνισή τους, την συμπεριφορά τους, αλλά και να δούμε και τη γλώσσα που χρησιμοποιούν τα ΜΜΕ όσον αφορά την περιγραφή της πολιτικής.

1. Γυναίκες πολιτικοί και προσωπική – οικογενειακή ζωή

Όπου οι γυναίκες μπαίνουν στην πολιτική, είναι παρατηρημένο ότι αντιπροσωπεύουν την ανάγκη προσφοράς φροντίδας που διατρέχει και την οικογένεια (Sawer, M., Simms, M. 1984). Η παραδοσιακή επιχειρηματολογία για το φύλο, που θέλει τις γυναίκες σε οικιακά καθήκοντα και τους άνδρες με δημόσιες υπευθυνότητες, είναι ακόμη ένα δυνατό σημείο αναφοράς στις απεικονίσεις τους στα ΜΜΕ (Sreberny, A., van Zoonen, L. 1996).

Η οικογενειακή ζωή των γυναικών πολιτικών αναπαριστάται σαν να υποφέρει εξαιτίας της πολιτικής τους καριέρας, και συχνά οι ίδιες οι γυναίκες πολιτικοί παρουσιάζονται σαν να νιώθουν μοιρασμένες ανάμεσα στις δημόσιες και τις ιδιωτικές δεσμεύσεις τους. Παρόλο που οι γυναίκες πολιτικοί, επίσης περιγράφονται σαν ικανές και αξιοσέβαστες, η συμμετοχή τους στη δημόσια σφαίρα παραμένει αφανής, σε αντίθεση με την προσωπική τους ζωή. (van Zoonen, L. 1996).

Οι άνδρες πολιτικοί από την άλλη, παρουσιάζονται σαν να έχουν υποστήριξη από την οικογένειά τους, και κατά συνέπεια δεν έχουν αισθήματα διχασμού ανάμεσα στη δημόσια και την προσωπική τους ζωή. Είναι βέβαια ικανοί να δημιουργούν την

οικογενειακή τους ζωή σαν ένα σημάδι της γενικότερης ευαισθησίας και αξιοπιστίας τους, ενώ για τις γυναίκες η οικογενειακή ζωή λειτουργεί σαν εμπόδιο. (Sreberny, A., van Zoonen, L., 1996). Η εικόνα του άνδρα που θυσιάζεται, περιμένοντας για την γυναίκα του να γυρίσει σπίτι, δεν συμβαδίζει με τα στερεότυπα φύλου, και κατά συνέπεια αυτή δεν είναι μια εικόνα που λαμβάνεται υπόψη από τον τύπο. Το μοτίβο του τύπου είναι ότι «οι οικογένειες των ανδρών πολιτικών θυσιάζονται, οι οικογένειες των γυναικών πολιτικών υποφέρουν». (van Zoonen, 1996, pp. 114-115). Γενικά, ο τύπος παρουσιάζει τους άνδρες πολιτικούς σαν να ζουν σε έναν αναπόσπαστο κόσμο δημόσιων και ιδιωτικών καθηκόντων και ευθυνών, ενώ οι γυναίκες πολιτικοί αναπαριστώνται σαν να ζουν σε δύο αντιτιθέμενους κόσμους: τον δημόσιο και τον ιδιωτικό. (van Zoonen, 1996, p. 115).

Ο Fowler (1991), αναφέρει χαρακτηριστικά: «Αν μια γυναίκα βγει στις 6 το πρωί για να καθαρίσει γραφεία προκειμένου να κρατήσει την οικογένειά της, να μεγαλώσει τα παιδιά της, θα παρουσιαστεί σαν ηρωίδα. Αν όμως θελήσει να διοικήσει αυτό το γραφείο, θα παρουσιαστεί σαν μια αφύσικη γυναίκα, ή ακόμη χειρότερα, σαν μια αφύσικη μάνα». (Sreberny, A., Ross, K. 1996 σ. 112). Το υπογραμμισμένο σημείο αναφοράς είναι ότι οι γυναίκες ανήκουν στην οικογένεια και την οικιακή ζωή και οι άνδρες στο δημόσιο κόσμο της πολιτικής και της εργασίας κι ακόμη ότι η θηλυκότητα σχετίζεται με την φροντίδα και τη συμπόνια, ενώ η αρρενωπότητα σχετίζεται με τη συνέπεια, τη λογική και την ατομικότητα. Οι άνδρες πολιτικοί παρουσιάζονται σαν ήρωες, που δουλεύουν τόσες ώρες και είναι διατεθειμένοι να ρισκινδυνέψουν την οικογενειακή γαλήνη, αλλά και τις σχέσεις τους με τις συζύγους τους. Οι γυναίκες τους παρουσιάζονται υποχρεωμένες να τους στηρίζουν σε αυτό το έργο τους. (van Zoonen, L. 1996, σ. 111).

Ο τύπος, κυρίως ο λαϊκίστικος τύπος, όσον αφορά τις γυναίκες πολιτικούς εστιάζει σε ζητήματα γάμου, διαζυγίων, ερωτικών σχέσεων, κλπ, και συνήθως πάντα τίθεται στις γυναίκες η ερώτηση, πώς καταφέρνουν να συνδυάζουν την οικογενειακή ζωή με τις πολιτικές υποχρεώσεις. (van Zoonen, L. 1996, σ. 102). Η Susan Gluck Mezy (1978, pp. 492-501), στην έρευνα της το 1978 για τους προεκλογικούς αγώνες ανδρών και γυναικών στις Η.Π.Α. κατέληξε ότι οι γυναίκες είχαν ρωτηθεί για τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις περισσότερο συχνά απ' ότι οι άνδρες συνάδελφοί τους. Έτσι, οι αναπαραστάσεις των γυναικών πολιτικών στον τύπο, με έναν όχι τόσο έκδηλο τρόπο, αλλά έμμεσα, αναπαράγει το στερεότυπο, που θέλει τις γυναίκες να ανήκουν στο σπίτι και να φροντίζουν την οικογένεια, ενώ η πολιτική ανήκει αποκλειστικά στους άνδρες.

2. Σύνδεση πολιτικών διαφορετικού φύλου με διαφορετικά θέματα

Εάν υποθέσουμε ότι οι γυναίκες πολιτικοί είναι συνδεδεμένες με 'γυναικεία' θέματα και οι άνδρες με 'ανδρικά', τότε και πάλι τίθεται θέμα ως προς την ψήφο των ψηφοφόρων, και άρα ζήτημα δημοκρατίας. Οι γυναίκες, σαν παραδοσιακά σύμβολα αθωότητας και αρετής, συχνά φαίνεται σαν να αντιπροσωπεύουν την αντίθεση στην διεφθαρμένη πολιτική, με ανθρωπιά και αξιοπρέπεια, κι αυτό όχι μόνο στις εκφράσεις της λαϊκής κουλτούρας, αλλά επίσης και στην αυτοσυνείδηση των γυναικών που συμμετέχουν ενεργά στην πολιτική καθώς και στο σοβαρό πολιτικό ρεπορτάζ. (Sreberny, A., van Zoonen, 1996).

Οι γυναίκες στη Βουλή αναπαριστώνται σαν φορείς αλλαγής που κάνουν τη διαφορά και το πολιτικό ρεπορτάζ για αυτές τις γυναίκες αφήνει την εντύπωση ότι τα γυναικεία μέλη ασχολούνται περισσότερο και ενεργοποιούνται πάνω σε θέματα υγείας, έκτρωσης, παιδικής φροντίδας και εκπαίδευσης. (Carroll, S., Schreiber, R.

1997, σ.145). Επίσης, η Norris (1997) στην έρευνά της βρήκε ότι τα MME συχνά απεικονίζουν τις γυναίκες πολιτικούς σαν κοινωνούς της αλλαγής που θα 'καθαρίσουν' την πολιτική από τη διαφθορά. (Norris, 1997, p. 149).

Οι γυναίκες πολιτικοί συχνά δέχονται μια προκατάληψη στο πεδίο των άρθρων που τις αφορούν. (Carroll, S., Schreiber, R. 1997, σ.137). Οι ίδιες επιχειρηματολογούν ότι ένας από τους τρόπους που τα MME αντιμετωπίζουν με λιγότερη σοβαρότητα τα θέματά τους απ' ότι τα θέματα των ανδρών πολιτικών, είναι με το να κατατάσσουν τα άρθρα για τις γυναίκες και την πολιτική στις στήλες life style των εφημερίδων, αντί να τις βάζουν στα πρώτα φύλλα, όπου και ανήκουν. (Carroll, S., Schreiber, R. 1997, σ.137). Αυτή η τοποθέτηση υποκρύπτει ότι οι δραστηριότητες των γυναικών στη Βουλή δεν αποτελούν σοβαρές ειδήσεις, και η τοποθέτησή τους στις στήλες life style μπορεί να δημιουργήσει την εντύπωση ότι η δημόσια δραστηριότητα των γυναικών είναι λιγότερο σημαντική από το πώς είναι ντυμένες ή το τι θα μαγειρέψουν το μεσημέρι.

Συμπερασματικά, η κάλυψη των γυναικών πολιτικών από τα MME τείνει να υπεραπλουστεύει τα θέματα τα οποία θέτουν ή να τα παρουσιάζει με το σωρό, χωρίς ιδιαίτερη μνεία, ή να τα διακρίνει σαν άλλο ένα τρόπο θετικών μέτρων για τις γυναίκες πολιτικούς, και να παρουσιάζει τις ίδιες σαν φορείς αλλαγής ή σαν κάτι διαφορετικό. Έτσι ο ρόλος των γυναικών στη πολιτική καταλήγει να παρουσιάζεται σαν ξένος προς την παραδοσιακή πολιτική.

3. Γυναίκες πολιτικοί και εμφάνιση

Στα 1980 ως κοινή αντίδραση στη γυναίκα πολιτικό ήταν η επικέντρωση στην εξωτερική της εμφάνιση. (Evelin, J., Booth, M. 1999). Η γυναίκα που ανακατευόταν με την πολιτική χαρακτηριζόταν σαν μη σεξουαλική και σαν να της έλειπαν όλα τα

ανάλογα προσόντα που θα μπορούσαν να κάνουν ευτυχισμένο έναν άνδρα ή μια οικογένεια. (Evelin, J., Booth, M. 1999). Μια έρευνα στη Νέα Ζηλανδία (Motion, J. 1996, pp 110-117) βρήκε επίσης ότι οι επιτυχημένες γυναίκες πολιτικοί συχνά απεικονίζονται σαν χωρίς θηλυκότητα, που τείνουν να μοιάζουν περισσότερο στους άνδρες συναδέλφους τους. Επίσης, έρευνα σε Αγγλίδες υποψήφιες (1995) (Norris, P., Lovenduski, J, 1996, p. 8), αποδεικνύει ότι συχνά η εικόνα των γυναικών που έχουν αναλάβει πολιτικές θέσεις βασίζεται στο τυπικό αρσενικό στυλ ζωής.

Πολλές γυναίκες πολιτικοί πιστεύουν ότι η εξωτερική τους εμφάνιση είναι αυτό που εστιάζουν τα περισσότερα MME. Χαρακτηριστικά οι γυναίκες πολιτικοί στην Αγγλία λένε: *«Δεν ξέρω αν γίνεται σκόπιμα ή είναι αυθόρμητο, αλλά πάντα αναφέρεται η εμφάνιση της γυναίκας, όπως και η ηλικία της καθώς και το στυλ ντυσίματός της. Αυτό δεν συμβαίνει ποτέ με τους άνδρες πολιτικούς, εκτός αν έχουν οι ίδιοι κάνει κάποιο σχόλιο σε σχέση με το στυλ τους, αλλά και τότε παρουσιάζονται σαν εξαιρέσεις από τον κανόνα. Οι γυναίκες ποτέ δεν έχουν τη σωστή ηλικία. Είμαστε ή πολύ νέες ή πολύ μεγάλες. Είμαστε ή πολύ αδύνατες ή πολύ χοντρές. Βαφόμαστε πολύ ή δεν προσέχουμε καθόλου τον εαυτό μας».* (Sreberny, A. Ross, K. 1996, σ. 86-87).

Στα MME επιδεικνύεται περισσότερο το σώμα της γυναίκας και λιγότερο το μυαλό της. Γι' αυτό κι ένας πολιτικός που έχει φύλο θηλυκό, περιγράφεται πάντα σαν γυναίκα πολιτικός, το φύλο πάντα πρώτο, είναι μια ειδική κατηγορία μέσα στην πολιτική. (Sreberny, A. Ross, K. 1996 σ. 88). Οι περισσότερες γυναίκες πολιτικοί στην Αγγλία (Ross, K., Sreberny, A. 2000 σ. 8), συμφωνούν ότι οι δημοσιογράφοι ενθουσιάζονται από αυτές σαν έμφυλα υποκείμενα, με το γυναικείο στυλ, τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις, πού κάνουν τα ψώνια τους, κι άλλα τέτοια. Πιστεύουν ότι η εξωτερική τους εμφάνιση είναι η εστίαση και ο καθοριστικός παράγοντας για το πόσο χώρο θα καταλάβουν στα έντυπα. Κι αυτή η εστίαση είναι

πιθανότερο να συμβαίνει σε μια γυναίκα πολιτικό παρά σε έναν άνδρα. Τα πολιτικά ρεπορτάζ σχεδόν πάντα αναφέρουν την ηλικία της γυναίκας και την οικογενειακή της κατάσταση, συχνότερα απ' ότι αναφέρουν των ανδρών. (Sreberny, A. Ross, K. 1996, σ. 8).

Γενικά, οι γυναίκες πολιτικοί, κριτικάρουν τον τρόπο με τον οποίο τα ΜΜΕ τις παρουσιάζουν, και το εκτεταμένο ενδιαφέρον τους για το ντύσιμό τους και την εμφάνισή τους, αλλά και το επίμονο ενδιαφέρον τους για όλες τις όψεις της προσωπικής τους ζωής. (Liran – Alper, 1994 στο Lovenduski, J., Norris, P. 1996, σ. 112). Από την άλλη όμως, πολλές επιλέγουν να ντύνονται σύμφωνα με τη μόδα ή με προκλητικούς τρόπους, γιατί έτσι μπορούν και είναι ένας τρόπος να προσελκύσουν την παρουσία του τύπου γρήγορα. (Sreberny, A. Ross, K. 1996 σ. 8). Έτσι, για κάποιες γυναίκες πολιτικούς η εξωτερική εμφάνιση γίνεται μια συνειδητή στρατηγική για να ενθαρρύνουν την εικόνα του εαυτού τους σαν σοβαρές πολιτικοί, αφού απ' τη στιγμή που θα τραβήξουν τη δημοσιότητα θα ακουστούν συνάμα και τα θέματά τους.

4. Γυναίκες πολιτικοί και συμπεριφορά

Η συμπεριφορά που έρχεται σε αντίθεση με τις προσδοκίες για το φύλο υπογραμμίζεται και διογκώνεται στα ΜΜΕ. (Gidengil, E., Everitt, J., 1999, p. 54). Στο βαθμό που οι στερεότυπες αντιλήψεις για τους ρόλους των φύλων διαμορφώνουν αντιλήψεις για τις γυναίκες, τότε η επίδειξη διαφορετικής συμπεριφοράς από αυτή που αναμένεται για μια γυναίκα θα τραβήξει την προσοχή των ΜΜΕ. Στην έρευνα της για τους πολιτικούς ηγέτες σε σχέση με το φύλο η Eagly et al. (1992, pp. 3-22 στο Gidengil, E., Everitt, J., 1999, p. 52), πιστεύει ότι επειδή κάποιες συμπεριφορές των γυναικών πολιτικών ηγετών δεν είναι εναρμονισμένες με τα στερεότυπα για τις

γυναίκες, γι' αυτό εκλαμβάνονται με πιο διογκωμένους όρους απ' ότι παρόμοιες συμπεριφορές από την πλευρά των ανδρών.

Αλλά, ας δούμε καλύτερα για ποιες συμπεριφορές μιλάμε. Σύμφωνα με Gidengil & Everitt, 2002, η αρνητική συμπεριφορά μιας γυναίκας πολιτικού υπερτονίζεται σε σχέση με την ανδρική, και αντίστροφα η θετική συμπεριφορά των ανδρών πολιτικών υπερτονίζεται σε σχέση με των γυναικών. Αυτό βέβαια, απ' τη μία έχει να κάνει με τις προσδοκίες που έχουμε για κάθε φύλο, και από την άλλη έχει σημασία, γιατί έχει απήχηση στην αντίληψη που διαμορφώνουν οι ψηφοφόροι και στο πώς τελικά ψηφίζουν.

Πιο συγκεκριμένα, οι γυναίκες που επιδεικνύουν «ανδρικά» στυλ συμπεριφοράς και συναγωνίζονται με τους άνδρες για προσοχή και έλεγχο, συχνά εγείρουν αρνητικά συναισθήματα, γιατί η συμπεριφορά τους δεν εκλαμβάνεται σαν κατάλληλη για το φύλο τους. (Gidengil, E., Everitt, J. 1999, p. 52). Η συγκαταβατική συμπεριφορά των γυναικών πολιτικών μπορεί να προσελκύσει περισσότερο την προσοχή του τύπου συγκριτικά με την ίδια συμπεριφορά των ανδρών συναδέλφων τους. Το αποτέλεσμα είναι να υποτιμάται ή να διογκώνεται η ανάρμοστη στερεοτυπικά συμπεριφορά. (Eagly, A. H., Makhijani, M. J. & Klonsky, B. G. 1992 στο Gidengil, E., Everitt, J. 2003, p. 563).

Στο βαθμό που και το προσωπικό των ΜΜΕ έχει κοινωνικοποιηθεί μέσα στις ίδιες νόρμες και αντιλήψεις, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι όταν θα παρατηρούν γυναίκες πολιτικούς με «ανδρικές» συμπεριφορές, ότι θα διογκώνουν αυτές τις συμπεριφορές. Έτσι, υποθέτουμε ότι το αποτέλεσμα θα είναι ότι η κάλυψη των ΜΜΕ θα επικεντρώνεται άνισα στις συμπεριφορές που δεν είναι τυπικές για το κάθε φύλο. Πιο συγκεκριμένα, υποθέτουμε ότι η γλώσσα και οι εικόνες που χρησιμοποιούνται από τα ΜΜΕ θα υπογραμμίζουν την ασυμβατότητα της επιθετικότητας της γυναίκας

πολιτικού και θα την συγκρίνουν με τον στερεοτυπικά γυναικείο ρόλο της, με αποτέλεσμα η 'μη συμβατή' με το φύλο της συμπεριφορά να φαίνεται πιο διογκωμένη.

5. Γυναίκες πολιτικοί και γλώσσα

Όχι μόνο η εμφάνιση ή η συμπεριφορά, αλλά και η γλώσσα που χρησιμοποιείται από τα ΜΜΕ για να περιγράψει τις γυναίκες πολιτικούς είναι πολύ διαφορετική από αυτή που χρησιμοποιείται για τους άνδρες. (Sreberny, A., Ross, K. 1996, σ.112). Τα στερεότυπα φύλου είναι ενσωματωμένα μέσα στη γλώσσα του πολιτικού ρεπορτάζ. (Gidengil, E., Everitt, J. 2003, p. 574). Η Sreberny & Karen, (1996, σ.103-115), θεωρούν ότι η γλώσσα της πολιτικής, έτσι όπως απεικονίζεται στον τύπο, είναι βαθιά έμφυλη, υποστηρίζοντας το αρσενικό σαν τη νόρμα. Επίσης, και οι Rakow & Kranich, (1991, σ.8-23) επιχειρηματολογούν ότι οι πολιτικές ειδήσεις είναι «ανδροκεντρική αφήγηση».

Οι μεταφορές και αντανakλούν και ενδυναμώνουν τις κατεστημένες πολιτισμικές αξίες της κοινωνίας (Garton et al., 1991 στο Gidengil, E., Everitt, J. 1999, p. 51). Πιο συγκεκριμένα, αντανakλούν μια βαθιά ριζωμένη αντίληψη για την πολιτική σαν ανδρική υπόθεση. Η πολιτική αρένα παραδοσιακά κυριαρχείται από άνδρες, κι έχει αναπτυχθεί μια περιγραφική αργκό βασισμένη σε άλλες παραδοσιακές ανδρικές ασχολίες, όπως ο πόλεμος και τα σπορ. Τα ΜΜΕ ενδυναμώνουν αυτές τις εικόνες μέσα από την κάλυψη των προεκλογικών αγώνων. Οι εκλογές περιγράφονται σαν μάχες ανάμεσα σε ανταγωνιστικά κόμματα. (Gidengil, E., Everitt, J. 1999, σ. 51).

Οι Blankenship, J. & Jong Guen Kang (1991, σ.307-318 στο Gidengil, E., Everitt, J. 1999, σ. 51) βρήκαν σε έρευνά τους στην Αγγλία, ότι η κάλυψη από τον

τύπο ήταν γεμάτη από μεταφορές που είχαν σχέση με τον πόλεμο, την επιθετικότητα και τα σπορ, κυρίως με το μποξ ή στην καλύτερη περίπτωση με το μπίτζμπολ. Οι αντίπαλοι πολιτικοί με άλλα λόγια, φωτογραφίζονταν τυπικά σαν πολεμιστές και σαν φιγούρες από στερεοτυπικά ανδρικά σπορ.

Όταν η κάλυψη από τα ΜΜΕ της πολιτικής κυριαρχείται από ανδροκρατούμενες μεταφορές, οι γυναίκες πολιτικοί μπορεί αυτόματα να αδικούνται. Το κρυμμένο μήνυμα είναι ότι η πολιτική είναι άλλο ένα παιχνίδι για τους άνδρες. Δεν συνδυάζουμε συνήθως τις γυναίκες με τη ζώνη μάχης ούτε με το ρινγκ του μποξ. Η χρήση στερεοτυπικών ανδρικών εικόνων μπορεί να περνάει το μήνυμα ότι οι γυναίκες δεν ανήκουν πραγματικά στην πολιτική γιατί τους λείπουν τα απαραίτητα εφόδια για να συμμετέχουν.

Η περιγραφή των προεκλογικών αγώνων με επιθετικούς και πολεμικούς όρους, σημαίνει ότι οι άνθρωποι που εμπλέκονται στις πολιτικές δραστηριότητες, και ιδιαίτερα αυτοί που ανταγωνίζονται για θέσεις πολιτικής ηγεσίας, αναμένεται να είναι σκληροί, επιθετικοί και ανταγωνιστικοί. Αυτοί που δεν είναι, ή που παρουσιάζονται σαν να έχουν στερεοτυπικά θηλυκά χαρακτηριστικά, υπάρχει ρίσκο να εμφανιστούν στα ΜΜΕ σαν πιο αδύναμοι ηγέτες. (Gidengil, E., Everitt, J. 1999, σ. 52).

Συμπερασματικά, μπορεί να ειπωθεί ότι είναι κοινός τόπος ότι τα ΜΜΕ ασκούν σημαντική επιρροή στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης για τις γυναίκες πολιτικούς, η οποία διαφέρει από αυτήν για τους άνδρες πολιτικούς. Είναι ξεκάθαρα διαφοροποιημένο το τι περιμένουν τα ΜΜΕ και η ευρύτερη κοινωνία από τους άνδρες και τις γυναίκες υποψηφίους.

Όλα αυτά έχουν σημασία, γιατί το πώς παρουσιάζεται η γυναίκα στα ΜΜΕ συμβάλλει στην αντίληψη ότι οι γυναίκες είναι παρεκκλίνουσες φυσιογνωμίες στην

πολιτική, ότι κάνουν κάποια βοηθητική δουλειά. Συχνά απεικονίζονται σαν εξαιρέσεις μέσα στο 'σοβαρό ανδρικό παιχνίδι της πολιτικής'. Αν όμως είναι να έχουμε μια ανοιχτή και αντιπροσωπευτική δημοκρατία, θα πρέπει οι θέσεις εξουσίας και η επιρροή που ασκούν μέσω αυτών οι άνδρες, να μη θεωρούνται πλέον το «φυσιολογικό».

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, θα προσπαθήσω κι εγώ, να εξετάσω και να βγάλω κάποια συμπεράσματα για την αντιπροσωπευτική δημοκρατία στην Ελλάδα, τις ελληνίδες πολιτικούς και τις αναπαραστάσεις αυτών στα έντυπα ΜΜΕ, εξετάζοντας και το ποσό της εμφάνισής τους σ' αυτά, αλλά και τους λόγους, με αφορμή τις εκλογές της 7^{ης} Μαρτίου του 2004.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

- **Εισαγωγή - Υποθέσεις**

Για την εξέταση του υλικού μου το μεθοδολογικό εργαλείο που χρησιμοποιώ είναι η ανάλυση περιεχομένου – του περιεχομένου των μηνυμάτων που εμφανίζονται στα ΜΜΕ, και πιο συγκεκριμένα στα έντυπα ΜΜΕ, στις εφημερίδες. Σύμφωνα με την Σεραφετινίδου (2003, σ. 267), τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας προσδιορίζουν ως ένα βαθμό, το ποια είναι τα σημαντικά γεγονότα που διαδραματίζονται γύρω μας. Επιπλέον, είναι ικανά στο να προσφέρουν ερμηνείες ως προς το πώς πρέπει να γίνουν κατανοητά τα γεγονότα αυτά. Ουσιαστικά, τα μηνύματα των ΜΜΕ, και στη δική μου περίπτωση, τα μηνύματα των εφημερίδων, συμβάλλουν στην «κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας», και πιο συγκεκριμένα στην κοινωνική κατασκευή της γυναικας πολιτικού στην Ελλάδα. Για το σκοπό αυτό, το πιο κατάλληλο μεθοδολογικό εργαλείο είναι η ανάλυση περιεχομένου.

Δεν είναι άλλωστε περίεργο ότι ένα από τα πιο σημαντικά εγχειρήματα της κοινωνιολογίας των μαζικών επικοινωνιών είναι η ανάλυση περιεχομένου (Σεραφετινίδου, 2003, σ.269). Η ανάλυση είναι αποκαλυπτική όχι μόνο για τον κοινωνικό ρόλο των ΜΜΕ και της επίδρασής τους στο κοινό, αλλά ευρύτερα για τις αξίες, προσανατολισμούς και ιδεολογία της σύγχρονης κοινωνίας. Άλλωστε, ως θεσμός τα ΜΜΕ θεωρούνται σαφώς μηχανισμοί που αναπαράγουν σχέσεις εξουσίας,

καθώς και σχέσεις πολιτικού, κοινωνικού και πολιτισμικού ηγεμονισμού. Στη διαχείριση του ρηματικού υλικού από τα ΜΜΕ γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι συγκαλυμμένα υπηρετείται μια πολιτικοϊδεολογική άποψη και αναπαράγονται συγκεκριμένα κοινωνικά στερεότυπα.

Σαν τεχνική έρευνας, η ανάλυση περιεχομένου περιλαμβάνει ειδικές διαδικασίες για τη διεξαγωγή επιστημονικών δεδομένων. Όπως όλες οι τεχνικές έρευνας, ο σκοπός της είναι να παράγει γνώση, νέες αντιλήψεις, μια «αναπαράσταση» των γεγονότων, και ένα πρακτικό οδηγό για δράση. (Krippendorff, K. 1985). Είναι εργαλείο.

Για κάποιους ερευνητές, η ανάλυση περιεχομένου μοιάζει να υπογραμμίζει μόνο μετρήσιμες ποιότητες (λέξεις, συμπεριφορές, χρώματα). Για άλλους, η χρήση του όρου υπονοεί μια μέθοδο για να «εκμαιεύσεις» το περιεχόμενο από τα δεδομένα σαν να περιεχόταν αντικειμενικά μέσα σε αυτά. . (Krippendorff, K. 1985). Συνοπτικά, η ανάλυση περιεχομένου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν μια μέθοδος που ερευνά το συμβολικό νόημα των μηνυμάτων. Βέβαια, από τη μία, τα μηνύματα δεν έχουν μόνο ένα νόημα που πρέπει να αποκαλυφθεί, και από την άλλη τα μηνύματα δεν είναι ανάγκη να είναι ίδια για όλους. Τα μηνύματα και τα συμβολικά νοήματα γενικά, αφορούν φαινόμενα τα οποία δεν γίνονται άμεσα αντιληπτά από όλους. Γι' αυτό ακριβώς το λόγο προτείνεται ότι οποιαδήποτε ανάλυση περιεχομένου, πρέπει να γίνεται σε σχέση, αλλά και να δικαιολογείται από το περιεχόμενο των δεδομένων.

Ο αναλυτής παραθέτει το αυτούσιο κείμενο, έτσι ώστε οι προκαταλήψεις του να διεισδύουν όσο το δυνατό λιγότερο στη διαδικασία. Η ανάλυση περιεχομένου ασχολείται με το μέρος του κειμένου το οποίο δεν γίνεται άμεσα εμφανές. Η κύρια χρήση της ανάλυσης περιεχομένου, όπως προαναφέρθηκε, είναι στην εξέταση γραπτών κειμένων και ντοκουμέντων, και πιο συγκεκριμένα σε κείμενα των ΜΜΕ.

Σε αυτή τη διαδικασία, μιλώντας για την κοινωνική έρευνα, η γλώσσα είναι πολύ σημαντική. Η γλώσσα αντιμετωπίζεται σαν κάτι πιο σημαντικό από το να είναι απλά το μέσο, μέσω του οποίου διεξάγεται η κοινωνική έρευνα. Είναι η εστία της προσοχής από μόνη της. Εξετάζοντας λοιπόν την γλώσσα, αλλά και τα συγκαλυμμένα νοήματα των κειμένων, στόχος της παρούσας έρευνας είναι να μελετήσει την επίδραση των έντυπων ΜΜΕ στην κοινωνική κατασκευή της έννοιας της γυναίκας πολιτικού. Η μελέτη εστιάζει στους ρηματικούς τρόπους αναπαράστασης και συμβολοποίησης της πολιτικού στον τύπο που έχει άμεση σχέση με το φύλο.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, ίσως να είναι πιο δόκιμο να χρησιμοποιήσω, για την περιγραφή του μεθοδολογικού εργαλείου, τον όρο ανάλυση λόγου, όπου η έννοια του λόγου θεωρείται καθοριστικής σημασίας, έννοια που δείχνει ότι η γλώσσα αντιμετωπίζεται ως κοινωνική πρακτική και αποτελεί μέρος της κοινωνίας και της κοινωνικής διαδικασίας. Ο λόγος, παράγει, διαμορφώνει και αναδιαμορφώνει πραγματικότητες, γιατί οι απεικονίσεις του κόσμου στις συνειδήσεις των υποκειμένων είναι ουσιαστικά γλωσσικές.

Βέβαια, ανάλυση λόγου και ανάλυση περιεχομένου αποτελούν δύο διαφορετικές κατηγορίες τεχνικών. Η ανάλυση περιεχομένου έχει συνήθως ποσοτική διάσταση, ενώ η ανάλυση λόγου όχι. Η ανάλυση λόγου εστιάζει κυρίως στα λανθάνοντα νοήματα και στα συμφραζόμενα. Στην έρευνα που ακολουθεί, αυτές οι δύο τεχνικές διαπλέκονται ενισχύοντας η μία την άλλη. Σε κάποιες υπό –ενότητες στην ανάλυση των άρθρων, έχει επιχειρηθεί και ταυτόχρονη καταμέτρηση των συμβόλων ή των μεταφορών, που επαναλαμβάνονται σε πολλά αποσπάσματα των άρθρων του δείγματος.

Χρησιμοποιώντας λοιπόν τη γλώσσα σαν εργαλείο, θα προσπαθήσω να διερευνήσω, πώς σε τρεις συγκεκριμένες ελληνικές εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας, κατά την προεκλογική περίοδο του 2004, και πιο συγκεκριμένα από την 1^η Φεβρουαρίου έως και την 9^η Μαρτίου, αναπαριστώνται οι γυναίκες υποψήφιος πολιτικοί. Η πρώτη υπόθεση, που δεν αφορά την γλώσσα, είναι ότι οι γυναίκες υποψήφιος πολιτικοί δεν εμφανίζονται στις στήλες του πολιτικού ρεπορτάζ με την ίδια συχνότητα που εμφανίζονται οι άνδρες πολιτικοί. Αν πράγματι συμβαίνει κάτι τέτοιο, τίθεται το ερώτημα γιατί συμβαίνει αυτό και αν πράγματι αποτελεί πρόβλημα δημοκρατίας.

Η δεύτερη υπόθεση είναι ότι, γενικά στα ΜΜΕ, και συγκεκριμένα στις τρεις επιλεγμένες εφημερίδες, αναπαράγονται και διαγιγνώσκονται στερεότυπα φύλου. Έτσι, αναμένουμε ότι στις γυναίκες υποψήφιος πολιτικούς θα τονίζεται η οικογενειακή κατάσταση και οι προσωπικές σχέσεις, θα δίνεται έμφαση στην εξωτερική τους εμφάνιση και την ηλικία, αλλά και θα προβάλλεται ο μητρικός τους ρόλος ως σύμφυτος του φύλου τους. Επίσης, βασιζόμενοι στην βιβλιογραφική επισκόπηση, υποθέτουμε ότι η ανάρμοστη για το φύλο γυναικεία συμπεριφορά θα τείνει να σχολιάζεται από τα ΜΜΕ, σε αντίθεση με την ανδρική που θεωρείται αποδεκτή συμπεριφορά για το αρσενικό φύλο.

Τρίτη υπόθεση προς διερεύνηση είναι ότι οι υποψήφιος γυναίκες πολιτικοί θα συνδέονται με θέματα στερεοτυπικά του φύλου τους, όπως η παιδεία, η κοινωνική πρόνοια και τα καθημερινά προβλήματα, παρά με θέματα όπως η εθνική άμυνα, η εθνική οικονομία ή η εξωτερική πολιτική. Συνάμα, ενασχολούμενες με αυτά τα θέματα, θα διερευνηθεί αν αποτελούν μια διαφορετική κατηγορία υποψήφιος πολιτικών, την κατηγορία των ‘γυναικών πολιτικών’.

Με βασικό εργαλείο τη γλώσσα, θα εξεταστούν επίσης και οι γλωσσικές μεταφορές που χρησιμοποιούνται στις εφημερίδες για την περιγραφή των πολιτικών δρώμενων, για τις οποίες υποθέτουμε ότι παραπέμπουν σε μια ανδροκεντρική αφήγηση με ενσωματωμένα στερεότυπα φύλου.

- **Δείγμα**

Το δείγμα προς διερεύνηση αποτελείται από τρεις εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας, την «Καθημερινή», την «Το Βήμα», και την «Espresso». Η επιλογή αυτών των εφημερίδων δεν έγινε με καμία σκοπιμότητα, παρά με μοναδικό κριτήριο την απήχησή τους στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό. Είναι και οι τρεις καθημερινές πρωινές εφημερίδες, με διάφορες ενημερωτικές στήλες. Οι δύο πρώτες θεωρούνται οι πλέον αξιόπιστες ενημερωτικές εφημερίδες, ενώ η τρίτη θεωρείται λαϊκίστικη φυλλάδα, που δίνει έμφαση περισσότερο στα κοσμικά και καλλιτεχνικά νέα. Θεώρησα απαραίτητο να συμπεριλάβω στο δείγμα μου και μια τέτοιου τύπου εφημερίδα, η οποία έχει ευρύ αναγνωστικό κοινό, περισσότερο για να εξετάσω αν υπάρχουν διαφορές στις αναπαραστάσεις, σε σύγκριση με τις δύο πρώτες που θεωρούνται σοβαρές πολιτικές εφημερίδες.

Το υλικό (οι εφημερίδες) έχει συλλεχθεί κατά την προεκλογική περίοδο, και συγκεκριμένα περίπου ένα μήνα πριν από τις 7 Μαρτίου 2004. Περιλαμβάνονται οι εφημερίδες από 1 Φεβρουαρίου 2004 έως και 9 Μαρτίου 2004. Από αυτές, έχουν τυχαία επιλεγεί τρεις ημέρες της εβδομάδας, και συγκεκριμένα η Κυριακή, η Τρίτη και η Πέμπτη για να γίνει εκτεταμένη ανάλυση στο υλικό. Έτσι, ο αριθμός των εφημερίδων προς ανάλυση, ανέρχεται στις 48, δηλαδή 16 εφημερίδες από κάθε είδος.

Πιο συγκεκριμένα, η εφημερίδα «Καθημερινή» έχει ενσωματωμένη φυλλάδα με το όνομα *Πολιτική*, από όπου και προέρχονται τα άρθρα προς ανάλυση. Η εφημερίδα «Το Βήμα» έχει επίσης ενσωματωμένη φυλλάδα με όλα τα πολιτικά γεγονότα και πρόσωπα, με το όνομα *Πολιτικά: Εκλογές 2004*. Αλλά και η «Espresso» έχει ένα δισέλιδο συνήθως, με το όνομα *Πολιτική Espresso*, από όπου και έχουν αντληθεί τα άρθρα προς ανάλυση. Βέβαια, είναι απαραίτητο να γίνει η διευκρίνιση ότι δεν έχουν αναλυθεί όλα τα άρθρα που εμπίπτουν σ' αυτές τις φυλλάδες, αλλά μόνο όσα αφορούν το ζήτημα της αναπαράστασης των υποψήφιων γυναικών πολιτικών. Καθώς, επίσης, πρέπει να διευκρινιστεί ότι έχουν αναλυθεί και άρθρα εκτός του πολιτικού ρεπορτάζ, τα οποία όμως αναφέρονται σε θέματα πολιτικής ή σε γυναίκες πολιτικούς, αλλά για κάποιο λόγο ο συντάκτης τα έχει εντάξει σε άλλες στήλες, π.χ. τα κοσμικά.

Πάντως, η ποσοτική ανάλυση, δηλαδή η καταμέτρηση των άρθρων που προβάλλουν άνδρες πολιτικούς ή γυναίκες πολιτικούς έχει γίνει αποκλειστικά από τις προαναφερθείσες φυλλάδες. Το πρόβλημα που αντιμετώπισα ήταν ότι για την έρευνα είχε σημασία το μέγεθος του άρθρου, κι έτσι έπρεπε να βρεθεί ένας τρόπος για να χαρακτηριστεί ένα άρθρο μικρό ή μεγάλο. Αυτό έχει σημασία για την ανάλυση που θα ακολουθήσει, διότι είναι σημαντικό να αναφερθεί ο χώρος που καταλαμβάνουν οι γυναίκες και οι άνδρες πολιτικοί, και να διερευνηθεί αν καταλαμβάνουν τον ίδιο, λιγότερο ή περισσότερο χώρο στο πολιτικό ρεπορτάζ. Για αυτό το ζήτημα, αποφάσισα ότι ένα άρθρο πάνω από τρεις παραγράφους, θα αναφέρεται ως 'άρθρο', ενώ μικρότερο από τρεις παραγράφους θα αναφέρεται ως 'μικρό άρθρο'.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια ακολουθεί η ανάλυση λόγου, προσπαθώντας να κρατήσω μακριά τις προσδοκίες μου και τις προκαταλήψεις μου, και δικαιολογώντας πάντα μέσα από το ίδιο το κείμενο τα ευρήματά μου και τα συμπεράσματά μου. Για

λόγους ευκολίας και συντομίας, στο εξής η «Καθημερινή» θα αναφέρεται με τη συντομογραφία «Κ», «Το Βήμα», «Β», και η «Espresso», με τη συντομογραφία «Ε».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

- **ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ**

Η πρώτη υπόθεση προς διερεύνηση είναι ποσοτική και αφορά το κατά πόσο οι γυναίκες υποψήφίες πολιτικοί εμφανίζονται με την ίδια συχνότητα στα άρθρα του πολιτικού ρεπορτάζ. Για τη διερεύνηση αυτής της υπόθεσης καταμετρήθηκαν όλα τα άρθρα του πολιτικού ρεπορτάζ και ξεχωριστά καταμετρήθηκαν τα πολιτικά άρθρα που αναφέρονταν σε γυναίκα υποψήφια πολιτικό, με την έννοια της αναφοράς στην πολιτική τους δράση ή στον πολιτικό τους λόγο.

Το δεύτερο που έγινε, για μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της ποσότητας που καταλαμβάνουν οι γυναίκες υποψήφίες πολιτικοί σε σχέση με τους άνδρες υποψήφιους, είναι η καταμέτρηση των ονομάτων των υποψηφίων, γυναικών και ανδρών, που εμφανίζονται στις στήλες του πολιτικού ρεπορτάζ, και η ποσοτική σύγκρισή τους. Αυτό που αναμένουμε, είναι ότι οι γυναίκες υποψήφίες πολιτικοί, θα εμφανίζονται με σαφώς μικρότερη συχνότητα στα άρθρα του πολιτικού ρεπορτάζ, γιατί και η γυναικεία συμμετοχή στην πολιτική είναι πολύ μικρότερη. Στις εκλογές του 2004 το ποσοστό των γυναικών στη Βουλή δεν ξεπέρασε το 12.3%.

Με μια πρώτη ανάγνωση του υλικού διαπιστώνεται ότι οι αναφορές στην πολιτική δράση και τον πολιτικό λόγο των γυναικών υποψηφίων πολιτικών είναι

πολύ περιορισμένες, ενώ το μεγαλύτερο μέρος του πολιτικού ρεπορτάζ καλύπτεται από άρθρα που αναφέρονται στους δύο πολιτικούς αρχηγούς των δύο μεγάλων κομμάτων, ΠΑΣΟΚ και ΝΔ. Ενώ, αναλογικά, γίνονται αρκετές αναφορές σε ονόματα γυναικών υποψήφιων πολιτικών, το ποσοστό των άρθρων που περιγράφουν την πολιτική τους δράση και τον πολιτικό τους λόγο είναι πολύ περιορισμένα. Πιο αναλυτικά:

Στην εφημερίδα «Β», μέσα στο δείγμα των δεκαέξι φυλλάδων, καταμετρήθηκαν εκατόν ενενήντα επτά (197) άρθρα στο ένθετο της πολιτικής, από τα οποία μόνο τα έντεκα (11), περιέγραφαν την προεκλογική δραστηριότητα και τον προεκλογικό λόγο γυναικών υποψήφιων πολιτικών, δηλαδή τα άρθρα που αναφέρονταν σε γυναίκες υποψήφιες πολιτικούς ανέρχονταν στο ποσοστό 5.58%. Παρ' όλα αυτά, η εφημερίδα «Β», παρουσίασε το μεγαλύτερο ποσοστό αναφοράς γυναικείων ονομάτων (ποσοστό 22.5%).

Στην «Κ», τα άρθρα που ήταν αφιερωμένα σε γυναίκες υποψήφιες ήταν οκτώ (8), στο σύνολο των διακοσίων δέκα επτά (217), δηλαδή σε ποσοστό 3.6%. Αν αναλογιστούμε του ποσοστού των γυναικών που συμμετέχουν στο Κοινοβούλιο, διαπιστώνουμε ότι αυτά τα ποσοστά είναι πολύ μικρά. Επίσης, στην ίδια εφημερίδα («Κ»), το ποσοστό της αναφοράς ονομάτων γυναικών υποψήφιων πολιτικών είναι 21%.

Τέλος, το μεγαλύτερο ποσοστό άρθρων αφιερωμένων στις γυναίκες πολιτικούς, εμφανίζεται στην εφημερίδα «Ε», σε ποσοστό 7.8%. Από τα εκατόν είκοσι οκτώ (128) πολιτικά άρθρα που καταμετρήθηκαν στη φυλλάδα 'Πολιτική: Εκλογές 2004', μόνο τα δέκα (10), ήταν αφιερωμένα στις υποψήφιες γυναίκες. Με την ίδια λογική, το ποσοστό των γυναικείων ονομάτων στην ίδια φυλλάδα ανέρχεται σε ποσοστό 16.9%.

Αυτό που κυρίως μας ενδιαφέρει, και μπορεί να σηματοδοτήσει κάτι για την έρευνά μας, είναι τα ποσοστά των άρθρων που αναφέρουν και περιγράφουν τη δράση και τον λόγο των υποψήφιων γυναικών πολιτικών. Δηλαδή, το 5.58% για το «Β», το ποσοστό 3.6% για την «Κ» και το 7.8% για την «Ε». Όπως αναφέρθηκε και στην περιγραφή του δείγματος, οι εφημερίδες «Β» και «Κ» θεωρούνται οι πλέον πολιτικά αξιόπιστες εφημερίδες, σε αντίθεση με την «Ε», η οποία επικεντρώνεται περισσότερο σε κοσμικά και καλλιτεχνικά συμβάντα ή ακόμα και σε αυτό το αστυνομικό ρεπορτάζ.

Μέσα από τη σύγκριση των ποσοστών και των τριών εφημερίδων, μπορούμε να πούμε, ότι οι λεγόμενες «σοβαρές» εφημερίδες «Β» και «Κ» έχουν τα μικρότερα ποσοστά άρθρων που αναφέρονται σε γυναίκες υποψήφιες πολιτικούς, σε αντίθεση με την πιο «ελαφριά» «Ε», που συγκριτικά παρουσιάζει μεγαλύτερο ποσοστό από τις άλλες δύο.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ	ΣΥΝΟΛΟ ΑΡΘΡΩΝ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΡΕΠΟΡΤΑΖ	ΑΡΘΡΑ ΠΟΥ ΑΝΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΣΕ ΥΠΟΨΗΦΙΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΡΘΡΩΝ ΠΟΥ ΑΝΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΣΕ ΥΠΟΨΗΦΙΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΤΟ ΒΗΜΑ	197	11	5.58%
Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ	217	8	3.6%
ESPRESSO	128	10	7.8%

Η σύγκριση των ποσοστών μας οδηγεί επιφυλακτικά στο να υποθέσουμε ότι οι «σοβαρές» πολιτικές εφημερίδες δεν ασχολούνται πολύ με την πολιτική δράση και δραστηριότητα των γυναικών υποψήφιων πολιτικών, ίσως γιατί δεν τις κατατάσσουν στο πλαίσιο της «σοβαρής» πολιτικής. Το μεγαλύτερο μέρος της πολιτικής αρθρογραφίας στην «Κ» και το «Β», καλύπτεται από τους δύο αρχηγούς των δύο

μεγάλων κομμάτων, και από τη δράση «ισχυρών στελεχών» των κομμάτων, τα οποία «στελέχη», τυγχάνει να είναι άνδρες.

Από την άλλη, η «Ε», παρόλο που παρουσιάζει μεγαλύτερο ποσοστό αναφοράς στις γυναίκες πολιτικούς από τις δύο άλλες εφημερίδες, δεν θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα άρθρα καλύπτουν τον πολιτικό λόγο και την πολιτική δράση των υποψήφιων γυναικών. Το μεγαλύτερο μέρος των άρθρων, ακόμα κι αν εντάσσονται μέσα στο πολιτικό ρεπορτάζ της συγκεκριμένης εφημερίδας, ασχολούνται με θέματα όπως η ένδυση των υποψήφιων γυναικών πολιτικών, γενικότερα η εμφάνισή τους, παρουσιάζουν τις κοσμικές εξόδους τους, και θα τολμούσα να πω ότι διανθίζονται από έναν ειρωνικό και χιουμοριστικό λόγο.

Εν κατακλείδι, από την απλή καταμέτρηση των άρθρων του πολιτικού ρεπορτάζ του δείγματος, που αναφέρονται σε υποψήφιες γυναίκες πολιτικούς, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα ποσοστά εμφάνισής τους στην πολιτική αρθρογραφία, είναι πολύ μικρότερα, όχι μόνο σε σχέση με τους άνδρες συναδέλφους τους, αλλά και σε σχέση με το ποσοστό που καταλαμβάνουν οι γυναίκες στο κοινοβούλιο.

- **ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΥ**

Διευκρινιστικά

Η ανάλυση λόγου που ακολουθεί διέπεται από δύο άξονες. Ο ένας άξονας είναι η ανάλυση που εμμένει στα πρόσωπα και ο άλλος στις δυναμικές. Ανάλογα με τη θεματική που αναλύεται και το υλικό που προσφέρεται μέσα από τα άρθρα για την ανάλυση αυτής της θεματικής, ακολουθείται μία ο ένας άξονας και μία ο άλλος. Αυτό σημαίνει ότι ανάλογα με το θέμα και τα ευρήματα μέσα από το υλικό του δείγματος, η ανάλυση πότε ακολουθεί τα συγκεκριμένα πρόσωπα και πότε ακολουθεί τις γενικές τάσεις και δυναμικές. Δεν παρατηρείται η ανάλυση λόγου κάποιας συγκεκριμένης εφημερίδας να διέπεται αποκλειστικά από τον ένα ή τον άλλο άξονα, παρά έχει να κάνει περισσότερο με τη θεματική που αναλύεται και τη δομή της συγκεκριμένης ενότητας.

1. Αναπαραστάσεις γυναικών πολιτικών σε σχέση με την ηλικία και την εξωτερική εμφάνιση

Η έμφαση από τα ΜΜΕ στην εξωτερική εμφάνιση των γυναικών γενικά, είναι γνωστή. Αυτό που απομένει είναι να εξετάσουμε, αν έχουν την ίδια αντιμετώπιση σε σχέση με την εμφάνισή τους και την ηλικία τους και οι υποψήφιοι γυναίκες πολιτικοί. Και μόνο η απλή αναφορά σε εξωτερικά τους χαρακτηριστικά ή στον τρόπο ένδυσής τους ή αναφορά και σχολιασμός της ηλικίας τους, είτε θεωρηθούν πολύ μικρές ή πολύ μεγάλες (και δεν παρατηρηθεί κάτι αντίστοιχο στους υποψήφιους άνδρες πολιτικούς), σηματοδοτούν ότι για τα ΜΜΕ, και συγκεκριμένα για τις τρεις εφημερίδες που αναλύουμε, η εξωτερική εμφάνιση και η ηλικία είναι ένας διαφοροποιητικός παράγοντας, και ότι υπάρχουν διαφορετικά κριτήρια για άνδρες και γυναίκες υποψηφίους. Επιπλέον, αυτή η έμφαση στην εξωτερική εμφάνιση, πολλές

φορές υποκρύπτει και μια υποτίμηση των πολιτικών ικανοτήτων των γυναικών πολιτικών, με κόστος στη δημοκρατία. Οι ψηφοφόροι δεν αφήνονται να κρίνουν με γνώμονα τον πολιτικό λόγο και το κοινό συμφέρον, αλλά και με βάση το φύλο, αφού η ομορφιά, η καλαισθησία και τα νιάτα δεν είναι απαραίτητα προσόντα για το χώρο της πολιτικής, πάραυτα μια γυναίκα πολιτικός που δεν τα διαθέτει θα υποτιμηθεί, κι αν πάλι τα διαθέτει, θα υποτιμηθούν οι πολιτικές της ικανότητες, αφού θα φαίνεται σαν ξένη σε σχέση με το 'σοβαρό' χώρο της πολιτικής.

α. γενική εμφάνιση

Χαρακτηριστικά, εντός του πολιτικού ρεπορτάζ εμφανίζεται ένα άρθρο με πολιτικές προβλέψεις για διάφορες εκλογικές περιφέρειες, όπου και παραθέτω ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα:

«Η τύχη του σκληρού εκσυγχρονιστή υπουργού Γεωργίας Γιώργου Δρύ, θα εξαρτηθεί από τη δύναμη που εξακολουθεί να έχει το Κίνημα (του ΠΑΣΟΚ) στην Κέρκυρα, αλλά και από την απήχηση που θα έχουν τα όμορφα μάτια της κ. Γκερέκου στους Κερκυραίους. Η ηθοποιός κάνει μια εξαιρετική προεκλογική εκστρατεία και απειλεί να αφήσει έξω από την Βουλή τον επί χρόνια υπουργό».
(«Ε», 3.2.2004).

Φαίνεται ότι ο κ. Δρύς απειλείται όχι από μια υποψήφια πολιτικό, αλλά από τα «όμορφα μάτια» της κα. Γκερέκου, και από το αν οι ψηφοφόροι πειστούν από τη γοητεία που αυτά ασκούν, κι όχι από τον πολιτικό της λόγο. Άλλωστε, η διαφοροποίηση ανάμεσα στους δύο υποψηφίους είναι ολοφάνερη. Ο άνδρας πολιτικός κ. Δρύς είναι σκληρός, είχε υπάρξει υπουργός και είναι επί χρόνια πολιτικός, χαρακτηριστικά τα οποία έχουν να κάνουν με τις ικανότητές του και την πείρα του. Διαθέτει όλα τα στοιχεία ενός 'σοβαρού' πολιτικού καριέρας.

Από την άλλη, η γυναίκα πολιτικός, διαθέτει μόνο τα «όμορφα μάτια» και τη γοητεία που αυτά ασκούν. Δεν αναφέρεται ως υποψήφια πολιτικός, αλλά με την

ιδιότητα της ηθοποιού, γεγονός που την φέρνει σε ακόμα πιο υποδεέστερη πολιτικά θέση από τον συνυποψήφιό της. Θα μπορούσε να αναφέρει το άρθρο ότι είναι και πτυχιούχος Αρχιτεκτονικής, πράγμα το οποίο η υποψήφια συνεχώς το τονίζει, πάραυτα το άρθρο στέκεται στα «θηλυκά» χαρακτηριστικά της υποψήφιας, τα οποία είναι η γοητεία των ματιών της και η ηθοποιία, που στερεοτυπικά θεωρείται ένα επάγγελμα με πολλή δημοσιότητα και φώτα.

Στην «Ε», βρίσκουμε πάλι ένα άρθρο, όπου η γοητεία των ματιών της υποψήφιας κα. Γκερέκου αναφέρονται με τον ίδιο τρόπο: *«Σκληρή μάχη γίνεται και στην Κέρκυρα, παρά το γεγονός ότι το ΠΑΣΟΚ επιστράτευσε τα όμορφα μάτια της κα. Γκερέκου»*. («Ε», 07.03.2004). Η εκλογική νίκη του ΠΑΣΟΚ στην Κέρκυρα επαφίεται αποκλειστικά στην εμφάνιση και τη γοητεία των ματιών της κα. Γκερέκου, κι όχι στην ενδεχόμενη πολιτική της ικανότητα και την εμπιστοσύνη που θα ασκούσε στους ψηφοφόρους. Επίσης, με την εμφάνιση της εν λόγω υποψήφιας ασχολείται και η «Κ», αλλά σε μικρό άρθρο εκτός του πολιτικού ρεπορτάζ. Παραθέτω αυτούσιο το μικρό άρθρο:

«Δυστυχώς, έχω γαλάζια μάτια», έφη, προφανώς αστεεινόμενη, η Αντζελα Γκερέκου, ιέρεια του Τόλη, της αρχιτεκτονικής και της υποκριτικής και επίδοξη διάκονος της πολιτικής. Αναλόοντας, σε συνέντευξη που δόθηκε στα γραφεία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, τους λόγους που την ώθησαν να πάρει τη μεγάλη απόφαση, άδραξε την ευκαιρία να μας πεί και πόσο δυστυχής αισθάνεται μια προβεβλημένη καλλιτέχνης, όμορφη και σύζυγος διάσημου ανδρός. Εξέθεσε επίσης τα ακαδημαϊκά της προσόντα, που περιλαμβάνουν σπουδές αρχιτεκτονικής, ψυχολογίας, κοινωνιολογίας και δημοσιογραφίας! Μετά απ' όλα αυτά –συν τα 'γαλάζια μάτια' και τον Τόλη, μάλλον δεν σας βλέπω καλά κ. Δρύ!». («Κ», 01.02.2004).

Τα «γαλάζια μάτια» και η γοητεία τους, απ' τη μια αναγνωρίζονται ως θετικό για μια γυναίκα υποψήφια, αφού είναι ικανά «να απειλούν» πολιτικά έναν επί χρόνια υπουργό, από την άλλη λειτουργούν ως τροχοπέδη, ακόμη και από την ίδια την

υποψήφια, γιατί εξαιτίας τους δεν αντιμετωπίζεται σαν ‘σοβαρή’ πολιτικός, κι αν εκλεχθεί θα είναι λόγω της εμφάνισής της, σαν ένα κόσμημα, μια ωραία γυναίκα πολιτικός. Κάτι τέτοιο δεν έχει ειπωθεί για κανέναν άνδρα πολιτικό, ακόμη κι αν είναι γοητευτικός, ότι δηλαδή θα κερδίσει στις εκλογές λόγω της εμφάνισής του.

Αντίθετα, στους άνδρες υποψήφιους πολιτικούς, ακόμη κι όταν πρόκειται για γοητευτικούς και νέους κυρίους, δεν αποδίδεται η ενδεχόμενη εκλογική νίκη στην εξωτερική εμφάνιση. Π.χ. σε άρθρο όπου περιλαμβάνεται η συνέντευξη του υποψήφιου κ. Γεράσιμου Γιακουμάτου, στην εισαγωγική περιγραφή του, δεν γίνεται καμία απολύτως αναφορά στην εξωτερική του εμφάνιση ή την ηλικία του. Αντίθετα, η περιγραφή του εστιάζεται αποκλειστικά στα πολιτικά του χαρακτηριστικά: «...είναι από τους πολιτικούς που δεν μασάνε τα λόγια τους. Εκρηκτικός και σκληρός όταν επιτίθεται στην κυβέρνηση». («Ε», 29.02.2004).

Το ίδιο συμβαίνει και με τον υποψήφιο πολιτικό κ. Αβραμόπουλο, όπου σε μικρό άρθρο εντός του πολιτικού ρεπορτάζ, αναφέρεται ότι «έχει σαρώσει στο γυναικείο φύλο σε ψήφους», αλλά δεν αναφέρεται πουθενά ότι αυτό συμβαίνει λόγω της καλής του εμφάνισης, της αρρενωπότητάς του ή της γοητείας του. Σύμφωνα με το άρθρο, η δημοτικότητά του στις γυναίκες ψηφοφόρους οφείλεται στο ότι «έχει το χάρισμα του λόγου και είναι άπιαστος στην επικοινωνιακή πολιτική». («Ε», 01.02.2004). Στον άνδρα πολιτικό αναφέρονται και εκθειάζονται, αλλά και θεωρούνται καθοριστικά για την πολιτική καριέρα του, χαρακτηριστικά που δεν έχουν σχέση με την εμφάνιση, αλλά καθαρά με τις ικανότητες και τις δεξιότητές του, και αυτά αρκούν για να κάνουν έναν πολιτικό δημοφιλή ακόμη και στο αντίθετο φύλο.

Η πολιτική αρθρογραφία, δεν διστάζει να αναφέρει ανοιχτά τη σχέση γυναίκας πολιτικού και εξωτερικής εμφάνισης. Σε άρθρο της «Κ» (02.03.2004), με

τον τίτλο «Οι σταρ δίνουν πάλι το παρόν στο Κοινοβούλιο» αναφέρεται για την υποψήφια κα. Έλενα Κουντουρά:

«Από τον κόσμο του μόντελινγκ στη Βουλή για πρώτη φορά η κα. Έλενα Κουντουρά, βουλευτής Α' Αθηνών της ΝΔ. Η εκλογή της θεωρείται έκπληξη πρώτου μεγέθους, καθώς η κα. Κουντουρά ανακοινώθηκε την ύστατη ώρα ως υποψήφια και κατάφερε να υπερκεράσει έμπειρους συνυποψηφίους της. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η εξωτερική της εμφάνιση έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εκλογή της».

Το άρθρο δεν αφήνει κανένα περιθώριο η κα. Κουντουρά να έχει εκλεγεί λόγω του πολιτικού της ζήλου, της δεινότητας του πολιτικού της λόγου ή της εξυπνάδας με την οποία προσέγγισε τους ψηφοφόρους της. Σύμφωνα με το άρθρο κέρδισε στις εκλογές γιατί είναι όμορφη, ελκυστική, ψηλή, και ό,τι άλλο περιλαμβάνει η έννοια «μοντέλο». Έτσι, από τη μία η ομορφιά και τα θηλυκά εξωτερικά χαρακτηριστικά ανοίγουν το δρόμο στην πολιτική για μια γυναίκα, από την άλλη όμως, η αναπαράσταση μέσα από τα έντυπα ΜΜΕ οδηγεί στο συμπέρασμα ότι εκλέχθηκε λόγω της εμφάνισής της, με αποτέλεσμα να υποτιμάται ο πολιτικός λόγος της και να αναπαριστάται σαν ένα κόσμημα που θα στολίζει τον 'γκρίζο' χώρο της πολιτικής.

Για την εν λόγω υποψήφια, εντός του πολιτικού ρεπορτάζ εμφανίζεται κι άλλο ένα μικρό άρθρο όπου και το παραθέτω:

«Με μια ωραία παρουσία έκλεισε την περασμένη Τετάρτη το δελτίο του Alpha, την κα. Έλενα Κουντουρά, πρώην μοντέλο και νυν διευθύντρια γυναικείου περιοδικού, υποψήφια της ΝΔ. Στην ερώτηση γιατί κατέρχεται στον πολιτικό στίβο, η απάντηση είναι 'γιατί θέλω να προσφέρω'. Σε ποιούς τομείς θέλετε να προσφέρετε; 'Όπου χρειαστεί, όπου μου ζητηθεί'». («Κ», 15.02.2004).

Αναφέρεται η ωραία παρουσία της, που παραπέμπει στην ωραία εξωτερική της εμφάνιση, το γεγονός ότι ήταν μοντέλο και τώρα είναι διευθύντρια σε γυναικείο περιοδικό και τελευταίο ότι είναι υποψήφια της ΝΔ. Η αναφορά στην εξωτερική της εμφάνιση υπάρχει πάντα, και μάλιστα, από την ερώτηση «Γιατί κατέρχεστε στον

πολιτικό στίβο», φαίνεται σαν να είναι ασυμβίβαστα η ωραία εξωτερική εμφάνιση και ο κόσμος της πολιτικής.

Για «ωραία παρουσία» γίνεται λόγος και σε άρθρο που αναφέρεται στον κ. Γιώργο Παπανδρέου, αλλά η νοηματοδότηση είναι τελείως διαφορετική. *«Ο αρχηγός του ΠΑΣΟΚ ήταν συμπαθής, είχε μια καλή παρουσία, αλλά ο λόγος του ήταν αβέβαιος και συχνά ασαφής».* («Κ», 29.02.2004). Η περιγραφή δεν εστιάζει στην εξωτερική του εμφάνιση, αλλά περισσότερο στο λόγο του, πράγμα που μας κάνει να υποθέτουμε ότι η «καλή παρουσία» αφορά τον πολιτικό του λόγο και όχι την εξωτερική του εμφάνιση.

Αναφορά στην σχέση εξωτερικής εμφάνισης και γυναίκας πολιτικού, γίνεται και σε ένα εκτεταμένο άρθρο, εντός του πολιτικού ρεπορτάζ με τίτλο «Τα λαμπερά πρόσωπα της Βουλής» («Ε», 09.03.2004). Ως τέτοια «λαμπερά πρόσωπα» αναφέρονται τρεις γυναίκες: Η Εύα Καϊλή, η Έλενα Κουντουρά και η Άντζελα Γκερέκου. Και αν υποθέσουμε ότι ο τίτλος αναφέρεται στα πρόσωπα που έκαναν μια «λαμπερή» δουλειά, π.χ. μοντέλο ή ηθοποιός, η κα. Καϊλή, δεν είναι τίποτα από αυτά, αλλά φοιτήτρια αρχιτεκτονικής και υποψήφια πολιτικός. Μπορούμε εύκολα λοιπόν να υποθέσουμε ότι το «λαμπερά» αναφέρεται αποκλειστικά και μόνο στην εξωτερική εμφάνιση των γυναικών υποψηφίων. Αυτό βέβαια το συμπεραίνουμε και από το ίδιο το περιεχόμενο του ίδιου του άρθρου:

«Η πανέμορφη Θεσσαλονικιά Εύα Καϊλή, η οποία εξάλλου είναι ακόμη πολύ νέα, μόλις 25 χρόνων... κατάφερε να κερδίσει την εμπιστοσύνη των συμπολιτών της, όχι μόνο με την εντυπωσιακή παρουσία της, αλλά και με τις τοποθετήσεις της στα κοινωνικά προβλήματα της συμπατριώουσας».

Δίνεται έμφαση στην εξωτερική εμφάνιση της υποψήφιας με το «πανέμορφη» και την «εντυπωσιακή παρουσία» της. Κέρδισε την εμπιστοσύνη των ψηφοφόρων όχι μόνο με την εξωτερική εμφάνιση αλλά και με τις τοποθετήσεις της στα κοινωνικά

προβλήματα. Ο πολιτικός της λόγος φαίνεται να έχει την ίδια βαρύτητα με την εντυπωσιακή εμφάνισή της. Επιπλέον, η υποψήφια, χαρακτηρίζεται και με βάση την ηλικία της. «...είναι ακόμη πολύ νέα, μόλις 25 χρονών», υπονοεί ότι είναι πολύ νέα για την πολιτική, και άρα ακατάλληλη. Σηματοδοτείται ένα στερεότυπο ότι η πολιτική είναι ένας χώρος, όπου οι γυναίκες διαφέρουν, οι όμορφες γυναίκες δεν ταιριάζουν και γι' αυτό κάνουν εντύπωση, και οι νέες γυναίκες είναι ακατάλληλες.

Στο ίδιο άρθρο, για την υποψήφια κα. Κουντουρά αναφέρεται ότι «*οι ιθύνοντες της Ρηγίλλης αναζητούσαν ένα λαμπερό πρόσωπο για να κοσμήσει το ψηφοδέλτιο της ΝΔ*». Προφανώς, δεν ενδιέφεραν οι ικανότητες της κα. Κουντουρά, αλλά η εμφάνισή της που θα λειτουργούσε ως «κράχτης» και κόσμημα. Αυτό είναι ένας 'λόγος' για την γυναίκα, και την γυναίκα πολιτικό συγκεκριμένα, ότι η αξία της εξαντλείται στην εξωτερική εμφάνιση, ο οποίος 'λόγος' αναπαράγεται μέσα από τα έντυπα ΜΜΕ. Με αυτό τον τρόπο υποβαθμίζεται η αξία της γυναίκας πολιτικού, όπου η χρησιμότητά της δείχνει να εξαντλείται στο να κοσμεί τα ψηφοδέλτια.

Σχετικά με τη σύνδεση εξωτερικής εμφάνισης και γυναίκας υποψήφιας πολιτικού έχει γίνει αναφορά και σε μικρό άρθρο της εφημερίδας «Β» (07.03.2004), σε στήλη εκτός του πολιτικού ρεπορτάζ:

«Εύα Καϊλή: η πιο όμορφη και πιο νέα υποψήφια από τη Θεσσαλονίκη, έκλεψε τις εντυπώσεις με τη ζεστασιά, τις αναλογίες και την αμεσότητά της, και το κυριότερο, άντεξε μέχρι τέλους στις κομπλεξικές επιθέσεις διαφόρων 'στερημένων'. Συγγνώμη που 'ναι ξανθιά και μόλις 25! Κρίμα που δεν ψηφίζουμε μαζί και τη σχεδόν δίδυμη αδελφή της Μανταλένα».

Η όλη περιγραφή της υποψήφιας εξαντλείται στην εξωτερική της εμφάνιση: «όμορφη», «νέα», «με αναλογίες», «ξανθιά», «μόλις 25». Δεν γίνεται λόγος για τις πολιτικές της ικανότητες, την πολιτική της δραστηριότητα ή τα πολιτικά θέματα που διαπραγματεύεται. Υπονοείται μάλιστα από τον δημοσιογράφο ότι η συγκεκριμένη υποψήφια δέχτηκε μια πολεμική εξαιτίας της ωραίας εμφάνισής της, αλλά οι

ψηφοφόροι την δικαίωσαν στηριζόμενοι σε όλα τα παραπάνω προσόντα της, συν τη «ζεστασιά» της και την «αμεσότητα». Η «ζεστασιά» είναι ένα στερεοτυπικά θηλυκό χαρακτηριστικό που σχετίζεται και με τον μητρικό ρόλο της γυναίκας.

β. ένδυση

Η έμφαση όμως που δίνεται στην εξωτερική εμφάνιση της γυναίκας υποψήφιας πολιτικού δεν εξαντλείται στα εξωτερικά της χαρακτηριστικά, αλλά επεκτείνεται και στον τρόπο ένδυσής της. Παρατηρήθηκε βέβαια, και η ενασχόληση με την ένδυση του άνδρα υποψήφιου πολιτικού, με διαφορετικό όμως τρόπο. Ενώ στην γυναίκα πολιτικό παρατηρήθηκε ότι αφιερώνονται άρθρα που αφορούν εξ ολοκλήρου τον τρόπο ένδυσής της, στον άνδρα πολιτικό γίνεται απλά μια αναφορά σε στερεοτυπικά ανδρικά αξεσουάρ (π.χ. γραβάτα), για να συνεχίσει το άρθρο στην πολιτική τους δράση. Τέτοια παραδείγματα είναι τα ακόλουθα:

Σε μικρό άρθρο εκτός του πολιτικού ρεπορτάζ συναντούμε εκτεταμένη αναφορά στον τρόπο ένδυσης της υποψήφιας κα. Εύα Καϊλή. Το άρθρο τιτλοφορείται: «Φτωχή γκαρνταρόμπα;». Και συνεχίζει:

«Το ίδιο καρό ταγέρ φοράει συνέχεια η Εύα Καϊλή! Μπορεί η εκρηκτική ξανθιά να έχει πλούσια τα κάλλη, αλλά όπως φαίνεται υστερεί στην γκαρνταρόμπα και μάλιστα αρκετά... Λέτε να μην έχει άλλα ρούχα να φορέσει ή μήπως είναι το αγαπημένο της και δεν το αποχωρίζεται; Στην τελευταία περιοδεία του Γιωργάκη 'κυκλοφόρησε' ότι φοράει συνέχεια το ίδιο ταγέρ!». («Ε», 01.02.2004).

Αφενός διαπιστώνουμε ότι ο τρόπος ένδυσης της γυναίκας πολιτικού γίνεται αντικείμενο δημοσιογραφικής παρατήρησης, αλλά και κριτικής. Το άρθρο δεν αναφέρεται καθόλου στην πολιτική δράση της υποψήφιας, παρά μόνο υπονοείται ότι δεν είναι ίδιον της θηλυκότητας η μη ποικιλία στο ρουχισμό. Αλλά και η αναφορά στο καρό ταγέρ δηλώνει ότι το στυλ ντυσίματος της είναι παλιομοδίτικο, κάτι το

οποίο πάλι δεν συνάδει με την θηλυκότητα. Επίσης, για άλλη μια φορά γίνεται αναφορά στην εξωτερική εμφάνιση της κα. Καϊλή, και χαρακτηρίζεται ως «εκρηκτική ξανθιά που έχει πλούσια τα κάλλη». Αυτές οι αναφορές αποτελούν πηγή αποπροσανατολισμού των ψηφοφόρων από την πολιτική δράση των υποψηφίων γυναικών πολιτικών, αλλά και υποτιμάται η πολιτική τους συμμετοχή και ο πολιτικός τους λόγος.

Στην ίδια εφημερίδα, την «Ε» (01.02.2004), μικρό άρθρο ασχολείται επίσης εξ ολοκλήρου με την εμφάνιση της υποψήφιας πολιτικού κα. Μαρίας Δαμανάκη. Συγκεκριμένα αναφέρεται:

«Ανανεωμένη εμφανίζεται τον τελευταίο καιρό η Μαρία Δαμανάκη. Είναι συνέχεια καλοντυμένη και λαμπερή, γεγονός που έχει κάνει πολλούς να αναρωτιούνται τι συμβαίνει. Η ρεπόρτερ δεν έχει μάθει ακόμα αν η ανανέωση οφείλεται στην αλλαγή 'στρατοπέδου' ή σε κάτι πιο προσωπικό, αλλά βρίσκεται στο στάδιο της συλλογής πληροφοριών και σύντομα θα επανέλθει με νεώτερα».

Σε μια γυναίκα πολιτικό γίνεται άμεσα αξιοπρόσεκτο ότι είναι καλοντυμένη ή κακοντυμένη και λαμπερή ή όχι. Το γεγονός ότι είναι καλοντυμένη «τον τελευταίο καιρό» αποδεικνύει ότι είναι συνεχόμενη αυτή η δημοσιογραφική παρατήρηση στην εξωτερική εμφάνιση και όχι μεμονωμένη. Επίσης γίνονται εικασίες για την προσωπική της ζωή («αν η ανανέωση οφείλεται σε κάτι πιο προσωπικό, αλλά θα μάθει σύντομα»), πράγμα που δείχνει ότι και η προσωπική ζωή έχει δημοσιογραφικό ενδιαφέρον.

Στα ίδια πλαίσια κινείται και ένα άλλο μικρό άρθρο που αφορά την κα. Άννα Διαμαντοπούλου με τον τίτλο «Fashion Victim». Παραθέτω ένα απόσπασμα από το άρθρο: «Με κινητή γκαρνταρόμπα κυκλοφορεί πάντα η Άννα Διαμαντοπούλου. Στην πρώτη εκπομπή εμφανίστηκε με καρό σακάκι. Στην δεύτερη εκπομπή, με διαφορά μιας ώρας, εμφανίστηκε με μονόχρωμο σακάκι». («Ε», 19.02.2004). Το ίδιο θα μπορούσε να συμβεί και σε έναν άνδρα πολιτικό, δηλαδή να αλλάξει σακάκι σε δύο

διαφορετικές εκπομπές. Παρ' όλα αυτά, μέσα στο δείγμα μας, μόνο σε γυναίκα πολιτικό έγινε αυτό αντικείμενο δημοσιογραφικής παρατήρησης και αναφοράς. Δεν αναφέρεται ούτε σε ποιες εκπομπές εμφανίστηκε η κα. Διαμαντοπούλου, ούτε για ποια ζητήματα πήγε εκεί. Αναφέρεται μόνο ο ρουχισμός της και μάλιστα χαρακτηρίζεται ως "fashion victim", όρος ο οποίος χρησιμοποιείται στερεοτυπικά για το γυναικείο φύλο.

Από την άλλη, οι αναφορές και οι περιγραφές της εξωτερικής εμφάνισης και κυρίως του τρόπου ένδυσης των ανδρών υποψήφιων πολιτικών είναι πολύ περιορισμένες. Στην «Ε» (05.02.2004), σε άρθρο της πολιτικής στήλης όπου και αναφέρεται μια προεκλογική περιοδεία του κ. Παπανδρέου, γίνεται αναφορά στον τρόπο ένδυσής του. Χαρακτηριστικά: *«Ντυμένος μ' ένα μπλέ σκούρο κοστούμι και τη γαλάζια ριγέ του γραβάτα ο Γιώργος Παπανδρέου έφτασε πολύ νωρίς από τις 10 χθές το βράδυ στη NET προκειμένου να είναι πανέτοιμος για την πρώτη του τηλεοπτική συνέντευξη»*. Και το άρθρο συνεχίζει με τον πολιτικό λόγο του κ. Παπανδρέου. Γίνεται αναφορά στο κοστούμι και τη γραβάτα του, χωρίς σχόλια για το γούστο του, την γκαρνταρόμπα του, τη λαμπερότητά του ή την προσωπική του ζωή.

Επίσης, σε άρθρο εντός του πολιτικού ρεπορτάζ σχολιάζεται ένα ανδρικό αξεσουάρ, οι γραβάτες, με τίτλο «Οι χρυσαφίες γραβάτες». Παραθέτω το άρθρο:

«Ασορτί γραβάτες σε χρυσαφίες αποχρώσεις φορούσαν στο συνέδριο του ΠΑΣΟΚ ο Απόστολος Κακλαμάνης και ο Μιχάλης Χρυσοχοϊδης, επιδιώκοντας προφανώς να προσθέσουν λάμψη στο ιστορικό για το κόμμα τους γεγονός. Κάποιους απασχόλησε βέβαια το ότι αποχωρών και νέος πρόεδρος του κινήματος επέλεξαν να φορέσουν γραβάτες στο χρώμα της φωτιάς. Κόκκινες, κατακόκκινες! Το γιατί μπορεί να αναζητηθεί στην ένταση που επικρατούσε τις περασμένες ημέρες ή ακόμη και στο ότι, όπως ήταν άλλωστε αναμενόμενο, η θερμοκρασία στο Σπίτι της Άρσης Βαρών, στη Νίκαια, χτύπησε κόκκινο!». («Ε», 08.02.2004).

Το άρθρο αναφέρεται μόνο στο συγκεκριμένο ανδρικό αξεσουάρ, και η λάμψη δίνεται από το χρώμα της γραβάτας κι όχι από τον ίδιο τον υποψήφιο πολιτικό. Ο άνδρας πολιτικός δεν εκλαμβάνεται και δεν αναπαριστάται σαν ένα πρόσωπο λαμπερό, παρά μόνο η γραβάτα του. Επίσης, δεν αναφέρεται ότι η επιλογή αυτού του χρώματος γραβάτας έγινε λόγω προσωπικής ανανέωσης.

Αλλά και σε άρθρο της εφημερίδας «Β», (05.02.2004), που βρίσκεται μέσα στη φυλλάδα του πολιτικού ρεπορτάζ, επικοινωνιολόγοι σχολιάζουν την εικόνα του κ. Παπανδρέου. Παρόλο που ο κ. Παπανδρέου είναι ένας νέος γοητευτικός άνδρας, η περιγραφή του δεν περιλαμβάνει κανένα στοιχείο από την εξωτερική του εμφάνιση, τον τρόπο ένδυσής του ή το στυλ του. Το άρθρο στέκεται αυστηρά στην πολιτική εικόνα του πολιτικού και στις πολιτικές του ικανότητες και δεξιότητες. Χαρακτηριστικά χρησιμοποιήθηκαν εκφράσεις για την περιγραφή του, όπως: «δεν διστάζει να εκφράσει τις απόψεις του», «έχει χαρακτηριστική ευκολία διαλόγου», «έχει γνησιότητα στην άμεση επικοινωνία και επιμονή στην υποστήριξη ρηζικέλευθων απόψεων», «ικανότητα να διαχειρίζεται την ειλικρίνειά του μαζί με την ικανότητα να αποσπά την συναίνεση των ακροατών του για μείζονες ρήξεις».

γ. ηλικία

Άλλη μια πτυχή της εμφάνισης που τονίζεται κυρίως στις υποψήφιες γυναίκες πολιτικούς είναι η ηλικία τους. Η ηλικία δεν τονίζεται τόσο σε σχέση με την εξωτερική εμφάνιση, όσο για να εκθέσει προσωπικά δεδομένα των υποψηφίων ή και να υποτιμηθεί ο πολιτικός τους λόγος. Πάραυτά, διαπιστώνεται ότι στις γυναίκες υποψήφιες η ηλικία αναφέρεται ρητά, ενώ στους άνδρες υποψηφίους δεν γίνεται καμία αναφορά στην ηλικία τους, παρά μόνο σε πολύ εξαιρετικές περιπτώσεις, και όταν έχει νόημα για τον πολιτικό τους λόγο, π.χ. για να δηλώσει την πείρα.

Πιο συγκεκριμένα στο «Β», (03.02.2004), σε άρθρο όπου γίνεται ονομαστική αναφορά στους υποψηφίους στην περιφέρεια Λάρισας, γίνεται ακριβή αναφορά στην ηλικία γυναίκας υποψήφιας, χωρίς αυτό να εξυπηρετεί κάπου τον αναγνώστη ή το σκοπό του άρθρου. Συγκεκριμένα: «...υποψήφια είναι επίσης η δικηγόρος κυρία Μαρία Γαβαλά (νεότερη υποψήφια στο νομό, μόλις 26 ετών)». Το «μόλις» δηλώνει ότι είναι πολύ νέα, πολύ μικρή ηλικιακά (για το χώρο της πολιτικής, προφανώς). Με αυτή τη διευκρίνιση όμως υποτιμάται η πολιτική συμμετοχή της υποψήφιας και χάνει τη βαρύτητά του ο πολιτικός της λόγος.

Επίσης, αναφορά στην ακριβή ηλικία γίνεται και στην περίπτωση της κα. Διαμαντοπούλου («Ε», 29.02.2004). Παραθέτω απόσπασμα του άρθρου: «Πάρτι γενεθλίων στην Μαυρομιχάλη έκανε η Άννα Διαμαντοπούλου, η οποία έκλεισε τα σαράντα και κάτι στις 26 Φεβρουαρίου». Ενδιαφέρει δημοσιογραφικά η ηλικία μιας γυναίκας πολιτικού, γιατί ενδεχομένως εκλαμβάνεται ως ένα λαμπερό και κοσμικό πρόσωπο, που το αναγνωστικό κοινό ενδιαφέρεται για τα προσωπικά του. Βέβαια, σε συνδυασμό με την εμφάνιση, η ηλικία είναι ένα στοιχείο που εξάπτει την περιέργεια, όταν πρόκειται για γυναίκα. Αλλά και η έκφραση «πάρτι γενεθλίων» παραπέμπει σε μια παιδική γιορτή, και ίσως χρησιμοποιείται για να διασκεδαστεί η ηλικία της υποψήφιας πολιτικού. Στο δείγμα μας, δεν έχουμε καμία περίπτωση αναφοράς της ηλικίας άνδρα πολιτικού, ούτε και για τους αρχηγούς των δύο μεγάλων κομμάτων, στους οποίους και αφιερώνεται η μεγαλύτερη μερίδα των άρθρων του πολιτικού ρεπορτάζ.

Η μόνη περίπτωση όπου γίνεται αναφορά στην ηλικία άνδρα πολιτικού είναι η περίπτωση του κ. Φλωράκη. Στην εισαγωγική περιγραφή ενός εκτεταμένου άρθρου αφιερωμένο σε αυτόν αναφέρεται: «Τα βήματά του έχουν βαρύνει. Στους ώμους του κουβαλά 90 χρόνια ζωής και από αυτά τα 70 και πλέον είναι χρόνια διαρκούς

αγώνα». («Β», 01.02.2004). Ο σκοπός της αναφοράς σε αυτή την περίπτωση είναι να καταδείξει την πείρα του πολιτικού και το εύρος της πολιτικής του σταδιοδρομίας, κι όχι να εκθέσει προσωπικά στοιχεία ή να διασκεδάσει με συνειρμούς ότι είναι πολύ μεγάλος ή πολύ μικρός ή ότι είναι καλοστεκούμενος σε σχέση με τα χρόνια του κλπ.

Μέσα από τις αναφορές στα συγκεκριμένα άρθρα, οι οποίες άλλες είναι εκτεταμένες και καταφανείς, ενώ άλλες μικρές και υπολανθάνουσες, διαπιστώνουμε ότι για τη γυναίκα υποψήφια πολιτικό, η εξωτερική εμφάνιση ‘μετράει’ διαφορετικά από τον άνδρα υποψήφιο πολιτικό. Αυτές οι αναφορές υποκρύπτουν κοινωνικά συμφραζόμενα, που εξυπηρετούν τη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία, ότι η γυναίκα πρέπει να είναι ελκυστική, καλοντυμένη και περιποιημένη. Το αντίθετο γίνεται αντικείμενο παρατήρησης και σχολιασμού. Αλλά ακόμη κι όταν η γυναίκα πληροί αυτές τις προϋποθέσεις θηλυκότητας, υπονοείται σε ένα λανθάνον επίπεδο ότι επειδή είναι θηλυκό δεν πληροί τις προϋποθέσεις για μια σοβαρή πολιτική καριέρα, όπου απαιτούνται στερεοτυπικά ανδρικά χαρακτηριστικά, που δεν συνάδουν με τη θηλυκότητα (που απαραίτητα πρέπει να διαθέτει).

2. Η σημασιοδότηση του φύλου των γυναικών πολιτικών

Μέσα από την ανάλυση λόγου στα άρθρα του πολιτικού ρεπορτάζ του δείγματός μου, παρατηρείται ότι όταν πρόκειται για γυναίκες υποψήφιες πολιτικούς, σχεδόν πάντα γίνεται αναφορά στο γυναικείο φύλο τους, κάτι που σε καμία περίπτωση δεν συμβαίνει με τους άνδρες υποψήφιους πολιτικούς. Αυτή η τακτική του πολιτικού ρεπορτάζ, δίνει την εντύπωση ότι οι γυναίκες αναπαριστώνται σαν μια ιδιαίτερη, ξεχωριστή κατηγορία πολιτικών, σαν «γυναίκες πολιτικοί». Το φύλο υποκρύπτει νοηματοδοτήσεις και συμφραζόμενα που αναδύονται στη συνείδηση του

ψηφοφόρου με την αναφορά του φύλου, η οποία αναφορά τις περισσότερες φορές είναι περιττή, μιας και είναι ολοφάνερο αν ο υποψήφιος είναι γυναίκα ή άνδρας. Από την άλλη, η αναφορά του φύλου στις γυναίκες υποψήφιες, μπορεί να γίνεται, απλά και μόνο διότι οι γυναίκες υποψήφιες είναι εμφανώς λιγότερες στον αριθμό από τους άνδρες, κι έτσι να είναι ένας τρόπος να τονιστεί η παρουσία τους. Παρακάτω, παραθέτω μερικά αποσπάσματα άρθρων που καταδεικνύουν τα προαναφερθέντα.

Σε άρθρο μέσα στο πολιτικό ρεπορτάζ, όπου περιλαμβάνεται μια μικρή συνέντευξη της υποψήφιας κα. Γιαννακά, στην εισαγωγική περιγραφή της αναφέρεται και το φύλο: *«Είναι η πρώτη γυναίκα υποψήφια με το ΠΑΣΟΚ στην Αιτωλοακαρνανία από το 1974!»*. («Β», 04.03.2004). Δεν γνωρίζουμε αν προκαλεί εντύπωση το ότι είναι η πρώτη γυναίκα υποψήφια ή ότι είναι γυναίκα. Πάντως το φύλο της, «γυναίκα», έρχεται να χαρακτηρίσει το «υποψήφια», σαν να πρόκειται για μια ξεχωριστή κατηγορία υποψηφίου, την κατηγορία της «γυναίκας υποψήφιας».

Επίσης, σε άρθρα εντός του πολιτικού ρεπορτάζ αναφέρεται πάλι το φύλο:

«Τα ονόματα δύο προσωπικοτήτων που θα προκαλέσουν ιδιαίτερη αίσθηση και θα συμπληρώσουν σε εκλόγιμες θέσεις τη λίστα Επικρατείας της ΝΔ θα ανακοινώσει τις προσεχείς ημέρες η Ρηγίλλης. Αυτό τουλάχιστον αφήνει να εννοηθεί το περιβάλλον του προέδρου της ΝΔ, το οποίο υποστηρίζει ότι η ανακοίνωση των δύο αυτών ονομάτων (ένα εκ των οποίων θα είναι γυναικείο) θα αιφνιδιάσει όχι μόνο τα ηγετικά στελέχη του ΠΑΣΟΚ, αλλά ακόμα και τους ψηφοφόρους της αξιωματικής αντιπολίτευσης». («Κ», 01.02.2004).

Φαίνεται ότι το γεγονός ότι ένα από τα ονόματα των υποψηφίων θα είναι γυναικείο αποτελεί ξεχωριστή είδηση, είτε γιατί ανήκουν σε μια άλλη κατηγορία πολιτικών, είτε γιατί ο χώρος της πολιτικής δεν τους ανήκει παραδοσιακά. Στην ίδια εφημερίδα, «Κ», (02.03.2004), βρίσκουμε άλλη μια αναφορά στο φύλο με την παραπάνω λογική: *«Είναι η πρώτη πανελλαδική κάθοδος του κόμματος με συνδυασμούς που καλύπτουν*

όλες τις περιφέρειες της χώρας με έξι γυναίκες πρώτες στο ψηφοδέλτιο *Επικρατείας*». Πάλι γίνεται αναφορά στο φύλο, σαν να είναι κάτι που έχει σημασία και χρήζει προσοχής.

Πολλές φορές η αναφορά στο φύλο θέλει να σηματοδοτήσει τις ξεχωριστές γυναικείες ικανότητες, όπως στο παρακάτω απόσπασμα:

«Η τοποθέτηση της κα. Άννας Διαμαντοπούλου ως επικεφαλής είχε συμφωνηθεί εδώ και καιρό με τον κ. Παπανδρέου, καθώς η κοινοτική επιτροπος –η οποία ανακοίνωσε στις Βρυξέλλες ότι θα απέχει των καθηκόντων της στην επιτροπή – πληροί συγκεκριμένες προδιαγραφές. Ανήκει στο ΠΑΣΟΚ, έχει ευρωπαϊκή καταξίωση, σηματοδοτεί την ανανέωση και το ‘εκσυγχρονιστικό’ ρεύμα στο εσωτερικό του κυβερνώντος κόμματος και είναι γυναίκα». («Κ», 12.02.2004).

Το φύλο εκλαμβάνεται σαν ένα επιπρόσθετο προσόν της υποψήφιας πολιτικού, που είτε θέλει να τονίσει τις ‘ξεχωριστές’ της γυναικείες ιδιότητες, είτε θέλει να προβάλλει τις εκσυγχρονιστικές τάσεις του ΠΑΣΟΚ που τοποθετεί γυναίκα ως επικεφαλή.

Άλλα παραδείγματα αναφοράς του γυναικείου φύλου είναι τα παρακάτω και παρατηρούνται και στις τρεις εφημερίδες («Β», «Κ», «Ε»), και μάλιστα μέσα στα άρθρα που ανήκουν στις στήλες του πολιτικού ρεπορτάζ. Στην «Ε», (10.02.2004), αναφέρεται: *«Ρεγγίνα Βάρτζελι: Η μόνη εκπρόσωπος του ασθενούς φύλου, την οποία όσοι γνωρίζουν, έχουν άποψη από πρώτο χέρι για το πόσο ισχυρή προσωπικότητα διαθέτει».* Η υποψήφια πολιτικός ανήκει και εκπροσωπεί το «ασθενές φύλο», πάραυτα η ίδια (σε αντίθεση με τα χαρακτηριστικά του φύλου της), διαθέτει «ισχυρή προσωπικότητα». Το στερεότυπο του φύλου (ασθενές) εισχωρεί και στην πολιτική ορολογία για να σηματοδοτήσει την ποιότητα και τις ικανότητες του υποψήφιου πολιτικού.

Τα παρακάτω παραθέματα καταδεικνύουν την σημασιοδότηση του φύλου για τις γυναίκες υποψήφιες πολιτικούς. Μόνο το γεγονός ότι αναφέρεται ρητά το φύλο

τους, κάτι το οποίο δεν συμβαίνει στους άνδρες υποψήφιους πολιτικούς, σημασιοδοτεί ότι δεν συνάδει με το χώρο της πολιτικής και είναι κάτι ξεχωριστό από τη νόρμα, που στο χώρο της πολιτικής, παραδοσιακά και στερεοτυπικά επικρατεί το αρσενικό φύλο ως νόρμα.

«Ζήτησε σποτ που να τονίζουν την πολιτική της συμμετοχή: Στις αρχές της προσεχούς εβδομάδας το ψηφοδέλτιο Επικρατείας, το οποίο θα είναι γένους...θηλυκού. Το 50% του ψηφοδελτίου Επικρατείας θα είναι γυναίκες, όπως άλλωστε προανήγγειλε ο κ. Παπανδρέου». («Β», 03.02.2004).

«Ο κ. Καραμανλής έχει ήδη αποφασίσει να συμπεριλάβει στο ψηφοδέλτιό αυτό μια ή δυο γυναίκες με λαμπρή σταδιοδρομία, απαντώντας με την κίνηση αυτή στην επιλογή του κ. Παπανδρέου να τοποθετήσει επικεφαλής στο αντίστοιχο ψηφοδέλτιο του ΠΑΣΟΚ την κυρία Άννα Διαμαντοπούλου». («Β», 08.02.2004).

«Ο νέος πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ έχει την ευθύνη για την κατάρτιση του ψηφοδελτίου Επικρατείας, που θα το ανακοινώσει την προσεχή Πέμπτη και στο οποίο έχει δεσμευτεί το 50% να απαρτίζεται από γυναίκες». («Β», 10.02.2004).

«Η προεκλογική εκστρατεία δεν θα γίνει κατά τα πρότυπα της προηγούμενης, παρότι το ζήτησε επίμονα ο κ. Λαλιώτης και προσφέρθηκε να κάνει ό,τι έκανε το 2000. Το 'προεκλογικό πρόσωπο' του ΠΑΣΟΚ αυτή τη φορά θα είναι γένους θηλυκού και εν προκειμένω η κα. Άννα Διαμαντοπούλου θα αναλάβει να σβήνει τις φωτιές στα μέσα ενημέρωσης, να διακινεί την προεκλογική πολιτική όλη και να εκπροσωπεί τον πρόεδρο του κόμματος στις τρέχουσες αναμετρήσεις». («Β», 15.02.2004).

«Αν λοιπόν αναζητεί επικοινωνιακά στοιχεία στο ψηφοδέλτιο Επικρατείας ο κ. Καραμανλής γνωρίζει καλά ότι θα πρέπει να βρίσκονται στις δύο εκλόγιμες θέσεις που παραμένουν κενές. Είναι βέβαιο ότι μια από τις δυο θέσεις (αν όχι και τις δύο) θα καταλάβει γυναίκα, και για το λόγο αυτό οργιάζουν οι φήμες και τα σενάρια στη Ρηγίλλης από την περασμένη εβδομάδα». («Β», 15.02.2004).

«Υπάρχει όμως και το ενδεχόμενο να θελήσει ο κ. Καραμανλής να είναι ο πρώτος που θα εμπιστευθεί το αξίωμα αυτό σε γυναίκα, τοποθετώντας την κυρία Άννα Μπενάκη». («Β», 29.02.2004).

Τα παραπάνω παραθέματα δείχνουν να τονίζεται η γυναικεία συμμετοχή από τα έντυπα ΜΜΕ, αλλά και από τους ίδιους τους πολιτικούς αρχηγούς, σαν να είναι κάτι ξεχωριστό από τους άνδρες πολιτικούς, μια ιδιαίτερη κατηγορία, που πρέπει να αναφερθεί. Η αναφορά του φύλου γίνεται μόνο όταν πρόκειται για την πολιτική συμμετοχή γυναικών, σαν η ανδρική συμμετοχή να αποτελεί την νόρμα, ενώ η γυναικεία την εξαίρεση. Επίσης, με βάση τα παραπάνω παραθέματα γίνεται σαφές πως δεν ενδιαφέρουν οι ποιότητες, ικανότητες και δεξιότητες αυτών των γυναικών υποψήφιων πολιτικών, όσο το γεγονός του φύλου τους, ότι ανήκουν στην κατηγορία «γυναίκα». Εντάσσονται έτσι σε μια ενιαία και ομοιογενή κατηγορία.

3. Στερεοτυπικά γυναικεία χαρακτηριστικά

Οι αναπαραστάσεις των γυναικών υποψήφιων πολιτικών στα έντυπα ΜΜΕ εμπεριέχουν στερεότυπα φύλου, άλλοτε σε ένα λανθάνον επίπεδο κι άλλοτε φανερά. Υπάρχουν πάντως, κάποιοι χαρακτηρισμοί που απαντώνται μόνο στις γυναίκες, και χρησιμοποιούνται για να χαρακτηρίσουν και να δηλώσουν το θηλυκό, με όλα τα κοινωνικά συμφραζόμενά του. Έτσι και στις γυναίκες υποψήφιες πολιτικούς αποδίδονται οι χαρακτηρισμοί που εμπεριέχουν στερεότυπα φύλου, όπως αυτός της «κυρίας», της «μητέρας», της «συζύγου», του «παιδιού», της «μάγισσας» και του «ασθενούς φύλου».

Ένας τέτοιος χαρακτηρισμός είναι κι αυτός των γυναικών ως «σιδηρά κυρία».

Είναι ένας χαρακτηρισμός που απευθύνεται αποκλειστικά σε γυναίκες που είναι δυναμικές και ασχολούνται με στερεοτυπικά ανδρικές ασχολίες, όπως η πολιτική, ή που έχουν κάποιου είδους εξουσία, στερεοτυπικά ανδρικό προνόμιο. Ως «σιδηρά κυρία» είχε χαρακτηριστεί η πρωθυπουργός της Αγγλίας Μάργκαρετ Θάτσερ, η οποία ήταν δυναμική και εθεωρείτο αρκετά σκληρή πολιτικός. Η λέξη «κυρία» δηλώνει το φύλο, ενώ η λέξη «σιδηρά» δηλώνει την ψυχρότητα, σκληρότητα και ακαμψία, με αποτέλεσμα ο χαρακτηρισμός να φαίνεται σαν ένα παράδοξο, αφού οι νοηματοδοτήσεις του «σιδηρά» έρχονται σε αντίθεση με τα αναμενόμενα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά του φύλου.

Τέτοια παραδείγματα εμφανίστηκαν στα δύο από τα τρία έντυπα, στην «Ε» και τη «Β», για να χαρακτηρίσουν συγκεκριμένες γυναίκες πολιτικούς. Η πρώτη είναι η κα. Φώφη Γεννηματά: *«Η Φώφη Γεννηματά θα αναγορευθεί ως η 'σιδηρά κυρία' του συνεδρίου»*. («Ε», 03.02.2004). Η δεύτερη είναι η κα. Άννα Διαμαντοπούλου («Ε», 17.02.2004), και η τρίτη, η οποία επανειλημμένως έχει χαρακτηριστεί ως «σιδηρά κυρία» είναι η κα. Αλέκα Παπαρήγα. («Β», 04.03.2004), («Β», 13.02.2004). Διαπιστώνουμε ότι ο όρος χρησιμοποιείται για γυναίκες οι οποίες κατέχουν στερεοτυπικά ανδρικές υψηλές θέσεις.

Στην εφημερίδα «Β», (08.02.2004), παρατηρήθηκε ότι σε άρθρο εντός του πολιτικού ρεπορτάζ, οι άνδρες υποψήφιοι πολιτικοί αναφέρονταν ως «στελέχη», ενώ οι γυναίκες υποψήφιες αναφέρονταν ως «κυρίες». Καμία γυναίκα πολιτικός δεν χαρακτηρίστηκε σαν «στέλεχος» του κόμματός της, ενώ οι περισσότεροι άνδρες χαρακτηρίστηκαν έτσι. Αυτό αποδυναμώνει τις γυναίκες πολιτικούς σαν δυναμικές μέσα στο χώρο του κόμματός τους, φαίνεται σαν να είναι απλά κυρίες (χαρακτηρισμός που εμπεριέχει νοηματοδοτήσεις φύλου) και δεν αποτελούν τον κυρίως κορμό του κόμματός τους, δεν είναι «στελέχη». Σηματοδοτείται μια απαξίωση

για τις γυναίκες πολιτικούς, και για άλλη μια φορά δίνεται, με έναν λανθάνοντα τρόπο, έμφαση στο ότι ο χώρος της πολιτικής δεν είναι για γυναίκες.

Από τις «κυρίες», περνάμε στον στερεοτυπικό θηλυκό χαρακτηρισμό της γυναίκας υποψήφιας πολιτικού ως μητέρας και συζύγου. Σε μια μίνι συνέντευξη της υποψήφιας κα. Βίβιαν Μπουζάλη –Τρυφωνοπούλου, ως απάντηση στο ερώτημα «Γιατί ασχοληθήκατε με την πολιτική», δίνει την εξής απάντηση: *«Ως εργαζόμενη μητέρα και σύζυγος, δεν μπορώ να αφήσω τις εξελίξεις να με προσπεράσουν»*. («Ε», 17.02.2004). Κανένας άνδρας υποψήφιος πολιτικός στο δείγμα μου δεν έχει αναφέρει την σχέση της πολιτικής του ενασχόλησης και καριέρας με την οικογένειά του. Φαίνεται ότι ακόμα και οι ίδιες οι γυναίκες υποψήφιες αναπαράγουν το στερεότυπό τους, για να μην χαρακτηριστούν ως κακιές μητέρες και αδιάφορες σύζυγοι, και για να εξευμενίσουν τις τύψεις τους που δεν ασχολούνται εξ ολοκλήρου με την οικογένεια, όπως προτάσσει το στερεότυπό τους. Θεωρείται ότι η μητρότητα και η συντροφικότητα ενυπάρχουν στην γυναικεία φύση, στερεότυπο που έχει ενστερνιστεί και η ίδια η υποψήφια, με αποτέλεσμα ο λόγος της πολιτικής της ενασχόλησης να μην παρουσιάζεται από την ίδια ως προσωπική φιλοδοξία, αλλά να παρουσιάζεται ως ανιδιοτελής ενασχόληση που γίνεται κυρίως για την οικογένειά της, όπου και θεωρεί ότι ανήκει.

Επίσης, σε ένα άλλο άρθρο της πολιτικής στήλης, το οποίο διαπραγματεύεται το θέμα του ασυμβίβαστου της πολιτικής με την επαγγελματική καριέρα, και φιλοξενεί διάφορες και διαφορετικές απόψεις πολιτικών, μόνο μια γυναίκα πολιτικός αναφέρεται στην οικογένεια. Συγκεκριμένα αναφέρει:

«Οι δημόσιοι υπάλληλοι είναι ίδιοι με όλους τους άλλους υποψηφίους. Δεν ήταν δίκαιο να υπάρχουν τόσα ασυμβίβαστα γι' αυτούς. Τι θα έπρεπε δηλαδή, να μην κατεβαίνουν στις εκλογές ή να μην μπορούν να επιστρέψουν, όπως όλοι οι άλλοι, και να πεινάσει η οικογένειά τους;». («Β», 22.02.2004).

Όλοι οι υπόλοιποι ερωτηθέντες υποψήφιοι πολιτικοί αναφέρουν λόγους οικονομικούς, λόγους καριέρας και προσωπικής τους φιλοδοξίας, αλλά όχι λόγους οικογενειακούς. Μόνο η συγκεκριμένη υποψήφια πολιτικός, κα. Παρθένα Ανδρεάδου, υποστηρίζει ότι το ασυμβίβαστο έχει αντίκτυπο και στην οικογένεια του εκάστοτε υποψηφίου. Και σε αυτήν την περίπτωση, η υποψήφια πολιτικός αναπαρίσταται σαν να έχει ενστερνιστεί το στερεότυπό της, που την θέλει μάνα και σύζυγο και μέσα από το λόγο της το αναπαράγει. Θεωρεί ότι η γυναικεία της φύση είναι συνυφασμένη με την οικογένεια και το θεωρεί υποχρέωσή της να αναφέρεται σε αυτήν, και για μικροπολιτικούς λόγους ενδεχομένως για να μην χαρακτηριστεί ως γυναίκα – τέρας, που δεν λαμβάνει υπόψη της τη «φύση» της, την οικογένεια.

Άλλο ένα στερεότυπο για τις γυναίκες είναι ότι χρήζουν φροντίδας και προστασίας. Σε μικρό άρθρο στην «Ε», (12.02.2004), που τιτλοφορείται «Η 'σκιά' της Εύας...», αναφέρεται ότι:

«Μια 'σκιά' απέκτησε η Εύα Καϊλή, από τότε που οριστικοποιήθηκε η υποψηφιότητά της με το ΠΑΣΟΚ, στη Θεσσαλονίκη. Μην πάει το μυαλό σας σε κάποιον σωματοφύλακα...Για την αδελφή της μιλάμε, που την ακολουθεί παντού και πάντα. Σε συγκεντρώσεις, σε τηλεοπτικά στούντιο, σε άλλες προεκλογικές υποχρεώσεις, παντού...Όπως λέει η ίδια η Εύα, είναι ο 'φύλακας άγγελός της' και φροντίζει μέχρι την τελευταία λεπτομέρεια, τα πάντα».

Η υποψήφια κα. Εύα Καϊλή, η οποία παραπέμπει η εμφάνισή της σε μια θηλυκή και εύθραυστη γυναίκα, απέκτησε μια «σκιά», την αδελφή της, για να την φροντίζει και να την προσέχει. Οι λέξεις «σωματοφύλακας» και «φύλακας, άγγελος» είναι παρμένες από τα παραμύθια, γεγονός που ενισχύει την εικόνα της, σαν ένα παιδί, που χρειάζεται φροντίδα και προστασία.

Ο χαρακτηρισμός «μάγισσα», είναι άλλος ένας στερεοτυπικά γυναικείος χαρακτηρισμός, που δηλώνει είτε την κακία, είτε την γοητεία. Σε ένα μικρό άρθρο εντός του πολιτικού ρεπορτάζ, το οποίο συνοδεύεται και από μικρή φωτογραφία,

παρουσιάζεται η υποψήφια κα. Ελένη Ανουσάκη με μαγικές ιδιότητες. Η κα. Ανουσάκη στέκεται μπροστά από τα έδρανα δύο πολιτικών με τα χέρια της απλωμένα μπροστά τους, και η φωτογραφία συνοδεύεται από το σχόλιο: «σαν να προσπαθεί να τους υπνωτίσει». («Ε», 05.02.2004). Το άρθρο έχει χιουμοριστική διάθεση παρουσιάζοντας την κα. Ανουσάκη με την ιδιότητα της μάγισσας, αλλά ούτε καν χιουμοριστικά δεν έχει χαρακτηριστεί υποψήφιος άνδρας πολιτικός ως «μάγος».

«Μάγισσα», έχει επίσης χαρακτηριστεί και η υποψήφια κα. Γκερέκου, και μάλιστα «γαλανομάτα μάγισσα». («Ε», 09.03.2004). Το «γαλανομάτα» είναι ένα φυσικό χαρακτηριστικό του προσώπου της, το οποίο παραπέμπει στην αναφορά της εξωτερικής της εμφάνισης, ενώ το «μάγισσα» είναι ένα στερεοτυπικά γυναικείο χαρακτηριστικό, που στη συγκεκριμένη περίπτωση σηματοδοτεί την ομορφιά και τη γοητεία. Η συγκεκριμένη υποψήφια μπορεί να μαγέψει με τη γοητεία των ματιών της και να κερδίσει με τις «μαγικές της ιδιότητες» την εμπιστοσύνη των ψηφοφόρων. Υπονοείται ότι δεν διαθέτει πολιτικές ικανότητες και μόνο με «μάγια» θα μπορούσε να αντεπεξέλθει στο χώρο της πολιτικής, με αποτέλεσμα να υποτιμάται.

Τέλος, βρίσκουμε μέσα στον πολιτικό λόγο και την πολιτική αρθρογραφία χαρακτηριστικές εκφράσεις που στερεοτυπικά χρησιμοποιούνται για το γυναικείο φύλο. Συγκεκριμένα, ένα άρθρο στην εφημερίδα «Β» τιτλοφορείται «Άρωμα γυναίκας στο Επικρατείας της ΝΔ».

«Ο κ. Καραμανλής θα κληθεί να επιλέξει από μια μεγάλη λίστα, στην οποία έχουν συγκεντρωθεί όλα τα ονόματα των υποψηφίων βουλευτών Επικρατείας και ευρωβουλευτών – εκπροσώπων του ασθενούς φύλου...». («Β», 15.02.2004).

Οι εκφράσεις «άρωμα γυναίκας» και «ασθενές φύλο», χρησιμοποιούνται στερεοτυπικά για τις γυναίκες και δεν είναι καθόλου κολακευτικές για τις υποψήφιες πολιτικούς. Αυτές οι εκφράσεις σηματοδοτούν μόνο το φύλο των υποψηφίων και όχι

την ιδιότητά τους ως πολιτικοί ενώ δίνουν μια 'ελαφριά' νότα στο όλο άρθρο, αφού ο τίτλος υποδηλώνει ότι αναφέρεται σε γυναίκες και άρα το ζήτημα δεν θα είναι πρώτης πολιτικής σημασίας.

4. Αναπαράσταση γυναικών πολιτικών και οικογενειακή κατάσταση/ προσωπικές σχέσεις

Το ότι η σχέση της γυναίκας με την οικογένεια τείνει να αναπαριστάται ως «φυσική» είναι κάτι που έχει αναλυθεί παραπάνω, καθώς επίσης και στην επισκόπηση της βιβλιογραφίας. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις, που η πολιτική αρθρογραφία αναφέρεται ευθέως σε αυτή τη σχέση, κάτι που δεν συμβαίνει με τους άνδρες πολιτικούς του δείγματός. Η οικογενειακή κατάσταση ή οι προσωπικές σχέσεις των γυναικών τονίζονται, ακόμη και όταν πρόκειται για υποψήφιες πολιτικούς. Από την άλλη, οι προσωπικές σχέσεις των ανδρών πολιτικών, αναφέρονται μόνο μέσα στα πλαίσια της προεκλογικής καμπάνιας και της προβολής του προφίλ τους, χωρίς να εντοπίζεται ως πρόβλημα η πολιτική συμμετοχή τους στις σχέσεις τους και στην οικογενειακή γαλήνη τους.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το παρακάτω άρθρο της «Ε» («Ε», 17.02.2004):

«Χωριστά μένουν, πλέον, ο Τόλης Βοσκόπουλος και η Αντζελα Γκερέκου. Ο λόγος δεν είναι ότι αποφάσισαν να χωρίσουν, αφού οι δυο τους βιώνουν την απόλυτη ευτυχία, αλλά ο προεκλογικός αγώνας της Αντζελας. Έτσι, λοιπόν, η σύζυγος του Τόλη, για να είναι εντάξει απέναντι στις πολιτικές της πεποιθήσεις, μετακόμισε στην Κέρκυρα, αφού εκεί είναι η βουλευτική της έδρα.

Όσο για τον Τόλη Βοσκόπουλο, εκείνος αναγκαστικά έμεινε στην Αθήνα, λόγω των εμφανίσεών του στο 'Rex', γιατί αλλιώς δεν θα άφηνε ούτε λεπτό μόνη της την Αντζελα.

Πάντως, το ζευγάρι μιλάει σχεδόν κάθε μία ώρα στο τηλέφωνο και τις μέρες που δεν δουλεύει ο Τόλης, αμέσως ταξιδεύει μέχρι το νησί των Φαιάκων, για να βρεθεί κοντά στην αγαπημένη του σύζυγο».

Το άρθρο αναφέρεται στην αναστάτωση της οικογενειακής γαλήνης που έχει προκαλέσει η συμμετοχή της κα. Γκερέκου στα κοινά, και κυρίως στην αναστάτωση των προσωπικών σχέσεων του ζευγαριού. Ο προεκλογικός αγώνας της γυναίκας αναγκάζει τους δύο συζύγους να «μένουν χωριστά» και το σύντροφό της σε απανωτά ταξίδια για να την βλέπει και να διασώσει την οικογενειακή ενότητα. Παρόλο που αναφέρεται ότι η κα. Γκερέκου είναι υποψήφια πολιτικός, κάθε αναφορά σε αυτήν γίνεται ως «σύζυγος», για να προταθεί η συζυγική της ιδιότητα σε σχέση με την πολιτική της δράση, μιας και είναι στερεοτυπικά πιο κοντά στο φύλο της, απ' ό,τι η ενασχόληση με την πολιτική.

Η έλλειψη αντιστοιχίας με την κάλυψη των ανδρών αναδεικνύεται γλαφυρά από ένα άρθρο της ίδιας εφημερίδας («Ε», 19.02.2004), όπου η γυναίκα είναι μόνο σύζυγος και χαρακτηριστικά αναφέρεται:

«Δίπλα στον Προκόπη στεκόταν πάντα η σύζυγός του Σίσσυ, η ηρωίδα της οικογένειας και η μόνη που μπορεί να αντέξει το εξουθενωτικό πρόγραμμα του καθηγητή».

Σε αυτό το άρθρο το φύλο παρουσιάζεται με τη στερεοτυπική του δομή: ο άνδρας πολυάσχολος και ενασχολούμενος με τα κοινά, η γυναίκα ανήκει στην οικογένεια και υπομένει. Η σύζυγος του πολιτικού επαινείται που υπομένει και αναφέρεται ως «ηρωίδα», αφού είναι αναμενόμενο να συμπαρίσταται στον άνδρα της. Δεν αναφέρεται ότι οι προεκλογικές υποχρεώσεις του άνδρα πολιτικού έχουν φέρει οικογενειακή αναστάτωση, όπως στην περίπτωση της κα. Γκερέκου.

Για την περίπτωση της κα. Γκερέκου βέβαια, υπάρχει άλλο ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της αναπαράστασης της στενής σχέσης γυναίκας και οικογένειας στο ακόλουθο απόσπασμα: *«Με την αλλαγή ηγεσίας η ηθοποιός και*

σύζυγος του Τόλη Βοσκόπουλου εκδήλωσε την πρόθεσή της να πολιτευθεί, όπερ και εγένετο». («Κ», 09.03.2004). Η υποψήφια αναφέρεται μόνο ως ηθοποιός και όχι ως υποψήφια πολιτικός. Από την άλλη, αναφέρεται ότι είναι και «σύζυγος». Αυτή η αναφορά σηματοδοτεί ότι έχει οικογένεια, πράγμα που δεν συμβαίνει με τους άνδρες πολιτικούς του δείγματός μου.

Τέτοιες αναφορές διαπερνούν το δείγμα, αναφερόμενες σε διαφορετικές πτυχές της οικογένειας και της προσωπικής ζωής της υποψήφιας γυναίκας πολιτικού κάθε φορά. Από άρθρα της εφημερίδας «Β», παραθέτω τα παρακάτω αποσπάσματα:

«Η εκπαιδευτικός κα. Πολυξένη (Πόλυ) Κουτσοβέλη, χήρα του εκλιπόντος εκπροσώπου τύπου του ΔΗΚΚΙ, Σπύρου Κουτσοβέλη». («Β», 10.02.2004).

«...η οποία είναι θυγατέρα του αείμνηστου πολιτικού Αθανασίου Κανελλόπουλου». («Β», 26.02.2004).

Και στις δύο περιπτώσεις τονίζεται η οικογενειακή κατάσταση και καταγωγή των υποψήφιων γυναικών πολιτικών. Στη μεν πρώτη περίπτωση αναφέρεται ότι η υποψήφια είναι χήρα, και μάλιστα γίνεται αναφορά στον σύζυγό της, αναφορά η οποία καταλαμβάνει τον ίδιο χώρο με την αναφορά στο πρόσωπό της που είναι υποψήφια. Ομοίως και στη δεύτερη περίπτωση, η υποψήφια αναφέρεται ως «θυγατέρα», αναφορά που χαρακτηρίζει την υποψηφιότητά της και την ενισχύει πολιτικά. Και στις δύο περιπτώσεις φαίνεται σαν να δικαιολογείται η πολιτική συμμετοχή αυτών των δύο γυναικών, μέσα από τη σχέση τους με άνδρες πολιτικούς, αφού η μία είναι χήρα πολιτικού και η άλλη κόρη πολιτικού. Επιπλέον, δεν παρατηρείται η ανάγκη 'δικαιολόγησης' της ιδιότητάς τους ως πολιτικοί.

Από την άλλη στους άνδρες πολιτικούς η αναφορά στην οικογενειακή τους κατάσταση ή στις συζύγους τους λειτουργεί σχεδόν πάντα σε σχέση με την θετική πολιτική τους εικόνα, χωρίς να υπονοείται ότι η πολιτική τους συμμετοχή «φέρνει αναστάτωση στην οικογενειακή τους γαλήνη». Υπάρχουν αναφορές και φωτογραφίες

εντός του πολιτικού ρεπορτάζ («Ε», 03.02.2004), («Β», 17.02.2004) όπου παρουσιάζεται με θετικό τρόπο η παρουσία του ζεύγους Καραμανλή σε φιλανθρωπικά ιδρύματα και πολιτικά δρώμενα. Η σύζυγος παρουσιάζεται ως συνοδός του υποψήφιου πολιτικού αρχηγού και συμπαραστάτρια, γεγονός που συνάδει με τον στερεοτυπικό ρόλο του φύλου της, αλλά και ενισχύει το προφίλ του άνδρα πολιτικού. Η σύζυγος δεν αναπαριστάται σαν να υποφέρει από τις πολιτικές υποχρεώσεις του συντρόφου της, ούτε προβάλλεται η οικογένεια σαν τροχοπέδη στην πολιτική του καριέρα.

5. Η γυναίκα πολιτικός ως φορέας αλλαγής

Διαπιστώθηκε η τάση από τα έντυπα ΜΜΕ να αναπαριστούν τη γυναίκα υποψήφια πολιτικό σαν 'φορέα αλλαγής', σαν κάτι διαφορετικό από τους άνδρες πολιτικούς, με διαφορετικές αξίες, ποιότητες και προθέσεις, που όμως πηγάζουν από τη γυναικεία «φύση» της, από το φύλο της. Αποτυπώνεται μια θεώρηση από τα ΜΜΕ ότι η γυναίκα αντιπροσωπεύει το καλό και το αγαθό και είναι ανήμπορη για το κακό, ποιότητες οι οποίες πηγάζουν, εν μέρει, και από τον «εκ φύσεως» μητρικό της ρόλο. Έτσι, επανεγγράφεται η παραδοσιακή αναπαράσταση της γυναίκας, ότι θα φέρει ένα ανανεωτικό κλίμα που απουσιάζει από την υπάρχουσα πολιτική σκηνή, με τις ξεχωριστές γυναικείες της ιδιότητες και αρετές, οι οποίες είναι ίδιες για όλες τις γυναίκες και επιπλέον τις διαθέτουν όλες οι γυναίκες ανεξαιρέτως. Η γυναίκα πολιτικός αναπαριστάται σαν μια ενιαία, ομοιογενή κατηγορία, που αρκεί και μόνο το φύλο της για να σηματοδοτήσει το ποιοτικά διαφορετικό. Μάλιστα, η συνεισφορά της στην πολιτική φαίνεται να εδράζει σε αυτό.

Τα παραπάνω διαπιστώνονται λιτά στα πιο κάτω παραθέματα:

Σε απάντηση στο ερώτημα «Γιατί ασχοληθήκατε με την πολιτική», η υποψήφια κα. Μπουζάλη – Τρυφωνοπούλου απαντά: «Θέλω να προσπαθήσω να διορθώσω τα κακώς κείμενα». («Ε», 17.02.2004). Υπάρχουν στην πολιτική «κακώς κείμενα», που μόνο μια γυναίκα, με την καλοσύνη, την ανιδιοτέλεια, αλλά και την επιδίωξη ενός καλύτερου κόσμου για τα παιδιά της, θα μπορούσε να τα «διορθώσει».

Το σύνθημα της υποψήφιας κα. Σοφίας Γιαννακά είναι «Ψήφος ανανέωσης». Σε συνέντευξη που έδωσε στην εφημερίδα «Β» (04.03.2004), η ίδια παρουσιάζει τον εαυτό της ως φορέα αλλαγής και ανανέωσης λέγοντας: *«Πιστεύω ότι η γυναικεία συμμετοχή στην πολιτική είναι αναπόσπαστο στοιχείο της ανανέωσης και η παρουσία μιας γυναίκας στους συνδυασμούς καταγράφει και μια αλλαγή νοοτροπίας»*. Φαίνεται ότι οποιαδήποτε γυναίκα στην πολιτική θα μπορούσε να επιφέρει αλλαγή νοοτροπίας και ανανέωση, άρα εκλαμβάνουμε ότι είναι το φύλο που κάνει το διαφορετικό.

Επίσης, σε προεκλογική του ομιλία ο κ. Καραμανλής φέρεται να είπε: *«Θα είμαστε καλύτερη κοινωνία αν σε πολλές υψηλές θέσεις, στην πολιτική και κοινωνική δραστηριότητα, η γυναικεία παρουσία ήταν μεγαλύτερη»*. («Κ», 26.02.2004). Αναφέρεται ευθαρσώς ότι η γυναίκα αποτελεί φορέα αλλαγής στην πολιτική, αλλά σε κανένα άρθρο του δείγματος δεν αναφέρεται τι ιδιότητες και ικανότητες πρέπει να έχουν αυτές οι γυναίκες που θα συμμετέχουν. Θεωρείται δεδομένο το γεγονός και μόνο του φύλου τους θα τις έχει προικοδοτήσει με αρετές εξαιτίας και του «εκ φύσεως» μητρικού τους ρόλου, που τις εφοδιάζει με τα στοιχεία της καλοσύνης, του προστατευτισμού, της υπευθυνότητας και της επιδίωξης ενός ειρηνικού και καλύτερου κόσμου. Έτσι, όλες οι γυναίκες, και εν προκειμένω, όλες οι γυναίκες υποψήφιες πολιτικοί αναπαριστώνται σαν μια ενιαία κατηγορία που διαθέτει όλα αυτά τα στοιχεία. Η πολιτική σκέψη ή το όραμα απουσιάζουν ως χαρακτηριστικά των πολιτικών που είναι γυναίκες.

6. Σύνδεση γυναίκας πολιτικού με διαφορετικά θέματα ενασχόλησης

Σε αυτή την ενότητα διερευνώ μέσα από το υλικό του δείγματός, αν οι υποψήφιας γυναίκες πολιτικοί διαπραγματεύονται διαφορετικά πολιτικά θέματα και ζητήματα από αυτά που διαπραγματεύονται οι άνδρες υποψήφιοι πολιτικοί και αν αυτά τα ζητήματα είναι στερεοτυπικά του φύλου τους. Αναμένεται ότι οι γυναίκες υποψήφιας θα έχουν διαφορετικούς χώρους ενασχόλησης από τους άνδρες υποψήφιους, και αυτό μπορεί να διερευνηθεί και από τις διαφορετικές ερωτήσεις, για διαφορετικά ζητήματα, που θέτουν οι δημοσιογράφοι στις γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες.

Έτσι, η ίδια η ερώτηση που απευθύνεται στις γυναίκες και είναι «Γιατί αποφασίσατε να ασχοληθείτε με την πολιτική;», ερώτηση που τη συναντάμε και όσον αφορά τις υποψήφιας κα. Κουντουρά, κα. Γκερέκου, κα. Μπουζάλη – Τρυφωνοπούλου, σηματοδοτεί ότι αναμένεται η γυναίκα υποψήφια να ασχολείται με την πολιτική για διαφορετικούς λόγους απ' ό,τι ο άνδρας υποψήφιος. Κατά συνέπεια να ασχολείται και με διαφορετικά θέματα απ' ό,τι ο άνδρας υποψήφιος, θέματα που σχετίζονται με τον στερεοτυπικό ρόλο της γυναίκας ως μάνας και ως φορέα ανανέωσης. Μέσα στο δείγμα η παραπάνω ερώτηση δεν είχε τεθεί σε κανέναν άνδρα υποψήφιο πολιτικό.

Μέσα από τα παρακάτω παραθέματα των άρθρων του υλικού επιβεβαιώνεται ο παραπάνω συλλογισμός και εξετάζονται και τα ιδιαίτερα θέματα ενασχόλησης των γυναικών υποψήφιας πολιτικών. Σε μικρή συνέντευξη της υποψήφιας κα. Μπουζάλη, στο εισαγωγικό πολιτικό προφίλ της αναφέρεται ότι:

«Αποφεύγει να δίνει υποσχέσεις χωρίς αντίκρισμα, εστιάζοντας την προσοχή της στις δυσκολίες της καθημερινότητας. Στη δημιουργία νέων θέσεων

εργασίας, στη παιδεία, την εκπαίδευση και στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενες μητέρες». («Ε», 17.02.2004).

Ως πολιτικός δεν ασχολείται με την ‘σοβαρή’ πολιτική (π.χ. εξωτερική πολιτική, εθνική οικονομία ή εθνική άμυνα), αλλά με προβλήματα της καθημερινότητας. Τέτοια είναι η ανεργία και η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, η οποία ανεργία είναι ένα κοινωνικό – πολιτικό πρόβλημα. Αλλά ασχολείται και με θέματα όπως η παιδεία και η εκπαίδευση, όπου και παραπέμπουν σε ένα παραδοσιακά γυναικείο στοιχείο: τα παιδιά. Επίσης, ασχολείται και με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενες μητέρες, το οποίο και αποτελεί άλλο ένα στοιχείο που έχει να κάνει με τη φυσικοποίηση της μητρότητας, που θεωρείται καθαρά γυναικείο πεδίο ενασχόλησης.

Και η υποψήφια κα. Αγγελική Κανελλοπούλου ασχολείται με :

«προβλήματα της καθημερινής ζωής του πολίτη, ποιότητα ζωής, ανεργία, σύγχρονη γυναίκα, σχέση κυβέρνησης και τοπικής κοινωνίας, προσέγγιση πολιτικών και πολιτών, ειδικότερα θέματα όπως η βία σε χώρους αθλητισμού. Τα παραπάνω θα αποτελούν μεταξύ άλλων, σημεία αναφοράς της κεντρικής προεκλογικής ομιλίας της Αγγελικής Κανελλοπούλου, στις 7:00, στο ξενοδοχείο...». («Ε», 26.02.2004).

Αυτά τα θέματα, θα λέγαμε ότι εμπίπτουν περισσότερο στην ‘κοινωνική πολιτική’ και απαρτίζονται από κοινωνικά προβλήματα που έχουν να κάνουν περισσότερο με το μικροεπίπεδο της πολιτικής και με τον πολίτη, σε ένα άμεσο επίπεδο. Προβλήματα της καθημερινής ζωής του πολίτη, ποιότητα ζωής, σύγχρονη γυναίκα, βία σε χώρους αθλητισμού, δεν υποδηλώνουν τι ακριβώς θέλει να κάνει η συγκεκριμένη υποψήφια πολιτικός, αλλά τα θέματα ενασχόλησής της καμία σχέση δεν έχουν με εθνικά προβλήματα ή εθνικούς μοχλούς που ‘κινούν τα νήματα’. Γενικότερα αυτά τα θέματα ενασχόλησης της υποψήφιας γυναίκας πολιτικού κα. Κανελλοπούλου (ποιότητα ζωής, καθημερινά προβλήματα, σύγχρονη γυναίκα, προσέγγιση πολιτικών και

πολιτών και βία) έχουν να κάνουν και με μια προσέγγιση που άπτεται περισσότερο με την ψυχολογία και τη συναισθηματικότητα, κάτι το οποίο θεωρείται γυναικείο χάρισμα.

Τέλος, μέσα από συνέντευξη της υποψήφιας κα. Σουλβάνα Ράπη, διαπιστώνεται ότι τα θέματα πολιτικής της ενασχόλησης δεν διαφέρουν από τα προαναφερθέντα. («Β», 29.02.2004). Τα θέματα πολιτικής της ενασχόλησης έχουν να κάνουν με *«την παιδεία, την οικονομική αιμορραγία των οικογενειών, την καθαρή και ασφαλή πόλη και την πολιτιστική δραστηριότητα»*. Η παιδεία έχει να κάνει με τα παιδιά, τα οποία θεωρούνται αναπόσπαστο κομμάτι της γυναίκας – μητέρας, η οικονομική αιμορραγία των οικογενειών έχει επίσης να κάνει με την πρώτηστη συμμετοχή της στην οικογένεια, η καθαρή πόλη είναι μια μεταφορά του καθαρού σπιτιού, και η πολιτιστική δραστηριότητα παραπέμπει στη γυναίκα – δασκάλα που φροντίζει για τις σχολικές πολιτιστικές εκδηλώσεις. Όλα είναι θέματα που συνάδουν με το στερεότυπο της γυναίκας και δεν έχουν σχέση με τα θέματα ενασχόλησης των πολιτικών καριέρας που διεκδικούν κάποιο υπουργείο, για παράδειγμα. Τα θέματα με τα οποία ασχολούνται οι γυναίκες υποψήφιες πολιτικοί, με ελάχιστες εξαιρέσεις, αφορούν το μικροεπίπεδο και γίνεται σαφής σύνδεση με το σπίτι.

7. Υποτίμηση των πολιτικών ικανοτήτων των υποψήφιων γυναικών πολιτικών

Η υποτίμηση των πολιτικών ικανοτήτων των γυναικών υποψήφιων πολιτικών μπορεί να συσχετιστεί και από την ενασχόληση του πολιτικού ρεπορτάζ με την εξωτερική τους εμφάνιση, και από τα θέματα τα οποία διαπραγματεύονται, τα οποία θεωρούνται ήσσονος πολιτικής σημασίας, αλλά επίσης και από τις στήλες στις οποίες

τοποθετείται ο πολιτικός τους λόγος, ο οποίος απαντάται σε στήλες εκτός του πολιτικού ρεπορτάζ, αλλά πολλές φορές υπονοείται και μέσα από τα ίδια τα άρθρα η πολιτική τους ανεπάρκεια. Τέτοια παραδείγματα συναντάμε στην εφημερίδα «Κ», και είναι τα παρακάτω:

«Η Πολιτική Επιστήμη σηκώνει τα χέρια ψηλά και παραδίδει τη σκυτάλη στην παραψυχολογία, την αστρολογία, την (αλ)χημεία. Θετική αύρα και θετική ενέργεια πρέπει να εκπέμπει ένας πολιτικός αν θέλει να καζαντίσει. Υπάρχει πολύ θετική ενέργεια στο ΠΑΣΟΚ, δηλώνει η ηθοποιός κα. Αντζέλα Γκερέκου». («Κ», 15.02.2004).

Το μικρό άρθρο διαπνέεται από ένα ειρωνικό και σαρκαστικό λόγο για τις πολιτικές ικανότητες της υποψήφιας κα. Γκερέκου, η οποία αναφέρεται μόνο ως ηθοποιός και όχι ως υποψήφια πολιτικός του ΠΑΣΟΚ. Επίσης, και ως υποψήφια πολιτικός υποτιμάται η επιστημοσύνη της και η σοβαρότητά της όταν το άρθρο την αναπαριστά να πιστεύει και να επικαλείται μεταφυσικές ‘επιστήμες’. Η μεταφυσική δεν συνάδει με την πολιτική, η κα. Γκερέκου επικαλείται την μεταφυσική, άρα δεν συνάδει με την πολιτική, φαίνεται να είναι ο συλλογισμός του άρθρου. Η ίδια παρουσιάζεται σαν να θεωρεί ικανά την «αύρα» και την «θετική ενέργεια» για έναν πολιτικό, και όχι άλλες ικανότητες και δεξιότητες.

Άλλο παράδειγμα όπου υποτιμώνται οι πολιτικές ικανότητες της πιο πάνω υποψήφιας είναι το ακόλουθο απόσπασμα:

«Το χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ασφαλώς η κα. Αντζέλα Γκερέκου, η οποία επικράτησε στην Κέρκυρα του επί χρόνια υπουργού Γιώργου Δρύ. Η πολιτική παρουσία της κα. Γκερέκου ήταν...ανύπαρκτη. Με την αλλαγή ηγεσίας η ηθοποιός και σύζυγος του Τόλη Βοσκόπουλου εκδήλωσε την πρόθεσή της να πολιτευθεί, όπερ και εγένετο. Ο λαός της Κέρκυρας την εξέλεξε, ‘τιμωρώντας’ έτσι τον μέχρι πρότινος υπουργό Γεωργίας». («Κ», 09.03.2004).

Το σχόλιο της «ανυπαρξίας της πολιτικής παρουσίας» της υποψήφιας είναι υποτιμητικό και προσβλητικό για τις πολιτικές της ικανότητες. Επίσης, υποτιμητικό

είναι ότι αναφέρεται μόνο ως «ηθοποιός» και «σύζυγος» και όχι ως υποψήφια πολιτικός. Αλλά, και οι ψηφοφόροι της Κέρκυρας την ψήφισαν πρωτίστως για να «τιμωρήσουν» τον μέχρι πρότινος υπουργό, παρά για την εμπιστοσύνη που τους ενέπνεε ως πολιτικός. Όλα τα παραπάνω σηματοδοτούν μια υποτίμηση στις πολιτικές ικανότητες της συγκεκριμένης υποψήφιας.

Το ότι η υποψήφια κα. Γκερέκου προέρχεται από έναν καλλιτεχνικό χώρο και δεν έχει εμπειρία στην πολιτική, δεν δικαιολογεί τα υποτιμητικά σχόλια. Υπάρχουν και άνδρες υποψήφιοι πολιτικοί, οι οποίοι είναι ηθοποιοί, αλλά δεν σχολιάζονται αρνητικά. Το μόνο διαφοροποιητικό στοιχείο μεταξύ των δύο είναι το φύλο, πράγμα που μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι αυτή η υποτίμηση των πολιτικών ικανοτήτων, δεν συμβαίνει επειδή η υποψήφια προέρχεται από τον καλλιτεχνικό χώρο, αλλά εξαιτίας του φύλου της, που δεν συνάδει με τον πολιτικό χώρο.

Επίσης, σε άρθρο της «Κ» (09.03.2004) οι υποψήφιες κα. Καϊλή και κα. Ράπτη, έχουν χαρακτηριστεί ως «οι δύο νεαρές 'ξανθιές'». Το σχόλιο νεαρές, που θέλει να θίξει την ηλικία τους σε σχέση με το χώρο της πολιτικής σηματοδοτεί την απειρία τους και την ακαταλληλότητά τους γι' αυτόν το χώρο. Το δε «ξανθιές» υποκρύπτει κοινωνικά συμφραζόμενα διόλου κολακευτικά για μια υποψήφια πολιτικό. Το «ξανθιά», χρησιμοποιείται στην σύγχρονη ελληνική αργκό για να δηλώσει την ανόητη, την αφελή και την ωραιοπαθή, χαρακτηριστικά που υποτιμούν όχι μόνο τον πολιτικό τους λόγο, αλλά και τις ίδιες τις υποψήφιες ως προσωπικότητες.

Τέλος, σημάδι υποτίμησης των πολιτικών ικανοτήτων των υποψήφιων γυναικών πολιτικών και της βαρύτητας του πολιτικού τους λόγου, είναι ότι βρίσκουμε πολλές γυναίκες υποψήφιες σε στήλες εκτός του πολιτικού ρεπορτάζ, και μάλιστα όταν πρόκειται για πολιτικά ζητήματα.

Για παράδειγμα, στην εφημερίδα «Κ», έχουν εντοπιστεί γυναίκες πολιτικοί, όπου αναφέρεται η πολιτική τους δράση σε στήλες εκτός του πολιτικού ρεπορτάζ. Στις 05.02.2004 η Υπουργός ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. κα. Βάσω Παπανδρέου εμφανίζεται σε άρθρο της στήλης 'Επικαιρότητα', όπου και είχε πραγματοποιήσει επίσκεψη στα έργα του Κηφισού και ανακοίνωνε το μέλλον και την εξέλιξη του όλου εγχειρήματος. Στις 08.02.2004, η πολιτική άποψη για την έκβαση των εκλογών της δημάρχου Αθηναίων κα. Μπακογιάννη, δεν φιλοξενείται στις στήλες του πολιτικού ρεπορτάζ. Στις 02.03.2004, επίσης στην «Κ», ο ρόλος της κα. Διαμαντοπούλου στο κόμμα του ΠΑΣΟΚ και ο πολιτικός της λόγος σχολιάζεται στη στήλη 'Απόψεις', που είναι εκτός πολιτικού ρεπορτάζ.

Ομοίως, στην εφημερίδα «Β» (22.02.2004), όλες οι γυναίκες υποψήφιες για το ψηφοδέλτιο της ΝΔ αναφέρονται σε στήλη εκτός του πολιτικού ρεπορτάζ, σαν η υποψηφιότητά τους να μην αποτελεί πολιτικό ζήτημα και να μην αφορά τις εκλογές. Αντιθέτως, όλες οι ανδρικές υποψηφιότητες παρουσιάστηκαν και εντοπίστηκαν εντός του πολιτικού ρεπορτάζ, μέσα στο ένθετο 'Εκλογές 2004'.

Στην εφημερίδα «Ε», εντοπίστηκαν ισάριθμοι άνδρες και γυναίκες πολιτικοί εκτός πολιτικού ρεπορτάζ, όπου όμως σε κανέναν δεν αναφερόταν η πολιτική του δράση και ο πολιτικός του λόγος εκτός στηλών που αφορούν την πολιτική, αλλά οι κοσμικές εμφανίσεις και των δύο. Η διαφορά με τις δύο προηγούμενες εφημερίδες, τις «Κ» και «Β», είναι ότι αυτές παρουσίαζαν εκτός πολιτικής στήλης ζητήματα που αφορούσαν εμφανώς την πολιτική και τις εκλογές και τα οποία τα εκπροσωπούσαν γυναίκες, ενώ η «Ε», εμφάνιζε περισσότερες μεν γυναίκες εκτός του πολιτικού ρεπορτάζ, σε διάφορες στήλες, αλλά χωρίς να παραθέτει εκεί και την πολιτική τους δράση, κάτι το οποίο θα σηματοδοτούσε μια υποτίμηση στον πολιτικό τους λόγο.

8. Μη στερεοτυπική συμπεριφορά της γυναίκας πολιτικού

Η μη στερεοτυπική για το φύλο συμπεριφορά σχολιάζεται από τα ΜΜΕ αρνητικά, και για τη γυναίκα πολιτικό, αλλά και για τον άνδρα πολιτικό. Στη γυναίκα υποψήφια πολιτικό που υιοθετεί επιθετική συμπεριφορά, δριμύ λόγο και όχι ευγενικό προφίλ, τονίζονται αυτά τα χαρακτηριστικά, σε αντίθεση με τον άνδρα υποψήφιο πολιτικό, όπου αναμένεται η επιθετική συμπεριφορά και τονίζεται αν δεν υπάρχει. Χαρακτηριστικά παραδείγματα μέσα από το δείγμα αποτελούν τα ακόλουθα:

«Η κα. Άννα Διαμαντοπούλου παρότι κομψή και ωραία, χρησιμοποιεί έναν ‘σκληρό’ και φανατισμένο πολιτικό λόγο». («Κ», 02.03.2004). Η μη στερεοτυπική για το φύλο της συμπεριφορά έρχεται σε αντίθεση με τη θηλυκή της εμφάνιση και την αναμενόμενη για το φύλο της συμπεριφορά. Χαρακτηρίζεται ο λόγος της σαν «σκληρός» και «φανατισμένος», παρότι είναι αναμενόμενο αυτό από μια κυβερνητική εκπρόσωπο. Το «παρότι κομψή και ωραία» (στερεοτυπικά θηλυκά χαρακτηριστικά) φαίνεται να μη συνάδει με τον επιθετικό της λόγο.

Από την άλλη, στην εφημερίδα «Β» (29.02.2004) αναφέρεται χαρακτηριστικά για το πολιτικό προφίλ και τη συμπεριφορά που πρέπει να υιοθετήσει ο κ. Παπανδρέου, ως πολιτικός αρχηγός:

«Θα κρατηθεί σε δεύτερο πλάνο το ‘συμπαθητικό’ και ‘ευγενικό’ πρόσωπο του κ. Παπανδρέου και θα επιχειρηθεί να αναδειχθεί κυρίως το πρωθυπουργικό προφίλ του. Και αυτό ώστε να δοθεί μεγαλύτερη ισχύ στο δίλημμα διακυβέρνησης. Με αυτή τη λογική εγκαταλείφθηκαν οι ιδέες για ‘χαλαρές’ τηλεοπτικές εμφανίσεις του κ. Παπανδρέου και σχεδιάζονται τέσσερις τηλεοπτικές εμφανίσεις πιο κλασικού πολιτικού τύπου. Γενικά, θα υιοθετηθεί μια πιο επιθετική πολιτική απέναντι στη ΝΔ».

Διαπιστώνουμε ότι για τον κ. Παπανδρέου είναι θεμιτό να υιοθετήσει μια επιθετική πολιτική, και κατά συνέπεια έναν επιθετικό πολιτικό λόγο, μιας και συνάδει με το προφίλ αρχηγού. Δεν σχολιάζεται αρνητικά ή ως αταίριαστη η επιθετική συμπεριφορά με το πολιτικό του status. Αντίθετα, σχολιάζεται ως αρνητικό για την καριέρα του, ως πολιτικού αρχηγού, το «ευγενικό» και «συμπαθητικό» πρόσωπο. Αυτή η περιγραφή έρχεται σε εκ διαμέτρου αντίθεση με την περιγραφή της υποψήφιας πολιτικού κα. Άννας Διαμαντοπούλου, που υποκρύπτει ότι σύμφωνα με το φύλο της θα αναμενόταν να έχει «συμπαθητικό» και «ευγενικό» πολιτικό προφίλ. Η διαφορά των δύο πολιτικών είναι το φύλο τους, και άρα εξαιτίας των προσδοκιών που έχουν τα ΜΜΕ για κάθε φύλο, η επιθετική συμπεριφορά φαίνεται να ταιριάζει καλύτερα και να πρέπει να υιοθετηθεί από τον κ. Παπανδρέου, ενώ για την κα. Διαμαντοπούλου σχολιάζεται ως αταίριαστη με το αναμενόμενο προφίλ της, η ίδια συμπεριφορά.

Το ότι τα ΜΜΕ έχουν διαφορετικές προσδοκίες για τη συμπεριφορά ανδρών και γυναικών υποψήφιων πολιτικών, φαίνεται και από διάφορες εκφράσεις που χρησιμοποιούν στην περιγραφή του πολιτικού λόγου. Συγκεκριμένα, ενώ δεν παρατηρείται να γίνεται κάποιο σχόλιο επιθετικής ή ευγενικής συμπεριφοράς στο λόγο των ανδρών υποψήφιων πολιτικών, σχολιάζεται σχεδόν μόνιμα ο επιθετικός λόγος της γενικής γραμματέως του ΚΚΕ κα. Αλέκας Παπαρήγα. Σε όσα άρθρα περιγράφεται ο πολιτικός της λόγος, η περιγραφή συνοδεύεται από εκφράσεις όπως: «σκληρή κριτική εξαπέλυσε» («Ε», 03.02.2004), «άσκησε σκληρή κριτική» («Β», 02.03.2004), «επίθεση εξαπέλυσε» («Β», 02.03.2004), «αδιάλλακτη και ασυμβίβαστη αντίπαλος» («Β», 04.03.2004), «συγκρούστηκε κατά μέτωπο» («Β», 07.03.2004), «σκληρή γλώσσα χρησιμοποίησε» («Κ», 10.02.2004) «στρέφει τα βέλη της κριτικής

της» («Κ», 15.02.2004) «εξαπέλυσε οξύτατη επίθεση και άσκησε δριμύτατη κριτική» («Κ», 02.03.2004).

Βέβαια, αυτοί οι χαρακτηρισμοί μπορεί να πηγάζουν και από την παράδοση του κόμματος που εκπροσωπεί, όπου στερεοτυπικά χρησιμοποιεί μια «ξύλινη» γλώσσα και έναν αδιάλλακτο πολιτικό λόγο. Πάραυτα, δεν μπορεί να μην γίνει η διαπίστωση, ότι το περιεχόμενο του πολιτικού λόγου της κα. Παπαρήγα δεν ξεπερνά σε επιθετικότητα το περιεχόμενο των περισσότερων υποψήφιων πολιτικών, αλλά μόνο στο δικό της λόγο δίνεται έμφαση στην επιθετικότητα.

9. Μεταφορικός λόγος

Η γλώσσα δεν είναι αθώα και πολλές φορές διαμορφώνει την κοινωνική πραγματικότητα. Στις πολιτικές στήλες είναι παρατηρημένο ότι πολλές φορές χρησιμοποιείται ποδοσφαιρική, αθλητική ή πολεμική ορολογία, σαν η πολιτική να πρόκειται για ένα ανδρικό παιχνίδι, όπου το θηλυκό στοιχείο δεν ταιριάζει, φαίνεται ξένο. Το δείγμα είναι μεστό από τέτοιου είδους μεταφορές.

Το μεγαλύτερο μέρος του μεταφορικού πολιτικού λόγου προέρχεται από το χώρο του αθλητισμού, και κυρίως από το ποδόσφαιρο, το οποίο παραδοσιακά και στερεοτυπικά θεωρείται ένα ανδρικό άθλημα. Τέτοιες μεταφορές εντοπίζονται και στις τρεις εφημερίδες και μάλιστα σε άρθρα εντός του πολιτικού ρεπορτάζ. Έτσι, στην εφημερίδα «Ε», εντοπίστηκαν οι ακόλουθες μεταφορές σε σχέση με το ποδόσφαιρο:

«Μπαίνει ο Κώστας Καραμανλής, περνάει έναν –δυο αντιπάλους, αλλάζει την μπάλα με τον Σιούφα, άλλη μια ντρίπλα, πασάρει στον Σουφλιά και αυτογκόλ!». («Ε»,

05.02.2004). Οι παίκτες είναι υποψήφιοι άνδρες πολιτικοί και γίνεται περιγραφή των πολιτικών δρώμενων, σαν να γίνεται περιγραφή ποδοσφαιρικού αγώνα.

Άλλο ένα απόσπασμα άρθρου από το δείγμα, όπου γίνεται παραλληλισμός των πολιτικών δρώμενων με το ποδόσφαιρο, είναι και η περιγραφή των πολιτικών επιλογών των κ.κ. Ανδριανόπουλου και Μάνου. Το απόσπασμα είναι το εξής:

«Αν οι δυο τους κατέβαιναν στο γήπεδο, είναι βέβαιο ότι θα αντιμετώπιζονταν περίπου όπως ο Τάσος Μητρόπουλος, όταν αποφάσισε να βγάλει την κόκκινη φανέλα και να πάει στον Παναθηναϊκό. Στην Λεωφόρο Αλεξάνδρας άκουγε μόνο αποδοκimasίες, αφού η φανέλα με το τριφύλλι ήταν φανερό ότι δεν του ταίριαζε. Η πολιτική όμως δεν είναι ποδόσφαιρο. Στο γήπεδο άντε να κριθεί ένας τίτλος. Στις εκλογές κρίνεται το μέλλον της χώρας». («Ε», 15.02.2004).

Γίνεται εκτεταμένη αναφορά στον παραλληλισμό ποδοσφαίρου και πολιτικής, παραλληλίζοντας τις επιλογές ενός ποδοσφαιριστή με τις επιλογές των δύο υποψηφίων πολιτικών. Για να γίνει κατανοητός ο παραλληλισμός, ο αναγνώστης θα πρέπει να είναι γνώστης των ποδοσφαιρικών δρώμενων και του συγκεκριμένου ποδοσφαιριστή, πράγμα που αποτελεί στερεοτυπικά ανδρικό προνόμιο. Στο τέλος, το άρθρο κάνει και το διαχωρισμό μεταξύ πολιτικής και ποδοσφαίρου, αλλά η ομοιότητα παραμένει: και τα δύο αποτελούν στερεοτυπικά ανδρικά σπορ και η πολιτική αφήγηση αναπαράγει αυτό το στερεότυπο.

Επίσης, στην «Κ», (29.02.2004), γίνεται περιγραφή της τηλεοπτικής συνέντευξης των πολιτικών αρχηγών, και συγκεκριμένα του κ. Καραμανλή, με καθαρά ποδοσφαιρική ορολογία. Το απόσπασμα από το άρθρο είναι το εξής:

«Στο επιτελείο της Μαυρομιχάλη υπήρξε εξ αρχής ο φόβος για την αντιπαράθεση με τον προπονημένο Κ. Καραμανλή... Ο Κ. Καραμανλής ήταν την περασμένη Πέμπτη σαφής και στακάτος στον λόγο του, αλλά πολιτικά άτολμος. Εάν το επιχειρούσε, θα μπορούσε άνετα να σκοράρει... Ο φόβος του λάθους και το γεγονός ότι η ΝΔ διατηρεί ένα σταθερό προβάδισμα, τον ώθησαν να

περιορισθεί σε 'παιχνίδι κέντρου'...Η Ρηγίλλης όμως έχει περιορισθεί σ' ένα κατά βάση αμυντικό παιχνίδι».

Χρησιμοποιούνται εκφράσεις παρμένες από την ποδοσφαιρική ορολογία για να περιγραφούν οι πολιτικές κινήσεις ενός άνδρα πολιτικού και δίνεται η εντύπωση ενός ποδοσφαιρικού αγώνα.

Στο «Β», εντοπίστηκαν τα παρακάτω αποσπάσματα που αφορούν τον παραλληλισμό πολιτικής και ποδοσφαίρου:

«Δείξαμε και πάλι ότι είμαστε ικανοί για το χειρότερο και ότι μπορούμε να βάζουμε αυτογκόλ ακόμη και όταν ο αντίπαλός μας είναι κλεισμένος στην άμυνα». («Β», 05.02.2004).

«Το τελευταίο διάστημα ακούμε συχνά για αυτογκόλ, μεταγραφές, κόντρες κα. Πάντως, θα είναι όντως ντέρμπι και θα μετρήσει το ποιος θα βρεθεί στην καλύτερη μέρα και στην καταλληλότερη φόρμα. Το παιχνίδι λήγει πάντα στο '90». («Β», 19.02.2004).

Δίνεται η εντύπωση ότι η πολιτική πρόκειται για ένα ανδρικό άθλημα, όπως ακριβώς και το ποδόσφαιρο (παραδοσιακά) κάτι που ενισχύεται και από την παρατήρηση ότι σε όλους τους παραλληλισμούς που έχουν να κάνουν με το ποδόσφαιρο αποκλείεται η γυναικεία παρουσία και συμμετοχή. Οι ποδοσφαιρικές μεταφορές χρησιμοποιούνται εξ ολοκλήρου για να περιγραφούν πολιτικές πράξεις ανδρών πολιτικών και όχι γυναικών. Και βέβαια η ποδοσφαιρική αφήγηση δεν εξαντλείται στα παραπάνω αποσπάσματα, αλλά ψήγματα βρίσκονται σε πολλά άλλα άρθρα, όπως τα ακόλουθα:

«Μια μεταγραφή έκπληξη κλείνει για τη ΝΔ». («Ε», 10.02.2004)

«Η ΝΔ αποκτά έναν ακόμη δυνατό παίκτη στην Α' Θεσσαλονίκης, στο ψηφοδέλτιο της οποίας είχαν μείνει δύο κενές θέσεις». («Ε», 10.02.2004).

«Ο Καραμανλής φώναξε στα στελέχη και τους οπαδούς του να αποφύγουν τα αυτογκόλ». («Ε», 22.02.2004)

«Αποτέλεσμα της ιστορίας του αυτογκόλ ήταν να τραυματιστεί- έστω και πρόσκαιρα- το ηθικό των νεοδημοκρατών σε μια κρίσιμη φάση της προεκλογικής περιόδου...» («Κ», 08.02.2004).

«Το ανάθεμα έπεσε κυρίως στους ασφυκτικούς διαδικαστικούς περιορισμούς της συζήτησης, δευτερευόντως δε στις προβλέψιμες ερωτήσεις των δημοσιογράφων και στο κατενάτσιο των πολιτικών αρχηγών, που προτιμούσαν να 'πετάξουν τη μπάλα στην εξέδρα' σε κάθε επικίνδυνη 'φάση'». («Κ», 29.02.2004).

Όλα τα παραπάνω αποσπάσματα αποδεικνύουν την υπονοούμενη σύνδεση της πολιτικής με ένα κατά βάση ανδροκρατούμενο άθλημα, όπως το ποδόσφαιρο και σε ένα λανθάνον επίπεδο αναπαριστάται η πολιτική ως ένα ανδρικό σπορ, όπου η γυναικεία παρουσία δεν μπορεί να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο. Οι παραλληλισμοί όμως δεν εξαντλούνται μόνο στο ποδόσφαιρο, αλλά επεκτείνονται και σε άλλες εκφράσεις που έχουν να κάνουν με τον αθλητισμό, όπως «στίβος» («Κ», 08.02.2004), «προνομιακό γήπεδο» («Κ», 29.02.2004), «ο κ. Παπανδρέου έκανε προπόνηση» («Κ», 29.02.2004), «παράδοση της σκυτάλης στον Παπανδρέου» («Β», 01.02.2004) και «το παιχνίδι θα ήταν ισόπαλο» («Β», 22.02.2004).

Πέρα από τον αθλητισμό, και κυρίως το ποδόσφαιρο, οι γλωσσικές μεταφορές επεκτείνονται και σε ορολογία που αφορά τον πόλεμο. Οι πολεμικές δραστηριότητες και γενικότερα η ενασχόληση με τον πόλεμο παραδοσιακά και στερεοτυπικά είναι ανδρική ενασχόληση, με αποτέλεσμα να διαμορφώνεται μια ανδροκεντρική αφήγηση της πολιτικής και των πολιτικών δρώμενων. Τέτοια παραδείγματα μέσα από το δείγμα αποτελούν τα ακόλουθα:

«Ο Καραμανλής κατευθύνει τα στρατεύματά του εναντίον της Χαριλάου Τρικούπη...» («Κ», 08.02.2004), «για να μην υποστεί στρατηγική ήττα» («Κ», 04.03.2004), «στον έρωτα και στον πόλεμο όλα επιτρέπονται. Λοιπόν, οι εκλογές είναι ένας αληθινός πόλεμος» («Ε», 02.03.2004), «ο μεγάλος πόλεμος

των εκλογών θα κριθεί στις μικρές και μεγάλες μάχες» («Ε», 07.03.2004), «πήγαμε να ρίξουμε μια κανονιά για να τρομάξουμε τον αντίπαλο» («Β», 05.02.2004), «αν επιτεθούν θα επιτεθούμε, αν μείνουν νηφάλιοι θα είμαστε νηφάλιοι και εμείς» («Β», 19.02.2004), και τέλος «η Ρηγίλλης αδειάζει τα πυρομαχικά της και τονίζει 'θα χρησιμοποιήσουμε ο, τι πυρομαχικά μας έχουν απομείνει'» («Β», 22.02.2004).

Όλες οι παραπάνω εκφράσεις και γλωσσικές μεταφορές δίνουν την αίσθηση μιας εμπόλεμης κατάστασης, κατάσταση η οποία χρήζει ανδρικών χειρισμών. Δημιουργείται λοιπόν, για άλλη μια φορά, η εντύπωση ότι η πολιτική είναι μια ενασχόληση που αφορά κυρίως τους άνδρες, και η οποία παραδοσιακά και στερεοτυπικά τους ανήκει, όπως άλλωστε συμβαίνει και με το ποδόσφαιρο και με τον πόλεμο. Δεν ήταν λίγα τα άρθρα μέσα στο δείγμα, όπου η προεκλογική περίοδος περιγραφόταν ως «προεκλογική εκστρατεία» («Κ», 10.02.2004), («Κ», 02.03.2004), («Κ», 07.03.2004), («Β», 01.02.2004), («Β», 15.02.2004), («Β», 19.02.2004), («Β», 22.02.2004), («Β», 29.02.2004), («Β», 07.03.2004), («Β», 02.03.2004) ή ως «εκλογική μάχη» («Κ», 15.02.2004), («Κ», 29.02.2004), («Κ», 07.03.2004), («Κ», 09.03.2004), («Ε», 05.02.2004), («Β», 01.02.2004), («Β», 15.02.2004), («Β», 22.02.2004), («Β», 26.02.2004), («Β», 29.02.2004), («Β», 02.03.2004), («Β», 07.03.2004). Επίσης, ένα πολιτικό κόμμα συχνά έχει χαρακτηριστεί ως «στρατόπεδο» («Κ», 29.02.2004), («Κ», 07.03.2004), («Ε», 10.02.2004), χώρος που συνειρμικά απευθύνεται μόνο σε άνδρες.

Διαπιστώνεται ότι ο περιγραφικός λόγος της πολιτικής παραπέμπει σε παραδοσιακά και στερεοτυπικά ανδρικές μεταφορές και διαμορφώνεται μια ανδροκεντρική αφήγηση της πολιτικής, όπου το θηλυκό στοιχείο αποκλείεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Στόχος της παρούσας έρευνας δεν είναι να καταλήξει σε συμπεράσματα τα οποία να αφορούν τις υποψήφιες γυναίκες πολιτικούς και την αναπαράστασή τους από όλα τα ΜΜΕ. Στόχος είναι να θέσει προβληματισμούς για την αναπαράσταση των γυναικών πολιτικών στα συγκεκριμένα έντυπα, των οποίων τα άρθρα αναλύθηκαν, και να καταδείξει τις «μικρές», κάποιες φορές απαρατήρητες μέσα στο λόγο, διαφοροποιήσεις με τους άνδρες πολιτικούς.

Η ανάλυση λόγου των άρθρων από το δείγμα του πολιτικού ρεπορτάζ, έδωσε κάποια δείγματα διαφοροποίησης στην παρουσίαση των ίδιων των γυναικών πολιτικών και την αναπαράστασή τους, στο ρόλο τους μέσα στην ενεργό πολιτική ζωή, αλλά και πώς οι ίδιες αναπαριστούν τον εαυτό τους σ' αυτόν το χώρο, σε σχέση με τους άνδρες συναδέλφους τους, και κυρίως καταδεικνύεται η διαφοροποίηση στην αποτύπωση από τα συγκεκριμένα έντυπα.

Είναι χαρακτηριστικό, ότι με μια απλή καταμέτρηση των άρθρων του πολιτικού ρεπορτάζ, καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι οι γυναίκες υπαντιπροσωπεύονται, όχι μόνο στον πραγματικό χώρο της πολιτικής, αλλά και στην προβολή τους μέσα από τα έντυπα. Ενώ το ποσοστό των γυναικών πολιτικών στο ελληνικό κοινοβούλιο είναι 12.3%, η αντιπροσώπευσή τους στο πολιτικό ρεπορτάζ των τριών συγκεκριμένων εφημερίδων, είναι κατά μέσο όρο 5.66%.

Ο μεγάλος όγκος των άρθρων αναφέρεται στην πολιτική δραστηριότητα και τον πολιτικό λόγο των ανδρών πολιτικών, και μάλιστα, των «ιστορικών στελεχών» των κομμάτων, ενώ στις γυναίκες αφιερώνεται πολύ λίγος χώρος, και συνήθως μικρά άρθρα (μικρότερα των τριών παραγράφων). Η υποαντιπροσώπευση των γυναικών υποψήφιων πολιτικών στην πολιτική αρθρογραφία, είναι μια διαπίστωση που έγινε και για τα τρία έντυπα που αναλύθηκαν (Το Βήμα «Β», Η Καθημερινή «Κ» και η Espresso «Ε»).

Μικρές διαφορές διαπιστώθηκαν στα ποσοστά αναφοράς γυναικών στην πολιτική αρθρογραφία ανάμεσα στα τρία έντυπα. Χαρακτηριστικά, το μικρότερο ποσοστό (3.6%), εμφανίζεται στην «Κ», και το μεγαλύτερο στην «Ε» (7.8%). Οι εφημερίδες «Β» και «Κ» θεωρούνται σοβαρές πολιτικές εφημερίδες, ενώ η «Ε», εντάσσεται στον κίτρινο τύπο. Από αυτό, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι η ‘σοβαρή πολιτική’ δεν εντάσσει στους κόλπους της τις γυναίκες, ενώ η «Ε», η οποία θεωρείται πιο «ελαφριά» εφημερίδα, είναι πιο κατάλληλη για να φιλοξενεί γυναίκες υποψήφιες πολιτικούς, των οποίων τα θέματα με τα οποία ασχολούνται, βάσει της βιβλιογραφικής επισκόπησης, θεωρούνται άλλωστε «ελαφριά». Τα συγκεκριμένα ΜΜΕ αναπαράγουν το παραδοσιακό στερεότυπο, που θεωρεί την παρουσία της γυναίκας στην πολιτική σαν μη επίσημη, ώστε να τραβήξει την προσοχή του κυρίως τύπου.

Πέρα όμως από την ποσοτική κάλυψη των υποψήφιων γυναικών πολιτικών, παρατηρούνται διαφορές ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες πολιτικούς και ως προς την ποιότητα κάλυψης, η οποία διαμορφώνεται μέσα από το λόγο και τα κοινωνικά συμφραζόμενα που αποτυπώνονται σ’ αυτόν. Παρατηρήθηκε, ότι σε γενικές γραμμές, τα πολιτικά άρθρα υποδείκνυαν τη γυναίκα πιο συχνά σαν σύζυγο,

μητέρα και «γυναίκα», αλλά σπάνια σαν έμπειρη πολιτικό. Η παρουσίαση των γυναικών επικεντρώνεται στην εμφάνιση και στο φύλο τους από ότι στα επιτεύγματα.

Εντοπίστηκαν αρκετά αποσπάσματα άρθρων και στα τρία έντυπα που αναλύθηκαν, τα οποία επικεντρώνονται στην εξωτερική εμφάνιση της γυναίκας υποψήφιας πολιτικού, είτε αυτά έχουν να κάνουν με τη γενικότερη εμφάνισή της και φυσικά χαρακτηριστικά της, είτε με την ένδυση, είτε με την ηλικία της. Μάλιστα, η οποιαδήποτε πολιτική επιτυχία μιας γυναίκας υποψήφιας, αποδίδονταν από τα έντυπα, στην εμφάνισή της.

Αντίθετα, κάτι ανάλογο δεν εντοπίστηκε στην πολιτική αρθρογραφία για τους άνδρες υποψήφιους πολιτικούς. Κάποιες φορές αναφέρεται η ωραία εξωτερική εμφάνιση ή η ένδυση κάποιου άνδρα, αλλά δεν παρατηρείται να αφιερώνεται ολόκληρο άρθρο στην εμφάνιση και μόνο (όπως αντίστοιχα έχει παρατηρηθεί για γυναίκες πολιτικούς), και πολύ περισσότερο, σε καμία περίπτωση δεν γίνεται νύξη για άνδρα υποψήφιο πολιτικό ότι η εκλογική του νίκη θα οφείλεται στην εξωτερική του εμφάνιση.

Αυτό που παρατηρείται επανειλημμένα μέσα από την ανάλυση λόγου των πολιτικών άρθρων στο δείγμα, είναι ότι σχεδόν πάντα γίνεται αναφορά στο φύλο, όταν πρόκειται για γυναίκα πολιτικό, ενώ σε καμία περίπτωση δεν παρατηρείται κάτι ανάλογο στους άνδρες. Οι γυναίκες πολιτικοί αναπαριστώνται σαν μια ιδιαίτερη, ξεχωριστή κατηγορία πολιτικών, αναπαριστώνται ως 'γυναίκες - πολιτικοί', οι οποίες διαφέρουν από τη νόρμα, που εκπροσωπείται από το αρσενικό. Από το λόγο των άρθρων και τα λανθάνοντα μηνύματα γίνεται σαφές ότι η πολιτική αρθρογραφία, με βάση το φύλο, εντάσσει τις γυναίκες σε μια ενιαία και ομοιογενή κατηγορία.

Εκτός από την ρητή αναφορά του φύλου των γυναικών υποψήφιων πολιτικών και την ένταξή τους σε μια ενιαία και ομοιογενή κατηγορία, οι γυναίκες πολιτικοί

αναπαριστώνται στα άρθρα των συγκεκριμένων εντύπων με στερεοτυπικά θηλυκά χαρακτηριστικά. Τα περισσότερα αποσπάσματα αναφέρουν τη γυναίκα πολιτικό σαν μητέρα και σύζυγο. Είναι χαρακτηριστικό, ότι και η ίδια η γυναίκα πολιτικός, αποδέχεται και προβάλλει αυτά τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά του φύλου της και τα θεωρεί «δυνατά σημεία» για την εκλογική της νίκη.

Εκτός από μητέρα και σύζυγος, η γυναίκα πολιτικός συχνά χαρακτηρίζεται και ως «κυρία» (ο αντίστοιχος χαρακτηρισμός για τον άνδρα πολιτικό είναι «στέλεχος»), αποτυπώνεται ως παιδί, που χρειάζεται προστασία και βοήθεια ή αναπαριστάται ως μάγισσα, είτε εξαιτίας της γοητείας της, είτε εξαιτίας της μεγάλης ηλικίας της.

Οι προσωπικές και οικογενειακές σχέσεις στις υποψήφιες γυναίκες πολιτικούς αναφέρονται ρητά και απροκάλυπτα, ενώ στους άνδρες υποψήφιους πολιτικούς, αναφέρονται μόνο μέσα στα πλαίσια κοινωνικών εκδηλώσεων και προβολής του ανθρώπινου προφίλ τους ως οικογενειάρχες. Ο λόγος των άρθρων που αναλύθηκαν δηλώνει ότι η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική φέρνει εμπόδια στις οικογενειακές σχέσεις, ενώ η γυναίκα ως σύζυγος πολιτικού είναι υποχρεωμένη και αξιέπαινη για την γαλήνη που προσφέρει στον άνδρα – πολιτικό.

Εμμέσως, αναπαριστάται η γυναίκα σαν ξένη προς το χώρο της πολιτικής, ο οποίος ανήκει αποκλειστικά στους άνδρες. Αυτός ο 'λόγος' αναπαράγει παραδοσιακά στερεότυπα που θέλουν την γυναίκα στον οίκο, να ανήκει στην ιδιωτική σφαίρα, και τον άνδρα να ανήκει στη δημόσια σφαίρα.

Ο μακράιωνος αποκλεισμός των γυναικών από την πολιτική σκηνή και η σχετικά πρόσφατη εισαγωγή τους σε αυτήν, έχει σαν αποτέλεσμα να διατηρούνται συγκεκριμένα ψήγματα νοοτροπίας, που αναπαράγουν το κυρίαρχο στερεότυπο για

τη γυναίκα. Έτσι, εκτός από όλες τις προαναφερθείσες αναπαραστάσεις, η γυναίκα πολιτικός αναπαρίσταται και σαν φορέας αλλαγής.

Στα άρθρα των τριών εντύπων που αναλύθηκαν, επανεγγράφεται η παραδοσιακή αναπαράσταση της γυναίκας, η οποία αντιπροσωπεύει το καλό και το αγαθό και είναι ανήμπορη για το κακό. Αυτές οι ποιότητες πηγάζουν από τη γυναικεία «φύση» της, στην οποία είναι ενσωματωμένος ο μητρικός της ρόλος. Το συμπέρασμα που βγαίνει από την ανάλυση των άρθρων είναι ότι οι γυναίκες πολιτικοί θα διορθώσουν τα κακώς κείμενα της πολιτικής και θα αλλάξουν προς το καλύτερο την κοινωνία.

Επίσης, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, οι περισσότερες γυναίκες υποψήφιες πολιτικοί που αναφέρονται μέσα στο δείγμα των άρθρων, διαπραγματεύονται θέματα και ζητήματα στερεοτυπικά του φύλου τους, όπως η εκπαίδευση, που έχει να κάνει με παιδιά, με τα προβλήματα των εργαζομένων μητέρων, με τη σύγχρονη γυναίκα και με προβλήματα της καθημερινότητας. Αναπαριστάται η γυναίκα πολιτικός χωρίς όραμα και προσωπικές φιλοδοξίες, ενώ σε αρκετά αποσπάσματα παρατηρείται να αναφέρεται και με έναν υποτιμητικό λόγο και για την προσωπικότητά της, αλλά και για τις πολιτικές της ικανότητες.

Όσον αφορά τη μη στερεοτυπική συμπεριφορά της γυναίκας πολιτικού, τα ευρήματά της ανάλυσης που έγινε, δεν συνάδουν με τη βιβλιογραφία. Έχουν υπογραμμιστεί κάποιες εκφράσεις που χρησιμοποιούνται στα άρθρα για να περιγραφεί η επιθετική συμπεριφορά, όπως «σκληρός λόγος» ή «σκληρή κριτική» και «εξαπέλυσε επίθεση», αλλά δεν θεωρώ ότι από αυτές και μόνο τις εκφράσεις μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι τα ΜΜΕ δίνουν έμφαση στην επιθετική συμπεριφορά των γυναικών πολιτικών.

Τέλος, οι ποδοσφαιρικές, αθλητικές και πολεμικές μεταφορές που χρησιμοποιούνται για την περιγραφή της πολιτικής, αντανakλούν και ενδυναμώνουν τις κατεστημένες πολιτισμικές αξίες της κοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα, οι μεταφορές αυτές, αντανakλούν την αντίληψη ότι η πολιτική είναι ανδρική υπόθεση. Το ποδόσφαιρο και ο πόλεμος θεωρούνται παραδοσιακές ανδρικές ασχολίες, έτσι και η πολιτική, και μάλιστα χρησιμοποιείται για την περιγραφή της αργκό βασισμένη σε αυτές τις ασχολίες. Στα περισσότερα άρθρα που αναλύθηκαν οι εκλογές περιγράφονται σαν μάχες ανάμεσα σε ανταγωνιστικά κόμματα και οι πολιτικοί σαν παίκτες ποδοσφαίρου που προσπαθούν να σκοράρουν.

Βάσει των συμπερασμάτων που προέκυψαν από την ανάλυση λόγου των άρθρων, μπορεί να ειπωθεί ότι τα συγκεκριμένα ΜΜΕ, αναπαριστούν τη γυναίκα πολιτικό μέσα σε ένα παραδοσιακό πλαίσιο, αναπαράγοντας και διαιωνίζοντας τα στερεότυπα φύλου. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, στο οποίο αναπαρίσταται η γυναίκα πολιτικός, δεν μπορεί να εκτιμηθεί η πραγματική της προσφορά στην πολιτική, αλλά και οι πολιτικές της ικανότητες και δεξιότητες, γεγονός που έχει συνέπειες στο εκλογικό αποτέλεσμα και κατ' επέκταση στην ίδια την δημοκρατία.

Τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την ανάλυση, μπορούν να συμβάλλουν στη διαμόρφωση των υποθέσεων μιας μελλοντικής έρευνας που θα χρησιμοποιήσει μεγαλύτερο δείγμα, για πιο έγκυρα αποτελέσματα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΑΡΘΡΩΝ ΠΟΥ ΑΝΑΛΥΘΗΚΑΝ

- «Γιώργος Παπανδρέου: Φτιάχνει από την αρχή το δικό του κόμμα», *Βήμα*, 01.02.2004
- «Πόσο κόστισε στο ΠΑΣΟΚ το Πόρτο Καρράς», *Βήμα*, 01.02.2004
- «Χ. Φλωράκης: Η ενότητα της Αριστεράς είναι ανέφικτη σε 45 μέρες», *Βήμα*, 01.02.2004
- «Ι. Παπαντωνίου: Ο, τι κι αν γίνει, είμαστε ακόμη ΠΑΣΟΚ», *Βήμα*, 01.02.2004
- «Γ. Αλογοσκούφης: Φορολογικά κίνητρα από την πρώτη μέρα», *Βήμα*, 01.02.2004
- «Το προσωπικό ημερολόγιο του Γιώργου», *Espresso*, 01.02.2004
- «Φτωχή γκαρνταρόμπα;», *Espresso*, 01.02.2004
- «Πιο έτοιμος να κυβερνήσει ο Καραμανλής», *Καθημερινή*, 01.02.2004
- «Ο Γ. Βαρβιτσιώτης στον δρόμο Μητσοτάκη και Μολυβιάτη», *Καθημερινή*, 01.02.2004
- «Εγκατάλειψη θέσης», *Καθημερινή*, 01.02.2004

- «Απειλή Άντζελας», *Καθημερινή*, 01.02.2004
- «Ζήτησε σποτ που να τονίζουν την πολιτική της συμμετοχή: Στις αρχές της προσεχούς εβδομάδας το ψηφοδέλτιο Επικρατείας, το οποίο θα είναι γένους...θηλυκού», *Βήμα*, 03.02.2004
- «Υπουργοί κινδυνεύουν να μην βγουν βουλευτές», *Espresso*, 03.02.2004
- «Αλ. Παπαρήγα: Αυτοκτονία η ψήφος σε ΝΔ - ΠΑΣΟΚ», *Espresso*, 03.02.2004
- «Μαθήματα ανθρωπιάς από τη Νατάσα: Επίσκεψη με νόημα στα νοσοκομεία παιδών», *Espresso*, 03.02.2004
- «Η Φώφη πρόεδρος του συνεδρίου», *Espresso*, 03.02.2004
- «Νευρική κρίση στη Ρηγίλλης λόγω ασφαλιστικού: Στη δίνη του κυκλώνα ο Γ. Σουφλιάς – τον καλύπτει ο πρόεδρος της ΝΔ», *Βήμα*, 05.02.2004
- «Τι λένε οι ειδικοί για τη χθεσινή εμφάνιση του νέου ηγέτη του ΠΑΣΟΚ», *Βήμα*, 05.02.2004
- «Στα τέλη Απριλίου ολοκληρώνονται τα οδικά έργα στον Κηφισό», *Βήμα*, 05.02.2004
- «Άλλη μια γκάφα και κερδίσαμε: Άνεμος αισιοδοξίας στο ΠΑΣΟΚ και οι ελπίδες των επιτελών του Γιώργου για άλλο ένα ‘αυτογκόλ’ της ΝΔ», *Espresso*, 05.02.2004
- «Επίθεση Παπανδρέου στο ασφαλιστικό πρόγραμμα της ΝΔ», *Espresso*, 05.02.2004
- «Τους...υπνώτισε», *Espresso*, 05.02.2004

- «Ο Έβερτ επικεφαλής στο Επικρατείας ΝΔ», *Καθημερινή*, 05.02.2004
- «Ο κ. Καραμανλής αλλάζει σελίδα», *Βήμα*, 08.02.2004
- «Διαβουλεύσεις: Κλείνει η λίστα Επικρατείας», *Βήμα*, 08.02.2004
- «Πώς μοιράζουν τις ‘καρέκλες’ στη Ρηγίλλης», *Βήμα*, 08.02.2004
- «Χρ. Πολυζωγόπουλος: Ο πρόεδρος της ΓΣΕΕ μιλάει για το πρόγραμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης και τους κινδύνους για το ασφαλιστικό σύστημα», *Βήμα*, 08.02.2004
- «Γ. Σουφλιάς: Τριμερή χρηματοδότηση και αναλογιστικές μελέτες για τα ταμεία προαναγγέλλει ο υπεύθυνος Πολιτικού Σχεδιασμού της ΝΔ», *Βήμα*, 08.02.2004
- «Α. Ανδριανόπουλος: Ο πρώην υπουργός και βουλευτής εξηγεί γιατί και αυτή τη φορά έμεινε εκτός κομματικών σχηματισμών», *Βήμα*, 08.02.2004
- «Espresso παρασκήνιο: Οι χρυσαφίες γραβάτες», *Espresso*, 08.02.2004
- «Όχι άλλο αυτογκόλ: Οι εντολές Καραμανλή για να μη γίνει άλλο επικοινωνιακό λάθος στην τελική ευθεία προς τις εκλογές», *Espresso*, 08.02.2004
- «ΝΔ: δεν βρήκε στόχο το ‘βαρύ πυροβολικό’: Το φλέγον για τους πολίτες ασφαλιστικό βρέθηκε στο επίκεντρο διαμάχης», *Καθημερινή*, 08.02.2004
- «Περίσσευμα υποκρισίας στις αντιδράσεις για το Ασφαλιστικό: Η κυβέρνηση Σημίτη δεν άλλαξε τον νόμο Σιούφα – Σουφλιά, ενώ επιχείρησε, ανεπιτυχώς, να περάσει δυσμενέστερες ρυθμίσεις», *Καθημερινή*, 08.02.2004

- «Νέος ηγέτης, μόνος, αναζητεί κόμμα...: Παραδόξως, η Επανάσταση του Γ. Παπανδρέου κατευθύνεται όχι προς το Μέγαρο Μαξίμου, αλλά προς τη Χαριλάου Τρικούπη», *Καθημερινή*, 08.02.2004
- «Στη ΓΣΕΕ: Διασφάλιση των νέων μέσω ειδικού ‘κοινωνικού κεφαλαίου’», *Βήμα*, 10.02.2004
- «Εκτελεστικό χωρίς τον νέο πρόεδρο», *Βήμα*, 10.02.2004
- «Νέα κρίση στις σχέσεις Σουφλιά – Ρουσόπουλου και ‘πυροσβεστική’ παρέμβαση του Κ. Καραμανλή», *Βήμα*, 10.02.2004
- «Μεταγραφή έκπληξη: Με τη ΝΔ κατεβαίνει ο Παπαθεμελής», *Espresso*, 10.02.2004
- «Πόσο το ντιμπέιτ θα κρίνει το αποτέλεσμα: Σε τηλεοπτική αναμέτρηση καλεί ο Κ. Καραμανλής τον Γ. Παπανδρέου», *Espresso*, 10.02.2004
- «Τα νέα πρόσωπα της Χαρ. Τρικούπη: Ποιοι παίρνουν τα ηνία μετά την ανάληψη της προεδρίας του ΠΑΣΟΚ από τον Γιώργο Παπανδρέου», *Espresso*, 10.02.2004
- «Δεν αποκλείει νέα μέτρα στο Ασφαλιστικό», *Καθημερινή*, 10.02.2004
- «Παρεδόθη στον κ. Παπανδρέου το ΠΑΣΟΚ...», *Καθημερινή*, 10.02.2004
- «Σκληρή γλώσσα ΚΚΕ για τη ‘συμμετοχή’», *Καθημερινή*, 10.02.2004
- «Ο Μάρκος Κυπριανού πρώτος επίτροπος Κύπρου στην Ε.Ε.», *Καθημερινή*, 10.02.2004
- «5 ερωτήσεις στον...Μ. Παπαϊωάννου», *Βήμα*, 12.02.2004

- «Φωτιές στο ΠΑΣΟΚ δια χειρός Μάνου - Ανδριανόπουλου», *Espresso*, 12.02.2004
- «Η σκιά της Εύας...», *Espresso*, 12.02.2004
- «Το Επικρατείας αποτυπώνει τη σύγχυση του ΠΑΣΟΚ», *Καθημερινή*, 12.02.2004
- «Στο κ. Γ. Παπανδρέου 'όλα τα λεφτά': Σε δύο επίπεδα η εκστρατεία: επαφή με τη βάση και ευθεία αντιπαράθεση με τον κ. Καραμανλή», *Βήμα*, 15.02.2004
- «Άρωμα γυναίκας στο Επικρατείας της ΝΔ: Οι θέσεις που είναι κατελιημμένες, η ανανέωση και το αντίβαρο στη διεύρυνση του ΠΑΣΟΚ», *Βήμα*, 15.02.2004
- «Π. Ευθυμίου: Ο υπουργός Παιδείας εξηγεί πώς θα κυβερνήσει το ΠΑΣΟΚ αν κερδίσει τις εκλογές και μιλάει για τύπου reality show πολιτική της ΝΔ», *Βήμα*, 15.02.2004
- «Ντόρα Μπακογιάννη: Η δήμαρχος Αθηναίων μιλάει για ποδοσφαιρικού τύπου μεταγραφές στο ΠΑΣΟΚ και κρίνει την επιστροφή Σαμαρά στη ΝΔ», *Βήμα*, 15.02.2004
- «Αλέκα Παπαρήγα: Το ΚΚΕ απορρίπτει τις προεκλογικές συγκολλήσεις δυνάμεων που έχουν στρατηγικές διαφορές, λέει η γενική γραμματέας του κόμματος», *Βήμα*, 15.02.2004
- «Κάνουν 'ταμείο' για τις μετεγγραφές: πόσο ωφέλησαν ΠΑΣΟΚ και ΝΔ τα 'νέα' ονόματα που πήραν στο παραπέντε», *Espresso*, 15.02.2004

- «Οι κρυφοί άσοι των μονομάχων για τα debates: Ποια είναι τα δυνατά σημεία του Παπανδρέου, σε ποιους τομείς υπερτερεί ο Καραμανλής», *Espresso*, 15.02.2004
- «Άννα Διαμαντοπούλου – Φώφη Γεννηματά: Οι δύο ισχυρές κυρίες του ΠΑΣΟΚ: Ποιους ρόλους αναλαμβάνουν οι δύο γυναίκες – υπαρχηγοί του κόμματος», *Espresso*, 15.02.2004
- «Σκωτσέζικο ντους για ‘πράσινους’: Ο Γ. Παπανδρέου οραματίζεται αμερικανικού τύπου φιλελεύθερο δημοκρατικό κόμμα», *Καθημερινή*, 15.02.2004
- «Στις ειδικές ομάδες στοχεύει ο Καραμανλής: Προσανατολισμένη στους αναποφάσιστους, νέους, αγρότες και γυναίκες θα είναι η πολιτική καμπάνια της ΝΔ τις τελευταίες εβδομάδες», *Καθημερινή*, 15.02.2004
- «Επικίνδυνες εκλεκτικές συγγένειες», *Καθημερινή*, 15.02.2004
- «Μετεγγραφή μεταλλαγμένων σε ΠΑΣΟΚ – ΝΔ: Μονοπολισμό με δύο κεφάλια χαρακτηρίζει το σημερινό πολιτικό σκηνικό η γ.γ του Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε. κ. Αλέκα Παπαρήγα», *Καθημερινή*, 15.02.2004
- «Όταν η πολιτική μοιάζει με ποδόσφαιρο», *Καθημερινή*, 15.02.2004
- «Η πολιτική, η επικοινωνία και η δημοσκοπήσεις», *Καθημερινή*, 15.02.2004
- «Τηλεοπτικές ιστορίες προεκλογικής τρέλας: Αφορισμοί, κόντρες, μαργαριτάρια και άλλα ευτράπελα και μη που διαδραματίστηκαν αυτήν την εβδομάδα στη μικρή οθόνη», *Καθημερινή*, 15.02.2004
- «Ποδοσφαιρικά πέναλτι», *Καθημερινή*, 15.02.2004
- «5 ερωτήσεις στον Θεόδωρο Τσουκάτο», *Βήμα*, 17.02.2004

- «5 ερωτήσεις στον Σταύρο Δήμα», *Βήμα*, 17.02.2004
- «Η υποψήφια βουλευτής της ΝΔ στη Β' Αθηνών, Βίβιαν Μπουζάλη – Τρυφωνοπούλου, μιλάει στην 'Espresso'», *Espresso*, 17.02.2004
- «Με τη Νατάσσα στο πλευρό του», *Espresso*, 17.02.2004
- «Εξ ανάγκης», *Espresso*, 17.02.2004
- «Παπανδρέου: Μισθοί στο 90% της Ε.Ε.», *Καθημερινή*, 17.02.2004
- «Καραμανλής: Δράσεις κατά ανεργίας», *Καθημερινή*, 17.02.2004
- «Ηρθε η ώρα των...ψιθυριστών: Τα κόμματα, η προπαγάνδα και το Διαδίκτυο την επόμενη της απαγόρευσης δημοσίευσης δημοσκοπήσεων», *Βήμα*, 19.02.2004
- «Το παιχνίδι λήγει στο 90'», *Βήμα*, 19.02.2004
- «Φιέστες ετοιμάζει η Νέα Δημοκρατία: Επτά ανοιχτές συγκεντρώσεις στις μεγαλύτερες πόλεις και θεαματική (ανοιχτή) συγκέντρωση στην Αθήνα αποφάσισε η Ρηγίλλης», *Βήμα*, 19.02.2004
- «5 ερωτήσεις στον Μανόλη Μπεντενιώτη», *Βήμα*, 19.02.2004
- «5 ερωτήσεις στον Μιλτιάδη Βαρβιτσιώτη», *Βήμα*, 19.02.2004
- «Στο πλευρό του Προκόπη», *Espresso*, 19.02.2004
- «Fashion Victim», *Espresso*, 19.02.2004
- «Αρνήθηκε», *Espresso*, 19.02.2004

- «Άνοιγμα Παπαρήγα προς αναποφάσιστους του ΠΑΣΟΚ», *Καθημερινή*, 19.02.2004
- «Οι μονομάχοι στην τελική ευθεία: Οι κρίσιμες κατηγορίες ψηφοφόρων και τα τρία αποφασιστικά πολιτικά χαρτιά του ΠΑΣΟΚ», *Βήμα*, 22.02.2004
- «στόχος του ΠΑΣΟΚ η παράσταση νίκης: Οι μεγάλες συγκεντρώσεις, η ιστορική ηγεσία και το δίλημμα της αποτελεσματικής διακυβέρνησης», *Βήμα*, 22.02.2004
- «Η Ρηγίλλης αδειάζει τα πυρομαχικά της: Ποιοι θα είναι οι κρυφοί άσοι της ΝΔ τις δύο εβδομάδες της προεκλογικής περιόδου», *Βήμα*, 22.02.2004
- «'Θέλω να γίνω βουλευτής': Γιατί οι πρωτοεμφανιζόμενοι υποψήφιοι προτιμούν την πολιτική από την επαγγελματική τους καριέρα. Τι λένε οι ίδιοι για το ασυμβίβαστο», *Βήμα*, 22.02.2004
- «Άκης Τσοχατζόπουλος: Ο υφυργός Ανάπτυξης μιλάει για τις αλλαγές στο ΠΑΣΟΚ, για τα νέα οράματα, για τις εκλογές και για την αμφίπλευρη διεύρυνση του Κινήματος», *Βήμα*, 22.02.2004
- «Ευάγγελος Μείμαράκης: Ο βουλευτής της ΝΔ στη Β' Αθηνών μιλάει για τις δημοσκοπήσεις και την επικοινωνιακή αντιμετώπιση του ΠΑΣΟΚ», *Βήμα*, 22.02.2004
- «Τέλος οι θούριοι, ζήτω τα soundtracks», *Espresso*, 22.02.2004
- «Γραβάτες», *Espresso*, 22.02.2004
- «Άναψαν πυρσούς και βεγγαλικά: Με τη φράση 'Η Θεσσαλονίκη φέρνει τη νίκη' ξεκίνησε την ομιλία του ο Γ. Παπανδρέου», *Το Βήμα*, 26.02.2004

- «Ανεξάρτητη αρχή για την εφαρμογή της ισότητας εξήγγειλε ο πρόεδρος της ΝΔ», *Το Βήμα*, 26.02.2004
- «5 ερωτήσεις στον Γιώργο Φλωρίδη», *Το Βήμα*, 26.02.2004
- «5 ερωτήσεις στον Γιώργο Δασκαλάκη», *Το Βήμα*, 26.02.2004
- «5 ερωτήσεις στον Χρήστο Παπουτσή», *Το Βήμα*, 26.02.2004
- «5 ερωτήσεις στην Κρινιώ Κανελλοπούλου», *Το Βήμα*, 26.02.2004
- «Διάλογο με τους πολίτες», *Espresso*, 26.02.2004
- «Μπαλαρίνα», *Espresso*, 26.02.2004
- «Η εβδομάδα που θα κρίνει τον νικητή: Το οχυρό του λεκανοπεδίου Αττικής και τα σχέδια της κυβερνητικής παράταξης για την μάχη των επτά ημερών», *Το Βήμα*, 29.02.2004
- «Το κυβερνητικό σχήμα του κ. Καραμανλή: Οι δύο αντιπρόεδροι, οι διεθνείς σχέσεις και η διαχείριση της ελληνικής οικονομίας και του κράτους», *Το Βήμα*, 29.02.2004
- «Συλβάνα Ράπτη: Η υποψήφια του ΠΑΣΟΚ στην Α' Αθηνών μιλάει για τις προτεραιότητες που θέτει για την παιδεία και την πρωτεύουσα», *Το Βήμα*, 29.02.2004
- «Μ. Λιάπης: Ο βουλευτής Β' Αθηνών μιλάει για τις εκλογές, το πρόγραμμα της ΝΔ και τα συμπεράσματα από το ντιμπέιτ των αρχηγών», *Το Βήμα*, 29.02.2004
- «Ο Γεράσιμος Γιακουμάτος προβλέπει άνετη νίκη της Νέας Δημοκρατίας», *Espresso*, 29.02.2004

- «Το πάρτι», *Espresso*, 29.02.2004
- «Μετεκλογική θύελλα στην οικονομία: Η επόμενη κυβέρνηση θα αντιμετωπίσει οξύ χρηματοδοτικό πρόβλημα – Οφείλει να κάνει νέα αρχή με πυγμή και ευελιξία», *Καθημερινή*, 29.02.2004
- «Φορολογικό σύστημα: Η αφαίμαξη έχει εξαντλήσει τις επιχειρήσεις», *Καθημερινή*, 29.02.2004
- «Χρηματιστήριο: Ο παροξυσμός της ‘φούσκας’ ακύρωσε ένα εργαλείο ανάπτυξης», *Καθημερινή*, 29.02.2004
- «Πιο κοντά στην ήττα βρίσκεται το ΠΑΣΟΚ: Τις αδυναμίες του κ. Παπανδρέου ανέδειξε η τηλεοπτική αναμέτρηση – Απογοήτευση σε στελέχη και ψηφοφόρους», *Η Καθημερινή*, 29.02.2004
- «Ούτε Βατερλώ ούτε ρωμαϊκός θρίαμβος», *Η Καθημερινή*, 29.02.2004
- «Σε κλίμα ήττας το ΠΑΣΟΚ αναζητεί...το θαύμα: Στις τελευταίες επτά ημέρες καλείται να καλύψει σειρά προεκλογικών λαθών», *Η Καθημερινή*, 29.02.2004
- «Οι αβεβαιότητες της πολιτικής αλλαγής: Ο συνωστισμός στο Κέντρο προκαλεί επικίνδυνες ρωγμές και στα δύο άκρα του πολιτικού φάσματος», *Η Καθημερινή*, 29.02.2004
- «ΠΑΣΟΚ – ΝΔ πάνε πλατεία για την μητέρα των μαχών: Σε πλήρη προετοιμασία τα κόμματα για την συγκέντρωση των Αθηνών», *Το Βήμα*, 02.03.2004
- «5 ερωτήσεις στον Στέφανο Μανίκα», *Το Βήμα*, 02.03.2004

- «Επίθεση σε ΠΑΣΟΚ και ΝΔ από το ΚΚΕ», *Το Βήμα*, 02.03.2004
- «5 ερωτήσεις στον Δημήτρη Ρέππα», *Το Βήμα*, 02.03.2004
- «5 ερωτήσεις στη Βαρβάρα Τερζάκη», *Το Βήμα*, 02.03.2004
- «5 ερωτήσεις στον Γιάννη Γρανίτσα», *Το Βήμα*, 02.03.2004
- «5 ερωτήσεις στον Βασίλη Μαγγίνα», *Το Βήμα*, 02.03.2004
- «Σιγουριά νίκης: Οδηγίες –SOS του Κώστα Καραμανλή για να μη γίνουν τα λάθη της τελευταίας στιγμής», *Espresso*, 02.03.2004
- «Πράσινα και γαλάζια παπαγαλάκια: Οι πληροφορίες και τα ‘σίγουρα’ για τα αποτελέσματα που φτάνουν στα επιτελεία των κομμάτων», *Espresso*, 02.03.2004
- «Παπαρήγα: Ίδιοι ΠΑΣΟΚ και ΝΔ», *Η Καθημερινή*, 02.03.2004
- «Οι κινήσεις της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς», *Η Καθημερινή*, 02.03.2004
- «Έχουμε αγώνες αύριο...» τόνισε στην κεντρική ομιλία της η κυρία Παπαρήγα», *Το Βήμα*, 04.03.2004
- «5 ερωτήσεις στην Άννα Ψαρούδα - Μπενάκη», *Το Βήμα*, 04.03.2004
- «5 ερωτήσεις στην Σοφία Γιαννακά», *Το Βήμα*, 04.03.2004
- «5 ερωτήσεις στον Τηλέμαχο Χυτήρη», *Το Βήμα*, 04.03.2004
- «5 ερωτήσεις στον Κώστα Σκανδαλίδη», *Το Βήμα*, 04.03.2004

- «5 ερωτήσεις στον Λάμπρο Κανελλόπουλο», *Το Βήμα*, 04.03.2004
- «5 ερωτήσεις στην Μαρία Καρα», *Το Βήμα*, 04.03.2004
- «Παρακρατικές μέθοδοι ΠΑΣΟΚ: Με παρακολούθηση πολιτών από ‘αγνώστους’ και πρακτικές άλλων εποχών επιχειρεί να πολώσει το κλίμα», *Η Καθημερινή*, 04.03.2004
- «Κρίσιμη ψήφος για την Ελλάδα: Το σενάριο του 2000 που βλέπει η Μαυρομιχάλη και οι επιφυλάξεις της Ρηγίλλης», *Το Βήμα*, 07.03.2004
- «Η κρίσιμη μάχη της επιβίωσης», *Το Βήμα*, 07.03.2004
- «Το τοπ 10 των εκλογών», *Το Βήμα*, 07.03.2004
- «Τα κρίσιμα derby», *Espresso*, 07.03.2004
- «Φράου Άννα», *Espresso*, 07.03.2004
- «Τα σενάρια της ήττας για Παπανδρέου», *Η Καθημερινή*, 07.03.2004
- «Τι θα θυμόμαστε από αυτές τις εκλογές: Επί δύο μήνες, η πολιτική επικαιρότητα σφραγίστηκε μόνο από τις αλλεπάλληλες γκάφες των δύο κομμάτων εξουσίας», *Η Καθημερινή*, 07.03.2004
- «Νέα πρόσωπα και συνέδριο πριν από τον Ιούνιο: Υποχρεωμένος να υλοποιήσει τις δεσμεύσεις περί ανανέωσης του ΠΑΣΟΚ ο κ. Παπανδρέου», *Η Καθημερινή*, 07.03.2004
- «Τα λαμπερά πρόσωπα της Βουλής», *Espresso*, 09.03.2004
- «Εκπλήξεις έκρυβε η κάλπη για υποψηφίους», *Η Καθημερινή*, 09.03.2004

- «Οι σταρ δίνουν πάλι το παρόν στο Κοινοβούλιο», *Η Καθημερινή*, 09.03.2004

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική βιβλιογραφία

- Gaspard, F., 1995, «Για την ισάριθμη αντιπροσώπευση: γέννεση μιας έννοιας, γέννηση ενός κινήματος», *Σύγχρονα Θέματα* 57, σ. 32-41
- Mason, J., 2003, *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Βαρίκα, Ε., 1995, «Επανάδρυση ή επιδιόρθωση της Δημοκρατίας; Το αίτημα της ισάριθμης αντιπροσώπευσης των φύλων», *Σύγχρονα Θέματα* 57, σ. 42-58
- Καβουνίδη, Τ., 2002, «Κοινωνικός Αποκλεισμός: Έννοια, Κοινοτικές Πρωτοβουλίες, Ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής», στο ΕΚΚΕ, *Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα*, εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα
- Καλτσόγια – Τουρναβίτη, Ν., 1997, *Υποαντιπροσώπευση Γυναικών και Δημοκρατία. Η συνταγματικότητα των θετικών μέτρων για την ενδυνάμωση του ρόλου των γυναικών στη δημόσια ζωή*, Σάκκουλας, Αθήνα
- Κυριαζή, Ν., 1999, *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις, Αθήνα
- Παντελίδου – Μαλούτα, Μ., 1989, «Οι Ελληνίδες και η ψήφος: Το φύλο της ψήφου και η ψήφος του γυναικείου φύλου», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 73, σ. 3-38
- Παντελίδου – Μαλούτα, Μ., 2002, *Το φύλο της Δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα*, Gutenberg, Αθήνα
- Παντελίδου – Μαλούτα, Μ. 1992, *Γυναίκες και Πολιτική. Η πολιτική φυσιογνωμία των Ελληνίδων*, Gutenberg, Αθήνα
- Σεραφετινίδου, Μ., 2003, *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας: Ο ρόλος των Μέσων στην Αναπαραγωγή του Σύγχρονου Καπιταλισμού*, Βιβλιοθήκη κοινωνικής επιστήμης και κοινωνικής πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα
- Ρεπούση, Μ., 1995, «Το υποκείμενο των δικαιωμάτων. Το φύλο της πολιτικής. Οι αποκλεισμοί της δημοκρατίας», *Σύγχρονα Θέματα* 57, σ. 28-31

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Bathla, S., 1998, *Women, Democracy and the Media: Cultural and Political Representations in the Indian Press*, Sage Publications, New Delhi – Thousand Oaks – London
- Bryman, A., 2001, *Social Research Methods*, Oxford University Press, New York
- Carroll, J. S., Schreiber, R., 1997, «Media Coverage of Women in the 103rd Congress» στο Norris, P. (ed), *Women, Media and Politics*, Oxford University Press, New York – Oxford, pp. 131-148
- De Reincourt, A., 1974, *Γυναίκες και Εξουσία*, Π. Τραυλός, Αθήνα
- Gindengil, E., Everitt, J. 1999, «Metaphors and Misrepresentation: Gendered Mediation in News Coverage of the 1993 Canadian Leaders' Debates», *Harvard International Journal of Press / Politics* 4, pp. 48-65
- Gindengil, E., Everitt, J. 2002, «Gender and Resistance to Media Coverage: the Dynamics of Leader Evaluations in the 1993 Canadian Election», Paper Presented at the International Association of Media and Communication Research, Barcelona, Spain
- Gindengil, E., Everitt, J. 2003, «Conventional Coverage / Unconventional Politicians: Gender and Media Coverage of Canadian Leaders' Debates, 1993, 1997, 2000», *Canadian Journal of Political Science* 36: 3, pp. 559-577
- Halkias, A., 1998, «Give Birth for Greece! Abortion and Nation in Letters to the Editor of the Mainstream Greek Press», *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 16, pp. 111-137
- Halkias, A., 1999, «From Social Butterfly to Modern – Day Medea: Elizabeth Broderick's Portrayal in the Press», *Critical Studies in Mass Communication* 16, pp. 289-307
- Halkias, A., 2003, «Money, God and Race. The Politics of Reproduction and the Nation in Modern Greece», *The European Journal of Women's Studies*, Vol. 10(2), pp. 211-232
- Jalalzai, F., 2001, «Women Candidates and the Media: 1992-2000 Elections», Presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, August 29, 2001

- Kahn, F. K., Gordon, A. «How Women Campaign for the U.S. Senate: Substance and Strategy» in Norris, P. (ed), *Women, Media and Politics*, Oxford University Press, New York/ Oxford, pp. 59-76
- Krippendorff, K., 1985, *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*, Sage Publications, Beverly Hills, London
- Ladd, C. E., 1997, «Media Framing of the Gender Gap» in Norris, P. (ed), *Women, Media and Politics*, Oxford University Press, New York/ Oxford, pp. 113-128
- Lovenduski, J., 1993, «Introduction: the Dynamics of Gender and Party» in Lovenduski, J., Norris, P. (ed), *Gender and Party Politics*, Sage Publications, London, pp. 1-15
- Lovenduski, J., 1996, «Sex, Gender and British Politics» in Lovenduski, J., Norris, P. (ed), *Women in Politics*, Oxford University Press, Oxford, pp. 3-18
- Norris, P., 1993, «Conclusions: Comparing Legislative Recruitments» in Lovenduski, J., Norris, P. (ed), *Gender and Party Politics*, Sage Publications, London, pp. 309-330
- Norris, P., 1996, «Women Politicians: Transforming Westminster?» in Lovenduski, J., Norris, P. (ed), *Women in Politics*, Oxford University Press, Oxford, pp. 73-90
- Norris, P., 1997, «Women Leaders Worldwide: A Splash of Color in the Photo Op» in Norris, P. (ed), *Women, Media and Politics*, Oxford University Press, New York/ Oxford, pp. 149-165
- Norris, P., 1997, *Women, Media and Politics*, Oxford University Press, New York, Oxford
- Rakow, L., Kranich, K., 1991, «Woman as Sign in Television News», *Journal of Communication* 41, pp. 8
- Ross, K., Sreberny, A., 1996, «Women in the House: Media Representation of British Politicians» in Sreberny, A., van Zoonen, L. (ed), *Gender, Politics and Communication*, Hampton Press, Cresskill, New Jersey, pp. 79-99
- Squires, J., 1996, «Quotas for Women: Fair Representation» in Lovenduski, J., Norris, P. (ed), *Women in Politics*, Oxford University Press, Oxford, pp. 73-90
- Sreberny, A., Ross, K., 1996, «Women MP's and the Media: Representing the Body Politic» in Lovenduski, J., Norris, P. (ed), *Women in Politics*, Oxford University Press, Oxford, pp. 105-117

- Taylor, L., Willis, A., 1999, *Media Studies: Texts, Institutions and Audiences*, Blackwell Publishers Ltd, Oxford
- Van Zoonen, L., 1996, «Broken Hearts, Broken Dreams? Politicians and Their Families in Popular Culture» in Sreberny, A., van Zoonen, L. (ed), *Gender, Politics and Communication*, Hampton Press, Cresskill, New Jersey, pp. 101-119